

JÉ LEN KOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT
1964 · 2

Számunk szerzői:

ARATÓ KÁROLY
ANDRÁS ENDRE
ANGYAL ENDRE
BENKŐ LÁSZLÓ
BERCZELI A. KÁROLY
BÓDÁS JÁNOS
BORSI DARÁZS JÓZSEF
COCTEAU, JEAN
CSÁNYI LÁSZLÓ
CSUKA ZOLTÁN
DARÁZS ENDRE
DÉVÉNYI IVÁN
DUDÁS KÁLMÁN
ENZENSBERGER
GERGELY MÁRTA
GUILLÉN, NICOLÁS
HAITS GÉZA
HEGEDÜS ISTVÁN
HEGEDÜS LÁSZLÓ
ILLYÉS GYULA
JAMIS, FAYAD
JÁNOSY ISTVÁN
JOBBÁGY KÁROLY
KANYAR JÓZSEF
KÁLDI JÁNOS
KATKÓ ISTVÁN
KENDE SÁNDOR
KERTÉSZ ÁKOS
KOLOZSVÁRI
GRANDPIERRE EMIL
KÖRNER ÉVA
MAKAY GUSZTÁV
MÉSZÁROS FERENC
MÉSZÖLY MIKLÓS
ÖRKÉNY ISTVÁN
PÁLOS ROZITA
PONORI
THEWREWK AURÉL
RETAMAR
RÓNAY GYÖRGY
SIMONYI IMRE
SIMOR ANDRÁS
SÓS ENDRE
SÜKÖSD MIHÁLY
SZEDERKÉNYI ERVIN
TORNAI JÓZSEF
TÓTH BÁLINT
VIHAR BÉLA
VOLLY ISTVÁN

Rajzok:

BARCSAY JENŐ
BORSOS MIKLÓS
FERY ANTAL
KELLE SÁNDOR
RAFÁEL GYÓZÓ

JE LEN KOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

VII. évfolyam 2. szám

1964. február

TARTALOM

HANS MAGNUS ENZENSBERGER: Itthon beszélék (Tornai József fordítása) - - - - -	99
KERTÉSZ ÁKOS: Szabadságon (novella) - - - - -	103
HEGEDÜS ISTVÁN: Bronchoszkópia (vers) - - - - -	109
SIMONYI IMRE: Analógia (vers) - - - - -	109
RÓNAY GYÖRGY versei - - - - -	110
VIHAR BÉLA: Naplójegyzetek (vers) - - - - -	111
ARATÓ KÁROLY versei - - - - -	112
ÖRKÉNY ISTVÁN: Te édes-édes (novella) - - - - -	113
JOBBÁGY KÁROLY: Budapest dicsérete (vers) - - - - -	124
KÁLDI JÁNOS versei - - - - -	126
PÁLOS ROZITA: Hazatérés (vers) - - - - -	126
Táj és történelem (András Endre, Angyal Endre, Csuka Zoltán, Gergely Márta, Katkó István, Kolozsvári Grandpierre Emil, Makay Gusztáv, Mészöly Miklós) - - - - -	127
DUDÁS KÁLMÁN versei - - - - -	141
DARÁZS ENDRE versei - - - - -	142
TÓTH BÁLINT versei - - - - -	143
BERCZELI A. KÁROLY: Pára (vers) - - - - -	143
MÉSZÁROS FERENC: Micsoda madár! (novella) - - - - -	144
BÓDÁS JÁNOS: Visszamenekülés (vers) - - - - -	147
HEGEDÜS LÁSZLÓ: Tamási vázlat (vers) - - - - -	147
Kubai költők (Simor András fordításai) - - - - -	149

HORIZONT

BORSI DARÁZS JÓZSEF: Látogatóban - - - - -	150
--	-----

MŰVÉSZET

DÉVÉNYI IVÁN: Jean Cocteau sorai Kassák Lajoshoz - - -	155
ILLYÉS GYULA: Magyar írók Bartókról - - - - -	158
HAITS GÉZA: Barcsay Jenő műtermében - - - - -	159
KÖRNER ÉVA: A szentendrei művészek kiállítása - - -	164
JÁNOSY ISTVÁN: Illés Árpád festőművész kiállítása - - -	166

VITA

BENKŐ LÁSZLÓ: Egységes művészetszemlélet vagy marxista esztétika	168
PONORI THEWREWK AURÉL: A teljes horizont	173

DOKUMENTUM

KANYAR JÓZSEF: Újabb Berzsenyi-dokumentumok a Kaposvári Állami Levéltárban	175
--	-----

JEGYZET

SÓS ENDRE: Mikes Lajos	178
SÜKÖSD MIHÁLY: Széljegyzetek a Híd margójára	181
SZEDERKÉNYI ERVIN: Egy pályázat tanulságai	186
KENDE SÁNDOR: Werner István	189

SZÉLJEGYZET

VOLLY ISTVÁN: A dunántúli népi zenekarok találkozója	
Köszegen – tanulsággal	190
KENDE SÁNDOR: Egy „új” folyóirat margójára	191
CS. L.: Idézzünk pontosan!	192

RAJZOK

FERY ANTAL	102
RAFÁEL GYÓZÓ	117
KELLE SÁNDOR	123, 154
BORSOS MIKLÓS	140
BARCSAY JENŐ	161, 163

Szerkeszti:
TÜSKÉS TIBOR
főszerkesztő

BERTHA BULCSU, CSORBA GYÓZÓ, LAZAR ERVIN, PAKOLITZ ISTVÁN

Jelenkor. A Baranya megyei Tanács lapja. Megjelenik havonta

Szerkesztőség: Pécs, Széchenyi tér 17. I. emelet. Postafiók: 24. Telefon: 13-05.

Szerkesztőségi órák: kedden és csütörtökön 18–19 óráig.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Kiadja a Baranya megyei Lapkiadó Vállalat Pécs, Hunyadi János u. 11. Telefon 15-32 50-00. — Egyes szám ára 6,— Ft. Évi előfizetés díja 72,— Ft. Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál és a Posta Központi Hirlapirodánál (Budapest, V. József nádor tér 1.) Egyéni előfizetési csekk számla száma: 61 068. Közületi előfizetési csekk számla: 61 066, vagy átutalással az MNB 8. fióknál vezetett egyszámlára.

Felelős kiadó: Braun Károly

64-57 Pécsi Szikra Nyomda — F. v.: Melles Rezső

ITTHON BESZÉLEK

mit vesztettem én itt,
e földön,
hova könnyelműen hoztak
az őseim?
bennszülött s mégis vigasztalan,
idegen vagyok én itt
kedélyes nyomoromban:
e takaros, nyugodt sírveremben.

mim van nekem itt? és mi keresni-valóm
e mészárszékekben, ebben az eldorádóban,
hol fölfelé megyünk, de nem előre,
hol nyeli az unalom a cifra éhkoppot,
hol az édességboltokban a tejszínből elfúlva.
krétafehéren hörög és ordít a szegénység:
itt fölfelé megyünk!
hol haszon-arasznyira a szegény gazdagoktól a gazdag szegények
szétverik a mozi-székeket a lelkesedéstől,
itt fokról-fokra fölfelé megyünk,
hol fizetési-mérleg-bozsanna és minden, ami kell, zúg
és kiabál: nem elég,
hogy itt a szabadidő rajtol, gázt ad és fejre áll,
ez még a kisebbik baj, ez még csak a fele az egésznek,
és nem is számít, mert nem elég,
hogy sok tarifa-partner az utcán kóvályog
és ökölbeszorított kézzel újjong,
kornyikál és azt mondja:

itt fölfelé megyünk,
itt csudajó,
hol visszafelé-fölfelé megyünk,
hol daloskönyvvél lövi le a vezérúr a vezérurakat,
itt könnyen-sebesültek háborúznak a súlyosan-sebesültekkel,
itt szívélyességet követelnek minden áron,

és ez még a kisebbik baj,
ezen én még nem csodálkozom,
ezzel még megalkuszik a vevő,
itt, hol egyik kéz megveszi a másikat,
kezet a szívre: itt vagyunk mi ottbón,

itt építsünk magunknak bajlékot,
ezen az árja ócskavas-rakáson,
ezen a károgo parkoló-belyen,
hol a romok romokat ellenek,
vadonatúj romokat készletből, járulékból,
meg- és visszarendelésből:

isteni élni itt,
hol az elfogyasztott fogyasztónak,
és ez még a kisebbik baj,
kibullik a baja,
hol szegény bullámpapirba és celofánba
göngyöli sikeres fejét,
hol idegenül nyög föl a sírból:
itt építsünk magunknak bajlékot,

itt a gyilkosok vermében,
hol maguktól hullnak a naptár-lapok a tehetetlenség és kapkodás előtt,
hol személgűjtőbe tömik a múltat,
hol műfoggal csikorog a jövő,
s mivelhogy fölfele megyünk,
gyerünk a földtisztítóval,
ez itt már így dukál, ezen én nem csodálkozom,

aranyfedezetünk van itt,
hol pozitíven jegyzik a legmagasabb árfolyamot.
ezzel takaróznak a kereskedelmi kamarák
és ezt ravatalozzák föl páncélüveg alatt,

itt vigan váltjuk vakok közt lábunk
a kiállító-, bemutató- és árubázakban,
és ez még nem minden, ez még csak a fele az egésznek,
ez itt a jég-borította vadon,
ez itt a sikeres őrvongás: ócska
nercbundában táncol s összetört térdrel
az amnézia örök tavaszán,

más ország ez itt, mint más országok,
sajnálnom kell, és hogy sajnálom,
az még a kisebbik baj, mert az az igazság,
amit áldozatai, azok az egész közönséges halottak
üvölnének a föld alól bang- és sikertelenül,
ami alulról a zoj-fogó járdának ütődik
és addig csapkodja, hogy sötét lesz,
mocskos és nyirkos, addig, míg egy pocsolya,
egész közönséges pocsolya buggyan ki belőle,

és önti el a vájárt,
a kis oroszlánszájat, a mindenütt-durvát,
és a szép raponcot, mely többé nem nyílik itt,
és nincsenek itt többé városok és balak,
hogy belefűljanak ebbe a pocsolóba,

hogy sajnálom az én testvéreim, a gáncs- és gyámoltalan kerengőket,
hogy sajnálom a jámbor végrehajtót,
a gázszámlást, ahogy egymást taposva gázolnak
plomba-fogóikkal, ahogy idegen
csizmáikkal taposnak a fenekellen sárban
előírással álló glóriával a tarkójukon:

csak volnának emberek, mint más emberek,
csak volna ez a föld egészen közönséges, egészen más,
mint ez az idegenekkel túlszűfolt
éj- és kód-ország.

ők nem ismerik és nem is akarják magukat megismerni.
mivel úgy kerültek ide,
hogy nem menekültek innen
s nem is menekülhetnek a sírgödörig:

csak volna más, lehetne rajta segíteni,
csak volna tanács és elégtétel itt,
csak ne volna ez ilyen parlagon maradt, bolt-szájú, ellenséges föld!

mit vesztettem én itt és mit keresek,
piszkálok én itt e közelbarc-csatok,
fényűzés, végkiárusítások, zergetollak
kibírbatatlan gubancában, mikor semmit sem találok,
csak krónikusan, kronologikusan rendezett tornász-csarnokokat,
és az emberiesség szakmunkáit
a kaszárnyák-a-kaszárnyákért-kaszárnyákban:

mit csináljak én itt? mit mondjak?
milyen nyelven és kinek?
mikor úgy fáj a választás, mint egy késszúrás,
mikor úgy sajnálom, és ez még a kisebbik baj,
mikor úgy kiabál, zúg és így tovább,
apró kiáltásokkal az égig,
és már nagyobbbat játszik önmagánál,
de ez még nem az egész,
ez még csak égbekidító fele az egésznek,
ez még nem elég:

mert ez a föld, ez az éhségtől letarolt,
sajátos gonddal tépi szét,
ez a föld maga szakítja szét magát
fölbontott, belül kinyíló nagy szívvé,
értelmetlenül kattogóvá, bús-bombává,
folyós, idegen sebbé:

németország, hazám, népek szentségtelen szíve,
elég bírbedt téttel fokról-fokra
a közönséges emberek előtt:

két hazám, ti és én, elszakadtunk mi egymástól,
s én mégis itt rimámkodok
bamuvál szórva, zsákrubában, és azt kérdezem:
mit vesztettem én itt?

azt vesztettem én itt,
ami a nyelvemen lebeg,
valami mást, az egészet,
mely bátran tréfálkozik a világgal
s nem fullad bele a pocsolóba,

nem vész ebbe az idegen, szétszakadt nyögésbe,
a visszafojtott nyögésbe az „új németországban”
s a frankfurter allgemeine nyögésébe,
(és ez még a kisebbik baj)
ebbe a bolt-szájú öklendezésbe, mely semmit sem tud magáról,

én se akarok tudni róla, te minta-ország,
gyilkosok verme: bova örömet löktek be
félíg eleven testtel,
mert most itt maradok,
pörölkök, de nem bátrálok,
itt maradok egy ideig,
míg más emberek közé nem utaztam
s kipihenem magam valami egész közönséges országban,
de itt nem,
nem itt.

TORNAI JÓZSEF fordítása

HANS MAGNUS ENZENSBERGER

Lehetetlen, hogy egy nép teljesen megfélekezze történelméről, bűneiről, nagyságáról és kötelességeiről. Az, hogy Nyugat-Németországban a gazdasági csoda, a váratlanul megvalósult jólét, a történelem e furcsa igazságtalansága, megszüntetett majdnem minden őszinte szellemi életet, nem fosztott meg minket végképp attól a reménytől, és kívánságtól, hogy jönnie kell a fiatalok közül is valakinek, aki szembenéz a mai nyugatnémet valósággal. Mindig számíthattunk rá, hogy valaki megteszi ezt, elégtételül önmaga, a németiség és a világ számára. Talán még azzal is megalkudtunk volna, ha ez nem a legmagasabb művészi színvonalon történik meg. Annál nagyobb izgalmakat okozott, mikor Enzensberger verseiből nemcsak a kíméletlen politikai indulat áramútése, hanem a nagy, korszerű költészet is megszapott.

Enzensberger, akit ma nyugaton Bertolt Brecht egyetlen igazi örökösének tartanak, visszaszerzte a politikai líra hitelét éppen olyan világban, ahol ezt talán (a német „hazafias” költészetre gondolok) minden más országhoz képest jobban tönkretették. Ez a harmincas éveinek elején járó, de megjelenésében félénk tizenhétéves fiúnak látszó költő úgy tudta történelmi indulatait országos indulattá tenni, hogy ezzel a szűkebb irodalmi világ köreit is sikerült áttörnie. Mi teszi ezt a költészetet a düh, a gúny, a hazugság gyűlöletének, minden látszat szétrombolásának ellenállhatatlan hangjává, ha úgy tetszik, modernné és újszerűvé?

Ő maga azt írja erről egyik tanulmányában, hogy nem jó politikai vers az, amely közvetlenül nekiront céljának. Szerinte a mondanivaló javának a szavak közti réseken kell az olvasó képzeletébe szűrődnie, hogy aztán tökéletesen magával ragadjon. Enzensberger újdonsága és egyben hatékonysága mindenesetre abban áll, hogy indulatának erejét föl tudja használni az egészen zárt versépítésre és a leggyakorlatiasabb szavak lírává avatására. A megszokott irodalmi kifejezések és képek szinte teljesen átadják itt helyüket a közgazdaságtan, az atomfizika, kémia, ásványtan vagy az elektromechanika világának. És mindez teljes érvényre jut: igazi költészetté válik.

Ehhez azonban csakugyan olyan költőnek a szellemi, szemléletbeli fölkészültsége kell, amilyen Enzensbergeré, aki a Sorbonne-on szerzett diplomát, három évig színházi dramaturgiával foglalkozott, rádiószerkesztő volt, vagy magántanár az ulmi főiskolán; és rengeteget utazott nemcsak Európában (legutóbb például résztvett a leningrádi írótalálkozón), hanem Mexikóban és az Egyesült Államokban is. És akinek sajátos, szemünkben tárgyitalan elégedetlensége és lázadása a mai nyugatnémet világgal szemben végülis az emigrációba vezetett. Ez a norvégiai menekülés, ez a „megpihenés egy egészen közönséges országban” – ahogy erről talán legjelentősebb versében, az *Itthon beszélek* címűben ír – nem végleges, és főleg erkölcsileg nem az. Hiszen Enzensbergerrel, mint kritikusai mondják, végre Németország moralistája jelent meg a küszöbön.

T. J.

Fery Antal: Ex libris

SZABADSÁGON:

(Csendélet)

Szombat volt, augusztus harmadika. Kerék Magdolna pontosan negyed ötkor ébredt, néhány másodperccel a vekker csörgése előtt, úgy, hogy mikor elsőt csörrent az óra, el is zárta már, mert az urának volt még egy negyedórája, hadd aludjon addig. S maga már kelt is fel, kapta a pongyoláját, ment a konyhába, ugyanazokkal a mozdulatokkal és ugyanazon az úton, mint évek óta minden reggel, mert Kerék Magdolna nem tudta, hogy ma szombat van, és augusztus harmadika, Kerék Magdolna voltaképpen még aludt, s csak azt tudta, hogy csörömpölt az óra, s megint kezdődik egy nap. Kint már világos volt, de a konyhában megrekedt még az éjszaka, beleverte a sípcsontját a hokkedlibe, melyet valaki, nyilván az ura, a konyha közepén hagyott az este, felszisszent, de nem káromkodott; olyan isszonyatosan álmos bír lenni az ember lánya negyed öt után két perccel, hogy káromkodni nincs ereje. Csak vette a gyufát, gyújtotta a gázt, megtöltötte a teafőzőt, szelte s kente a kenyereket, tette a dolgát, mint a motor. A lavórt a kredenc tetejéről kapta le, megmosdott hideg vízben, visszabújt a hálóingébe s pongyolába, addigra felforrt a tea, kitöltötte a bögrébe, már ment is befelé, hogy ébressze az urát.

– Guszti! Fél öt!

Az ura nyögött egyet, s átfordult a másik oldalára, aztán újra nyögött, és visszafordult erre az oldalára, hirtelen csukott szemmel felült, a lábával előkotorta az ágy alól a levágott kergű szandált, melyet papucsaknak alkalmazott, kicsoszogott a konyhába az asszony után. Akkorra ő már odakészítette a mosdóvizet, szappant, törülközőt a hokkedlire. Vig Gusztáv szótlanul öltözködött, szótlanul evett; az asszony a kredenc sarkának támaszkodva figyelte.

– Ott a tízóraid – mondta neki.

Vig Gusztáv most vett először tudomást a feleségéről.

– Hát te? – kérdezte. – Mit állsz itt? Mért nem kelted a gyerekeket? Elkéstek!

– Ma szombat van – jelentette ki Kerék Magdolna.

– Azám – mondta az ura, s nem szólt többet. Erről megfeledkezett. Olyan egyformák a reggelek, hogy az ember tényleg utána kell gondoljon, hogy milyen napra virradt. De ha szombat van, akkor világos a dolog. Mert minden esztendőben, augusztus első szombatján ő maga s két szaktársa a szövetkezetből: Varga Domokos és Mazur László asztalosok, együtt ünnepelték a névnapjukat, s ilyenkor az asszony rendesen szabadságot vett ki, mert mindenféle dolga akadt, s a szombati szabadság kifizetődő, mert öt és félóra helyett nyolcat fizetnek, ami hat forintjával tizenöt forint tiszta nyereség. S ez is számít. Kerék Magdolnának ritkán volt halaszthatatlan dolga a névnapkal kapcsolatban szombat délelőtt, de az esti muri az urának szórakozás, neki meg azt jelenti, hogy itthon maradhat a névnap ürügyén.

Az ura megitta a teát, a tízórait a táskába tette, fogta a kabátját s indult. Öt perccel múlt háromnegyed öt. Kerék Magdolna az ajtóból utána szól.

– Te, Guszti, mondd meg a haverjaidnak, hogy korán találkozzunk!

– Jó – morogta az ura.

– Hallod? – kiáltott utána az asszony nyomatékka. – Mondd meg nekik, hogy legalább hatkor! Nem akarok hajnalban hazakerülni, mint a múltkor is!

– Mondtam már, hogy jó! – felelt emeltebb hangon Vig Gusztáv, s megállt. – Mit akarsz?!

– Semmit, csak eredj! – intett az asszony kicsit ijedten. Láta, hogy már dühös az ura. Mert azért a szokásáért nagyon haragudott, s ő be is látta, hogy igaza van, de mit tegyen, ha mindig az ajtóban jutnak eszébe a legfontosabb dolgok. Vig Gusztáv pedig már azon a ponton volt, hogy ráördít, bezavarja, de másképp határozott két okból is. Józan gondolkodású ember lévén, tudta, hogy ezáltal maga idézi elő a gan-

gon történő szóváltást, ami végett éppen haragudott, s másodszor szombat volt, ma csak öt órát dolgozik, este meg elmenek, s ez a két kellemes esemény közel van, míg a hétfő messze, hát jobb kedve volt a szokottnál.

Kerék Magdolna megvárta, míg az ura végigmegy a gangon, befordul a lépcsőházba, s elhal a lépte nesze is, akkor bement, s egy pillanatra ölbeett kézzel leült a hokkedlire. Igazán csak egy pillanatra, de ennyit megengedhet magának egy asszony, ha szabadságon van. A mosott ruha kosárban várta, úgy döntött, míg a gyerekek alszanak gyorsan bevasal, miközben a vas melegegett, ivott egy teát maga is, egy falás kenyeret harapva hozzá, csak amúgy üresen, nem mintha nem telne másra, de ki ér rá komótosan reggelizni? Öt óra öt perckor, mikor a vörös Balláné elhaladt az ablak előtt, már a kezében volt a vasaló. Balláné félszemmél látta csak, hogy vasal, már majdnem továbbment, mikor felfogta, amit látott, s vissza kellett fordulnia.

– Mi van, Vigné, nem dolgozik? – Vigné nem látszott meghallani, s ezért megismételte. – Mi történt, Vigné, jóreggelt, ma nem megy be? – Most Kerék Magdolna csodálkozva felpillantott, hogy vajon ki szólhat hozzá öt óra öt perckor innen a gangról, felismerte Ballánét, és kedvesen köszönt.

– Jóreggelt, jaj, mit is akartam magának mondani az este, várjon, ja tudom már, nem fontos. Hogy mi? ... igen, ma szabadságon vagyok, egy kis dolgom van. Indul?

Balláné várt egy keveset, de Vigné elmerült a munkában, s így szívélyesen elbúcsúzott. Kerék Magdolna pedig tudta, hogy Ballánét ma egész délelőtt a fene eszi, egyrészt, hogy mi lehet az, amit ő mondani akart már tegnap is, de nem fontos, másrészt, hogy mi az a kis dolga, ami végett ma itthon maradt. Ettől egy picikét vidámabb lett, mert ki nem állhatta Ballánét, mivel az nagy volt és kövér, míg ő kicsi természetű, s mert ha egy hangos szó kiszűrődött tőlük a gangra, öt perc múlva megjelent, hogy kölcsönkérjen valamit.

Hétre kész lett a vasalással, és felkeltette a gyerekeket. A kisebbik még karonülő volt, a nagyobb óvoda, szerencsére a bölcsőde és az óvoda közel esett egymáshoz, útban a villamos felé. Félnyolckor már indultak is, ő még magához vette a cekkert, hogy bevásárolni visszafelé, de az erszényét otthon felejtette. Nyolc óra tájban ért haza, s bár a csarnokba is ki akart menni, úgy gondolta, most már előbb rendbe teszi a lakást, majd eszik az ura, amit kap lent tíz körül, nem kötelező a disznóhús minden héten. Költenek ma este éppen eleget.

Beágyazott, felszedte a szőnyeget, kiterítette a rácsra a gangon, söpört, majd felpasztázta, felkefélé a parkettot, a gyerekek ruháit beáztatta, port törölt, megöntözte a virágait, a szőnyeget szalmiákos seprűvel tisztította le, mikor a szaga elpárolgott, felterítette, helyrerakta a bútorokat, aztán kiszaladt a konyhába, elmosta az esti s a reggeli edényt, a frissen vasalt ruhát elrakta a szekrénybe, végül felfemosta a követ, s hogy maradt még tíz perce, gondosan megszidolozta a kilincset is, közben, mint minden szidolozáskor, jól kimérgelődte magát, hogy ezekben a pesti házakban ilyen ronda rozsdás vaslemezzel szegélyezik a küszöböt, pedig milyen szép az, ha a küszöbön ragyog a sárgaréz, s az urát is hiába kérte, cserélje ki, az annyit szolt: „Kevés a munkád? Örülj, hogy nem kell pucolni.”, s őt nem bírja jobb belátásra az isten se, ha egyszer abba a makacs fejébe vesz valamit. Aztán sebtiben megmosdott újra, magára kapott valami rendesebb ruhát, fogta a cekkert, most már az erszényt sem felejtette el, s indult a Julihoz a ruháért.

Juli a barátnője volt, Kerék Magdolna nem szerette, de egy percig sem gondolta, hogy ez a két körülmény nehezen egyeztethető. Ötvenben együtt laktak albérletben egy évig, együtt dolgoztak, havi ezerért a szövőgyárban is, de ez a Juli izgága, értelmes teremtmény volt, és csinos, otthagya a Fonót, kitanulta a női ruha varrást, s egy szövetkezetbe került, férjhez ment Klinger Ádihoz, aki annakidején csapos volt egy Elemér utcai söntésben (jellemző a Julira, hogy milyen helyekre járt), s mikor a Klinger Ádi felszolgáló lett egy előkelő másodosztályú vendéglőben, az „Arany csukában”, Budán, s egymaga több borrovalót kapott, mint amennyit ő meg az ura keresték összesen, vett a Julinak egy varrógépet, s az otthonmaradt. Ipara nem volt, munkája annál több, megkeresi ő is a háromezret, van már televíziótól a hűtőszekrényig min-

denük, s könnyen élnek, gondtalanul. Juli nélkülözhetetlen volt Kerék Magdolna életében, szapulni, s irigyelni lehetett, hol példakép volt, hol utolsó cafat, hangulata szerint. A szóbanforgó ruhához még a Guszti osztalékából vették az anyagot, nem a névnapra csináltatta, annyira nem érdekelte őt az egész, a Juli a jövő hétre ígérte, de valamelyik nap telefonált a gyárba, hogy szombaton elviheti.

Julinál ajtó, ablak tárva volt, maga fürdőruhában dolgozott, azt mondta melege van, Kerék Magdolna becsukatta az ajtót, gyorsan levetkőzött, hogy felpróbálja a ruhát, Juli addig elmondta, hogy a Klinger Ádit lehelyezték Balatonalmádiba, gyönyörű helyen dolgozik, s rengeteget keres, most szerzett neki is szobát, hétfőn utazik, s ott maradnak augusztus húszig, míg az ura kisegítése lejár, s ahogy hallgatta, ő arra gondolt, hogy ennek a Julinak megint disznó szerencséje van, most három hétig flangálhat a Balatonnál, gyönyörű helyen, s közben az ura rengeteget keres.

Megállt a Juli nagytükre előtt, szemügre vette a ruhát. Megfelelőnek látszott. Juli egyfolytában beszélt, a hátamögött: „Jaj, de aranyos kis ruha, édesem, isten bizony irigylelek érte, nem is tudod, milyen jól áll, de örülök, hogy így sikerült”, Magdolna nem figyelt oda, mert ez volt Juli állandó szövege; valami hibát keresett, nehogy megint otthon vegye észre, mikor fel akarja venni. A csipőjénél kicsit szűknek találta, lehet, hogy megint hízott, mióta a Juli méretet vett, ezért nem is szól, ha kiereszti, még bő lesz, különben is, mintha karcsúbb lenne így; Juli krétával a kezében, gombostűkkel a szájában sürgött körülötte, leguggolt, rángatta elől, rángatta hátrul, valamit bejelölt, igazított az ujjbevarrásnál, „na mutasd magad, hadd lássam én is” mondta, megfordította a tengelye körül, ő tekergette a nyakát, hogy hátul is lássa, fogalma sem volt, hogy a Juli mit csinál. Mintha kisebb volna most a hasa, melle is begyesebb lett, zsírpárnák sem látszanak úgy a csipőjén.

– Tetszik? – érdeklődött Juli, hogy végre szóra bírja, de ő még mindig gyanakodva nézte a ruhát a tükörben. Kicsit idegennek tűnt maga előtt. Juli zsillettel felbontott valami varrást a nyaka körül, aztán gombostűvel összetűzte – így jó – kiáltott lelkesen, – hát ebben fiam, az irigy sem talál hibát. Vedd le. –

Ő levetette, Juli a varrógéphez ült. Míg kombinéban figyelte, mit tesz a barátnője a ruhával, nem nézett a tükörbe. Juli gyorsan végzett, s már hozta is büszkén.

– Na, itt van – mondta –, most próbáld fel! – Újra felvette, s valóban, most még jobbnak tetszett, bár nem tudta megállapítani, mi okozza a változást. Juli összecsapta a kezét.

– Magdám, az ördög vigyen el, de jól nézel ki benne! Ha az utcán látnálak, nem ismernék rád! Te, isten bizony, így még nem sikerült ruhám soha. Most komolyan beszélek, elhiheted. Fiam, megvesznek utánad a férfiak!

– Na hiszen! – legyintett mérgesen Kerék Magdolna –, egyéb gondom sincs most a férfiaknál! – Töprengve figyelte mását a tükörben, szigorúan ráncolt homlokkal. Juli nevetett, hogy nem hisz neki, pedig miért mondaná, aztán másra terelte a szót, valami doktorról beszélt, aki mostanában csapja neki a szelet, már itt az ideje, hogy leutazzon a Klinger Ádi után, „mert aztán nem állok jól magamért, ismerhetsz”.

Kerék Magdolna mozdulatlanul állt a tükör előtt.

– Na, vedd le, becsomagolom – mondta Juli.

– Nem – szólalt meg –, azt csomagold be. Azt a göncöt.

– Ebbe mégy? – csodálkozott egy percig Juli, de már nevetett. – Jól teszed, fiam, látom, neked is tetszik. – Aztán szerencsét kívánt a ruhához, kikísérte, az ajtóban összecsókolóztak, Juli jó szórakozást kívánt estére, ő pedig szerencsés utat, lemenet a lépcsőn arra gondolt, hogy van egy kis különbség a Juli útja, s az ő ma esti „szórakozása” között, dehát ennek a nőnek mindig is ilyen szerencséje volt.

A henteshez tartott, hogy mégis szerez valami húsfélét, darált hús talán lesz még ilyenkor, fasírozottat csinál majd, pogácsát, úgy szereti az ura. A nap már magasan járt, hetek óta tartott a száraz meleg, most is tiszta volt az ég, a házak falán fehér fény szikrázott, s a kocsiút felett vibrált a felszálló levegő. Néha fojtó, déli szél kavarta meg az aszfalt porát, s a szemeközé fújta, bánta már, hogy nem öltözött át, még poros lesz a ruha, mire hazaér. Ahogy átment a túloldalra, a sarkon, a kirakatban

ismét megpillantotta magát, s megint az a furcsa érzése támadt, hogy a tükörképe idegen. Megállt egy percre, valami rendelleneset érzett, most nem mutatott úgy a ruha, mint fent a Julinál. Persze, mert itt szorongatja ezt a göncöt a hóna alatt, attól ilyen féloldalas a válla; gyorsan betette a göncöt a cekkerbe, úgy ment tovább. Néhány lépést tett, s újra megállt. Ha úgys erre jár, ha már itt bámészkodik a fodrász kirakata előtt benéz legalább, sokan vannak-e, bejelenti magát a Marikánál, ne kelljen várakoznia. Visszafordult.

Vaksin pislogott a kinti verőfény után, lassan tűntek elő a homályból a búrák csillogó fémszegélyeikkel, a tükrök, a fehér törülközők, vízcsobogást hallott, zúgtak a hajszárítók, s még káprázott a szeme, mikor valahonnan a búrák mögül fehér köpenyében, nyulánkan, négerbarnára sülve előbukkant Marika – most jött ez is az üdülésléből, látszik – s még fel sem ocsúdott, már vonszolta is a széke felé.

– Jó, hogy most jött, Magdikám, tizenegyre jelentkezett egy illető, de még nincs itt, most ráérek, gyorsan megcsinálom magát, jaj de édes kis ruhája van, milyen bájos benne, hol vette ezt a finom kis anyagot, csináltatta ugye, mennyiért? Százötven, hát aranyos, alig ismertem meg, mutassa már magát, hogy néz ki, forduljon meg egy percre, százötven? Nem sok...

– Nem is kevés – állapította meg Kerék Magdolna kicsit ingerülten, Juli legalább a barátnőjének dolgozhatna olcsóbban is, úgys fusizik, mert nincs meg az ipara; behúzza a hasát, megfordult, hogy jobban lássa a Marika, arca komoly volt s kicsit áhi-tatos; a lány lelkendezett, dicsérte a Juli kezét, „isteni kis alakja van ebben magának” mondta, ő szabadkozni akart, egyébként is csak azért jött, hogy bejelentsen magát, mert a henteshez készült, és nem is akart beülni, de mire szóhoz juthatott volna a fodrászakisasszony már a nyakába tette a fehér kendőt, s készítette a szerszámaikat.

– De vigyázzon – intette Marikát Magdolna aggodalmasan –, nehogy piszkos legyen, vagy...

– Jaj, hogy képzeli, nem is venném a lelkemre egy ilyen édes kis ruhát... Jól megnőtt már ez – fogta meg a haját, s belenézett a tükörbe –, rég nem volt nálunk!

– Rég?! A tavasszal!

– Jaj, istenkém, hol van már a tavasz! Levágunk belőle, rendben van?

– Hát csak úgy, ahogy szoktuk – kereste meg az asszony a lány tekintetét a tükörben –, ne nagyon sokat.

– Persze, hogy nem – mosolygott Marika –, csak szolidan, ezt a lenőtt dauert le-dobjuk, ez már csúnya, egy kicsit lazábbra csinálom, nyáriasan, fiatalosan, úgy illik ehhez a szép ruhához. Látja, ez a meleg dauer, ettől ilyen sprőd a haj, török, kár ezéért a gyönyörű hajért, tönkre teszi, hideg dauer kellene...

– Az mennyibe kerül? – kérdezte tárgyilagosan az asszony.

– Egy kicsit több: hatvan forint...

– Hát, majd legközelebb – ijedt meg ettől, még csak az hiányzik, hogy ennyit költsön a hajára. Jól nézne ki!

– Na jó – egyezett bele Marika –, de most az ajánlom magának, nyárra ne csináljunk dauert, ilyen sűrű, erős haját kár is dauerolni, olyan jó haja van Magdikám, sok asszony megirigyelné, nézze, milyen vékony az enyém. Egy kicsit bemossuk, nem festés, isten őrizz! csak fénye lesz a hajnak, meglátja, bízza csak rám...

Kerék Magdolna kábultan, rossz sejtelmekkel ült a székben, s megadta magát a fodrásziparnak. Arra gondolt, hogy kolbászt vesz, húst biztosan nem kap, mire itt végez, van otthon tojás, majd rakott krumplit csinál holnap. Mára meg jó lesz egy kifőtt tészta, az megvan hamar.

– Ha nem tesz bele dauert, szétesik – kockáztatta meg.

– Szó sincs róla! Hát mire való a lakk?

– Azt nem! – jelentette ki határozottan. – Azt utálok. Nem tudom kibontani utána.

– Jól van, hiszen lehet másképp is, besörözzük! – Ezt végképp nem értette, mi az a sörözés; gondolta, nem hallotta jól; mikor meglátta Marika kezében a Kőbányais

üveget, rémülten tiltakozott, de többen megnyugtatták, hogy ez így szokás, végül teljes közönybe süllyedve tűrte, hogy csináljon a lány a fejével, amit akar.

A búra alatt kibírhatatlan volt a meleg, a motor zümmögött, a füle zúgott, s attól félt, beleizzad az új ruhájába. Néhány gyors mozdulat – a fésű cikkázott a levegőben, még egyszer csattogott az olló: Kerék Magdolna kábultan felállt, s megilletődve nézett farkasszemet egy rövid hajú fiatal nővel, aki olyan volt, mintha az unoka-huga lenne.

– Egy kicsit... túl divatos... – mondta bizonytalanul.

– De édes Magdikám, ilyen divatos ruhához, divatos fej kell, maga egy bűbajos kis asszony, miért akarja magát elcsúfítani?

Harminc forintot fizetett, öt forint borravalót adott, az utcán heves lelkiismeret-furdalást érzett miatta, igaz, ha arra gondol, mibe kerül a bor ma este, akkor ennyit igazán költhet magára ő is egyszer.

A henteshez persze későn érkezett, majdnem üres volt az üzlet, a háziasszonyok bevásároltak már, s az üzemekből még nem jött ki a tömeg. Tisztességes hús nem lógott a kampókon, ezt rögtön észrevette, nem baj, marad a kolbász. A két segéd éppen beszélgetett, jöttére az egyik, akit ismert is, feléje fordult, ráhajolt a pultra, csodálkozva bámult egy percig, mintha nem ismerné meg, aztán elmosolyodott, mint aki felfedez valamit.

– Csókolom, szépasszony! – üdvözölte, de még a hangja is más volt, más a szeme állása is, és Kerék Magdolna érezte, hogy észrevették, s ettől a szokatlan érzéstől mámoros, nagy bátorságra kapott. Kihúzta a derekát, hogy a ruha megfeszült a mellén, a pult elé lépett, felágaskodott; s frissen mosott, illatos fejecskéjét a segéd felé emelve odasúgta a férfinék:

– Nem maradt valami rendes húsa?

– Ilyen csinos asszonynak még a föld alól is! – kiáltott a segéd, s nem a föld, de a pult alól felkapott egy csomagot, kihajította a papírt: gyönyörű rózsaszín sertéscomb volt benne. – Jó lesz? – Ő nem tudott szólni, csak bólintott, úgy megrémült, nem is a merészségétől, inkább attól, hogy sikerült: a segéd feldobta a csomagot a mérlegre, megírta a blokkot, s ő majd elsüllyedt szégyenében, míg a pénztárhoz ért. A hentes nem adta a kezébe az árut, kijött a pult mögül, hogy maga tegye a cekkerbe, – segítke, kezitsókolom –, készségeskedett, de Magdolna rákiáltott: – vigyázzon! zsíros lesz! – Ruha van benne! – s a férfi dupla papírba csomagolta, úgy hozta vissza.

– Mit csinál maga fiatalasszony? – kérdezte, míg becsúsztotta a húst a másik csomag mellé. – Minden nap szebb lesz! Isten bizony, udvarolni fogok magának!

Kerék Magdolna elpirult, haragosan vetette oda a hentesnek, pedig derék, barna ember volt: – Na hiszen, jól néznék ki magával! – s felvetette a fejét.

– Na, na! – mondta a férfi mutatóját emelve, s ő nem tudta, hogy a pult alatt megbúvó csomagra, vagy egyéb férfiúi erényekre gondolt-e közben.

Szombatonként a gyerekeket az ura hozta haza, ő valamivel előbb érkezett, tele szatyorral, s tele diadallal. Ahogy kirakta a konyhaasztalra a kenyeret, zöldséget, paprikát, paradicsomot, gyümölcsöt, tejfölt, s végül az igazi zsákmányt, a húst, csak azt sajnálta, hogy nincs akinek eldicsekedjen vele, Guszti úgysem értené, mit jelent, hogy szombat délen húst kapott, a vörös Ballóné, az értené, de annak nem mondja, Marton néni, a kedves öreg szomszédasszony előtt pedig – aki a gyerekekre vigyáz ma este is, míg ők odalesznek –, szégyellené. Gyorsan feltette a vizet, s bement a szobába, hogy átöltözzön. Egy pillantást vetett a tükörbe, s tükörbéli Kerék Magdolna kicsit csodálkozva nézett vissza rá, még most is szokatlan volt rajta minden: az új alakja, az új feje; és mintha megváltozott volna még a tartása is. Lehajolt, kereszttetett karral megfogta a ruha alját, hogy áthúzza a fején, de elengedte, s felegyenesedett, ha így bújik ki belőle, tönkreteszi a frizurát, pedig az a lány ügyesen megcsinálta – hogy mi minden marhaságot ki nem találnak az emberek: sörözés! –, ha valakitől hallja, azt hinné, bolond, vagy őt akarja ugratni.

Nem, határozta el, nem öltözik át; s amint kiszaladt a konyhába kötényért, a lelkiismeretfurdalástól szívdobogást kapott, mert ki hallott olyat, hogy egy rendes asz-

szony ennyire ne kímélje az új ruháját, hogy abba álljon oda a sparhelthez; mikor itthonra, szaggatni igazán megfelel ez a kifakult, zsírpecsés kardon is, amit idáig viselt. De ha egyszer így előrehaladt az idő, mindjárt itt az ura, az ebéd meg sehol; nem ér ő rá vetkőzni, öltözködni most. A kötényt a tükrök előtt kötötte meg, gondosan kihajtotta a gallért, s szaladt vissza a konyhába, mert a lobogó víz a tésztát várta már. Alig, hogy a tésztát a vízbeszórtá, itthon voltak a gyerekek. Mindegyik egy szelet csokoládét szorongatott, megint kényeztetni őket az apjuk, persze ez a legkönnyebb, ő mos, főz, vasal rájuk, ha rosszak, ő adja a pofont, de cukorral az apjuk kedveskedik; nem szólt érte, hiába is mondaná. Vig Gusztáv betेरelte a gyerekeket a szobába, a kisebbiket levetkőztette – a nagylány már le tud feküdni egyedül –, ágyba zavarta mindkettőt; ebéd után aludni kell itthon is.

– Adj valamit ennem – jött ki aztán a konyhába.

– Várj tíz percet, kész az ebéd – mondta ő –, de az ura erősködött, csak egy falást, hogy legyen valami a szájában addig is, – hát ott a kenyér, vágj egy darab sonkát hozzá – felelte, az ura fogta a kést, s leült a sámlira, az ablak alá. Ő leszűrte a tésztát, füstölt sonkát s némi szalonnát vágott apró kockákra, megsütötte, közben a hátán érezte az ura tekintetét, mit néz rajta, csak nem a ruhát, gondolta, de már nevetett is az ötleten: érdekli ezt valami a gyomrán kívül? A férfi megette a kenyeret, most már türelmesen várta, hogy elkészüljön az ebéd, elővett egy újságot, ő ráborította a tésztát a sonkára, összekeverte, s zsíron megpirította egy kissé, tányért, tejfölt tett az asztalra, középre a lábost, s már talált is. Az ura meg az újság fölül figyelte kifejezéstelenül, mint aki még nem tudja, mit is akar gondolni arról, amit lát. Mikor leült az asztalhoz, megszólalt:

– Fodrásznál voltál?

– Igen. Miért?! – kérdezte Kerék Magdolna ellenségesen, mert biztos az a baja, hogy nem volt kész az ebéd. Az ura egy darabig nézte, aztán csak annyit mondott: „egész jó”, és a tányér fölé hajolt. Míg ettek, elmesélte, hogy a rövidzárlat volt, leállt a gépház, de nem történt nagyobb baj, mert nekik maradt még leszabott anyaguk, s hogy az inasa megtudta a névnapját, felköszöntötte, s behozott egy családít is, erre természetesen ő is hozatott egy üveggel – tudod, hogy van az ilyenkor muszáj – aztán, ha már így történt, a Mazur Laci s a Varga Domokos is hoztak egy-egy családít; persze sok nem jutott, mert megkínálták a többieket is, de az egész műhelyben kellemes, szombatias hangulat kerekedett.

Az asszony felállt, összeszedte az üres edényt.

– Te mi a fenét csíráltak a fejeddel? – kérdezte hirtelen az ura.

– Ha nem tetszik, nem nézel rá – nyelvelt vissza az asszony, s úgy érezte, nagyon megbántották.

Vig Gusztáv tele szájjal nevette.

– Dehogynem tetszik, mit ugrasz mindjárt, mint a hörcsög? Jól nézel ki, hallod?

– Akkor jó – vont vállat Kerék Magdolna s egy kicsit elpirult. Nekilátott a mosogatásnak, s míg a lábost sikálta a kőporral és törölgette a tányérokat, újra érezte, hogy az ura nézi őt. S egyszerre hallja, hogy Vig Gusztáv hátracsúszik a hokkedlivel, feláll, s mögélőpózik. Na, mit akar ez a félbolond, mit talált ki megint, azt hiszi süket ő, hogy nem hallja, mikor ilyen nessel van?

– Ne marhaskodj már, látod, hogy nem érek rá! – kapta félre a fejét, mikor a Gusztai szájoncsókolt. – Vigyázz innen, hát elejtem a tányért, eredj be inkább, feküdj le, hallod? – de nem hallja ez a félnótás, csak erősködik itten –, mi van veled, rád-jött?

– Hát aztán? – billeget Vig Gusztáv körülötte –, ha rájött, rajtam van!

– Felírjuk a kéménybe – ugratta az asszony.

– Na megállj, majd adok én neked, hogy még sokallod is! Szóval te nem vagy megelégedve?!

– Mondtam már, eredj; a kicsi mindjárt felébred; ha kész vagyok, megyek én is.

– Hát végre megjött az esze, megy már, alszik egyet, hogy ne legyen álmos estére, de most megáll az ajtóban, onnan neveti, mint a gyerek, ha cukrot lát. – Mit bámulsz?

- Te, ez az a ruha, amit a Juli csinált?
- Ez.
- Nem is mutatod?
- Nagyon érdekel téged az ilyesmi.
- Vedd csak le azt a kötényt! – Magdolna néhány lépést tett jobbra, aztán vissza, megfordult, és felkapta a kötényt megint. – Hát ez az. Értesz is te hozzá!
- Az anyád jóistenit, de jóképű lettél! – mondta a férfi, és elengedte a kilincset.
- Hát meg van veszve! Vigyázz! Összegyűrőd!

Kérék Magdolnának emlékezetes maradt az a délután. Nem találta a helyét, lassan járt neki az óra; előbb lett kész az uránál is, az ajtóból sürgette, hogy induljanak; míg Guszti mosdott, borotválkozott, ő kikészítette a ruháit a konyhába, maga pedig felöltözött; egy kis krémet, festéket is tett az arcára, nem sokat, csak szolidan, aztán átszólta Márton néninek, megmutatta neki a vacsorát, s a gyerekek ágyneműjét. Az öregasszonynak feltűnt, hogy milyen jó színben van; persze, hisz még mindig égett az arca, mert mikor odafeküdt a rekamjéra az ura mellé (a ruhát gondosan letette a székre, hogy ne gyűrődjön, s pongyolába búj), az is, mintha megbolondult volna, állandóan szentelenkedett, ő alig győzött a kezére verni, „te bolond, legyen eszed, hát a gyerekek itt alszanak!”, és érezte, hogy lángol az arca, és a hajára vigyázott, hogy a nagy huzakodásban tönkre ne tegye.

Hegedűs István

BRONCHOSKÓPIA

*A bódító Megismerés
fehéregyenruhása
csövén át a tüdőbe néz,
csöve végén tükör és lámpa*

*s a költő, ki fekszik hanyatt,
– a megismerés másik badfia,
kinek magába kell a gondolat
tükrös csövét bocsátnia –*

*Kifeszült szájjal érzi azt a kint,
melyben szintígy sajdul a diadal
s mellyel – szívét használva lámpaként –
énje sötét börgőibe batol.*

*S hol összeszövődik szellem, s anyag –
pilláival érintve a halált,
a költő, ki fekszik hanyatt,
bekötött szemmel, szintén odalát:*

*ott ködlik két tűz közt az ismeretlen.
Cső villog, szív döng, mell hörög:
támadják konok kis seregben
bódítók, vérzők – emberek.*

Simonyi Imre

ANALÓGIA

*Tíz esztendővel ezelőtt ... emlékszel?
– mintha csak ma lenne
És húsz esztendővel ezelőtt is ... emlékszel?
– mintha csak ma lenne.*

*S tán húsz esztendő múlva
egy napon
ha meg kell majd balnod;
mintha csak ma lett volna ...*

– Hát nem emlékszel?

Rónay György
SZÁRNYVONAL

Az állomáson naponta átmegy ugyanaz a mozdony. Mindig ugyanaz a mozdonyvezető.

Tizenegy óra ötvenötcor érkezik s kerek bús percig áll. Vízet vesz.

Mögötte bat divatjamúlt kocsi. Egy fiatalember, zöld balonkabátban. leszáll, nyújtózkodik, bemegy a restibe. A sör egy kicsit állott, dróton pókbálós körte lóg, álmos legyek köröznek, és érezni az árnyékszék szagát.

A sinek mentén poros gömbakácok, s az egyiken egy piszkos, hervadó virágfürt.

Távol a falu látszik, zöld liceum-sövény mögött a házak fehér villogása.

A mozdonyvezető rágyújt, nézi a kéken csorduló vizet, a kék eget mögötte, egy kukoricás zöldézüst tavát a messzeségben, ahol a sinek összefolynak, s a gömbakác szürkészöld lombja közt a satnya fürt virágot.

A balonkabátos közben visszajött s fölszállt. A főnök emeli a tárcsát, a mozdonyvezető megbúz egy fogantyút. Kis gőzbodor száll, szétoszlik az égen, a szerelvény lassú szelében meglibbennek a tunya gömbakácok, s a rakodó előtt bókol s papsajt búsos levele. Tizenkét óra tizenöt.

A KÚTÁSÓ SZERELME

1.

Zöldeskék nyári délelőtt volt, mikor a kútásó a házhoz érkezett.

Letette előbb a kabátját, majd az ingét. Bronz bőre sötétlett a napban.

A lány a gyöpon ült a lomb alatt, fekete haja sátrában, s egy könyvet olvasott.

A kútásó megsimogatta gyöngéden a szürke beton gyűrűt és lassan ásni kezdett.

Mind mélyebbre merült a földbe, s a lány a lomb alatt a könyvbe. Néha fölnéztek, és szemük találkozott.

A kútásó ásott tovább. A lány is olvasott tovább. Az akna egyre mélyült.

Gyűrű gyűrű után süllyedt alá, és végül lent, a kék homályban, fölbuggyant a víz.

Gyűrű gyűrű után a kútásó szívébe, és végül fölbuggyant a szerelem.

2.

Zöldeskék nyári alkonyat volt, mikor, harmadnap délután, a kútásó fölött a kútból.

Kék szemében a frissen buggyant víz mosolygott, szája körül a friss víz hűse kékllett.

A lány a gyöpon ült, a lomb alatt, fekete haja sátrában, fehér ruhában.

A kútásó elébe lépett, ránevetett s megkérte a kezét.

A lány kezéből kiesett a könyv. Megrázta a fejét, s haja sátrába burkolódzva elszaladt a ház felé.

A kútásó csak állt és várt. Egy fecske éles karcolását nézte fenn az égen.

Később összeszedte szerszámain, összezsomózta kötelét és kiment a kapun.

Egy távolodó folt látszott a szürke úton, az elkékülő ég alatt egy sötétszürke folt. s aztán csak egy távolodó fekete pont, egyre kisebbre zsugorodva, s épp akkor enyészett az esti égbe, mikor a lány halkan utána szólt.

EGYFORMA VOLT

*Egyforma volt a sok tavasz egykor. – Ő, s most minden ős más: árnyalatok között
ha visszanézek, ifjúkorom felől időz a szem, kis fényeket is figyel,
egyetlen fénytenger ragyog rám, számon tart minden lombot, ágat,
és buzamos, gyönyörű dal árad: – s őszi bogár dala sír fülemben.*

*Az ifjú: sólyom, préda után suban
s a napba száll. – De látod, a pók, szegény,
minden kis napsugárnak örvend,
hogya a rét deresedni kezd már.*

V i b a r B é l a

NAPLÓJEGYZETEK

INTELEM

*Jól vívja az harcát, okozván ellene vesztét,
ki önhibáját semmisíti meg.*

A SZAZADOKBÓL

*A századokból felém kiált a csend:
megsebesülni néha annyit jelent,
mint tisztességesnek lenni a földön.*

TRÓJAI FALÓ

*A trójai falónak – ne feledd szavam –,
mi tagadás, gyakran nemzeti színe van.*

A LEHAJTOTT FŐ

*Néha akkor érintjük homlokunkkal a csillagot,
amidőn lehajtuk fejünk.*

EGY LEVÉLBŐL

*Minden mozzanatom annyit ér, mint a hívei által képviselt
erkölcsi erő súlya.*

RÍMEK SZALVÉTÁRA

*Bezzeg, ha köztük lengenék,
korántsem lennék ily derék,
nem a morálról zengenék,
midőn vonaglik kar, derék;
de most mint távoli regét,
nézem az arcok seregét;
valami fáj, valami tép,
az idő reám int, elég,
így ballgatom szívem sebet: –
s táncol az ifjú nemzedék...*

Arató Károly

ÁHITAT

Bámulom az öreg diófát
s nem is tudom: miféle ábitat varázsol?
Köröttem koppanó neszek:
fájdalmaim kemény diói
potyognak le a fáról.

Surranó léptekre lesek:
valaki erre járt, valaki volt itt!
A kócos portákon kutyák vonítanak:
torkukból ezüst nyilak szállnak fel a holdig.

Látom magamat: követ hajigálok,
az ágak és bozótok mind szemembe gyűlnek
s estelente a csillagok helyett
apró örömeim az égre csivogva kiülnek.

Így volt! Most bár merő kin,
csatázok értetek, küszködöm veletek:
cserébe tán minden enyém lehet még!
Szeretnék olyan lenni, mint a gyerekek,
mert fekhelyem nehez naponta megkeresni,
oly nehéz, ha mindig valaki rám szól.
Fejjel előre zuhan ki a nyár
a táj fordított kosarából.

VERS ANYÁMNAK

Menekülnek az est elől, hazaszöknek az árva
utak s elpibennek a tér ölén, mint kígyók a kosárba,
elpárolog a délután, a táj kettétörött,
zizeg a levegő: sötét indigó ég és föld között,
rezgő faágról a nap érett citroma leszakad,
zsirosan kezd fényleni a homály és hajadba ragad,
elnyugszanak mindenenek, bújnak már fészekbe, ágyba,
csak te lótsz-futsz: az udvaron hallatszik lépted kopogása,
fáradhatatlan, te győztél és nem az évek,
pedig körmük villan és finom karcokat arcodra vésnek –
mi nyugóz, mondd, kicsi, törékeny asszony?
Kívánom: ha megöregszel, az öröm rád havazzon,
mert most is, lám, futsz, fát hozol: egyetlen perced sem szabad,
dagadó kenyerek és köztem osztod meg magad.
Emlékszem: nyugós gyerekeknek, esténként ágyamnál meséltél,
kint lidércek lódörögtek s dühöngött a kemény tél,
tudtad: az éjszaka tenger, a szobám meg sziget,
türelmesen csodáltad haltestű sellőimet.
Köszönet érte! Ha te nem lennél, anyám,
kivel zsörtölődnek, panaszzom kinek mondanám?
De itt vagy: ujjaim között szűröm meg a fényt,
repüljön hozzád falevél ujjongó üzenetként!
De felejtse már a munkát, ne törődj velem,
bagyd a fazekakat, légy velük is könnyörtelen
s ülj le, pihenj, nézd az ablakot: benne cammogó
szekér, ideges nyárfa és kalapácsfejű ló.

ÖRKÉNY ISTVÁN
TE ÉDES-ÉDES

Egész éjjel utaztunk egy nyirkos személyvonaton. Egész éjjel csöpögött az eső. Hajnalban, amikor megérkeztünk Vitályosra, elállt, de akkor már éreztem a kaparást a torkomban és a harminchét ötöt. Te is jól kezdődsz, gondoltam, szép életünk!

Szerencsére volt annyi eszünk, hogy a kórházi portás fölkéjében rendbehozzuk a hajunkat, az arcunkat, a szánkat. Szontág ugyanis, az igazgató-főorvos, erősen nőpártinak bizonyult. Három gyors staccato pillantást vetett ránk, de Gróh Sanyit, úgy látszik, észre se vette, mert így szólt:

– Kolléganők, méltóztassanak levetni az esőkabátjukat, aztán foglaljanak helyet.

Lehet, hogy kitörőfélben a nimfomániám: fülemben úgy hangzott ez a felszólítás, mintha az esőkabátunkon kívül a pulóverünkre, a kombinénkra és a bugyinkra is vonatkozott volna. A nagy kardiológus, első pillantásra kisportolt, kibernetvált, angyoncivilizált tengeri rablónak látszott, akinek a hófehér köpeny alatt egyetlen ábrákkal van teletetoválvá a melle. Nem érdektelen. Az én Nikoszom isteni férfi, de úgy férfi, ahogy a puska puska: csak egyetlen célra alkalmazható. Vele lenni annyi, mint egy olyan paklival játszani, melyben csupa egyforma kártya került össze. Pedig a kártyázásban épp az az izgató, hogy nem tudjuk, mi a következő lap.

Szontág Rudolf az ötven és a hatvan közt járt, de azért egy kamasz várakozásával nézte végig kabátalanodásunkat, aztán – *do, re mi* végigskálázott a lábunkon, *la, szí, do*, a felsőtestünkön, s végül, mint előrelátható volt, cégünk reklámjában, Ági kantálup-dinnye mellein állapodott meg. Nyelt egyet, ádámcsutkája lecsúszott a köpeny szűk nyakán és sokáig nem jött elő.

Nem láttam Ági arcát, de már ebben a pillanatban, az összes hullámhosszakon, kisugárzott belőle az az elhatározás, hogy lefekszik Szontágnak, az ő Skodáján fog szombatonta hazajárni és az ő összekötéseivel fogja magát Pestre helyeztetni. Szontág ugyan 36-ban bukfcenezett le Vitályosra, de azért nem keltette egy megfagyott gyermek benyomását. Épp, miközben ismerkedtünk, befutott egy álomszerű Chrysler és S. miniszter mamáját hozta le a Lóránt-klinikáról. Szontág tüntetően nyugodt maradt, ki se ment üdvözölni a beteget s csak ennyit mondott a főnövének:

– A hetesbe, – amivel nyilván azt akarta szuggerálni, hogy itt egymást tapossák a minisztermamák.

Azt, hogy Szontág minden látszat ellenére bent maradt a tojásban, magunktól is ki tudtuk számítani. Ez az istenhátamögötti járási kórház, a határtól másfél órányira, 36-ban majdnem elvérzett: az ápolószemélyzet fele, az orvosok négyötöde átlépett Ausztriába. De orvos máshová is kell. Szontág nyilván az összekötéseinek köszönhetette, hogy tavaly három, idén pedig négy fiatal orvost helyeztek ide; még hozzá nem is a legrosszabbakat, mert mi hárman lányok Pesten, Gróh Sanyi pedig Pécsen volt nagy menő.

A főnövér kávét hozott. Szontág keserűen itta. Egyszerre Ági is rájött, hogy ez az előkelő.

– A doktornő sem?

– Köszönöm, én sem.

Egy összmosoly. Na.

Dolgozz, gyönyörűm. De csak ne félj: én sem fogok Vitályoson megfeketedni.

Szobakerült a beosztásunk. Ki-ki elmondta, hová szeretne kerülni. Aztán Szontág rákezdte a panaszkodást. Még mindig kevés az orvosa, kevés az ápolószemélyzete, kevés a férőhelye. Például, itt a Május 1. termelőszövetkezet; évek óta nincs, aki patronálja, pedig a minisztérium kéthetenként sürgeti... Reméli, hogy lesz közöttünk valaki, aki vállalja.

Fagyos pauza.

– Senki?

Senki. Érthetetlen! De szép lehet pedig: munkaidő után kikocsikázni, három-négy órát rendelni, éjszaka visszakocsikázni... Ráadásul: a térsz-tagok SZTK-tagok. Pénz tehát nem jár... De ez a szent ember úgy nézett körül, mintha azt várná, hogy egyszerre talán többen is jelentkezünk. Szeme, miután körbejárt, az én számon állapodott meg, mintha az én Max Factor rúzsomtól remélné a boldogító igent.

Hallgattam. De hogy hallgattam. Ilyenkor olyan vékony a szám, mint egy kardvágás helyén, évek múlva, a heg.

Újabb szünet, aztán újabb meglepetés.

A minisztériumban külön szobát ígértek mindegyikünknek, az ún. C-Pavillonban, ahol csak orvosok és ápolók laknak. Kísült, hogy ezt az épületet még a háborúban elvitte egy bomba és Szontág nem tud minket elhelyezni. Illetve, Bella főnövérral összeiratott néhány albérleti címet, ahol saját költségünkre lakhatunk, egyikünknek pedig felkínálta a volt Ekg-szobát, itt a belgyógyászatnál, a kettes kórterem mellett.

– Nos? A szoba kicsi, de világos és meleg...

Újabb fagyos pauza. Négy kifejezéstelen arc. Mind a négyen ugyanarra gondolunk: az osztályon bent lakni – állandó ügyelet. „Légy szíves, aranyom, te úgyis idebent laksz...” Plusz a kórtermekből áthallatszó lármá, a betegekkel közös vécé, plusz a kollégák, akik az én ágyamon vizsgálják maszek-betegeiket... Szontág szeme, a szokásos körséta után, megint rajtam állt meg.

– Orbán doktornő sem?

Imádlak. Ági mellét nézed, de tőlem várod az áldozatot? Csakhogy én épp ma laktam jól az áldozatvállalással. Rövidke létem: példamutatások hosszú sorozata, egészen addig, a legutolsóig, amikor önként jelentkeztem vidéki beosztásba... De most elég. Szép száműzött, csalódní fogsz.

Kivonultunk. Szontág az ajtóban sorra kezett fogott velünk. Már a folyosón jártam, amikor utánamszólt:

– Orbán doktornő! Még egy pillanatra.

Visszamentem. Mi ez? A többiek siettek, hogy elhalásszák előlem a valamirevaló szobacímeket: ez így szokott lenni. Viszont lehet, hogy Ágiról énám csúszott át az érdeklődése: ez is így szokott lenni, csak nem ilyen gyorsan... Ági melle a *blickfangosabb*; én lassabban érvényesülök, de tartósabb hatással. Engem sokszor és sokféle ruhában kell látni, pulóverben, vászonblúzban, kosztümben és kisestiben, amíg nagynehezen kialakul alakomról az az összkép, amit egyébként egy szempillantás alatt, egyetlen levetkőzéssel, el tudok érni... Így: minimum három hét, maximum hat. Fel voltam dobva; tudniillik, még sosem sikerült kiütéssel győzőm.

Nem mintha érdekelné. Én Menelaosz Nikosz Evangelideszt szerettem, de azért úgy ülttem vissza, hogy az íróasztal felől mutató szögben lássék a lábam. Van egy jó arckifejezésem is, azé a gátlástalan erkölcsű medikáé, aki nem csinált cirkuszt a szerelemből, de most, épp ebben a szempillantásban, itt, a vitályosi járási kórházban, megcsömörlött önnön lazaságától... Szontág megállt előttem s fűrkészve nézte arcomat.

Ismerem ezt a klimaxos korosztályt. Vagy hónapokig szenvednek, vagy mindjárt kigombolják a szliccüket. Tehát két eset lehetséges. Ha a fotelom karfájára ül, akkor a második eset áll fenn, ha azt mondja: „Szabad magát Ildikónak szólítanom?” – akkor az első.

De: sem ez, sem az. Rossz volt a számításom. Egy olyan mondat következett, melyben háromszor fordult elő az „elvtárs” szó.

– Gondáné elvtárs úgy informált, hogy az elvtársnő az egyetlen Kisz-tag a ma érkezett elvtársak között.

Pech. Letörültem arcomról az erkölcsi fanatizmus ismertetőjeleit és átváltottam. Derűs arc, naiv, de bizakodó mosoly. Én is tanultam illemet. Terveim vannak. Vágyaim vannak. Téged akarok, kiszámíthatatlan, ezer fényben játszó, szélesebben száguldó, elérhetetlen, édes, édes élet! Harmincéves koromban, amikor még jó az alakom, osztályvezető főorvos akarok lenni; de nem Vitályoson, hanem Pesten, a Jánosban, ahol apám olyan kisember a bérletszámolóban, hogy csak egy fél íróasztal jut neki.

– Mit óhajtanak az elvtársak?

– Róza mamáról van szó, – magyarázta Szontág. – Ő az, akit ma hoztak le a Lóránt-klinikáról... Nem azt mondta az előbb, hogy kardiológusnak készül?

– Az szeretnék lenni.

– Nincs kedve az osztályomon dolgozni?

– Dehogynincs, – mondtam.

– Akkor mégiscsak be kéne költöznie a volt Ekg-szobába.

– Miért van erre szükség? – kérdeztem.

– Róza mama állandó orvosi felügyeletet igényel.

– Nem elég az orvos? – kérdeztem.

– Schrey doktornak, – mondta halkan, mintha titkot árulna el – a két kölyke a mindene.

– De ő bent lakik, – mondtam.

– De Róza mamának, – mondta, – miniszter a fia.

Összeakadt a szemünk. Egy negyedpercre néztük egymást, teljes némaságban. Szerettem, ha egy férfi okos, de mégjobban szerettem, ha én egy gondolattal okosabb vagyok. Pontosan tudtam, mi jár az eszében. KISZ-tag vagyok. Jobb, ha szövetséges, mint ha ellenfél vagyok. Róza mama nagy üzlet – és úgy látszik, Szontágnak megéri, ha betársulok. De megéri-e nekem?

– Ötven kiló vagyok, – mondtam sajnálkozó arccal. – Ha nem alszom le a kilenc órámat, másnap összecsuclok.

– Kár, – mondta.

Fölkelt. Kikísért. Már a nyitott ajtóban, csevegő hangon, mint valami ide nem tartozó, de szórakoztató szakmai pletykát elmesélt, hogy a stockholmi kardiológus kongresszuson – ahová egyébként őt nem engedték kiutazni – a kiváló Massány Aladár néhány sajnálatos kijelentést tett a szovjet orvostudományról. Igaz, hogy a kiváló Massány Aladár spicces volt, de ezt elfelejtették megemlíteni a svéd hírlapok.

Megálltam. Amikor Szontágot kilőtték a Madarász-utcai szívkórházból, Massány Aladár lett az utódja. Édes Ági, gondoltam, ne haragudj. Mégis én fogok Vitályosról kivackolódni.

– Annak az asszonynak – kérdeztem, – súlyos az állapota?
– Elég súlyos.
– Akkor mégis kipróbálom az Ekg-szobát.
– Nagyon szép magától, – mondta.
– De ha nem tudok aludni, – mondtam, – akkor kiköltözöm.
– Maga ott nyugodtan fog aludni, – mondta. – S. elvtárs imádja az anyját.
Végigkísért a folyosón. Kinyitotta az Ekg-szobát. Előreengedett, de ő is bejött. Hallottam, hogy a zárban megfordul a kulcs.
– Levetkőztek? – kérdeztem.
– A hajadat én akarom lebontani, – mondta.

*

– Mi baja, kedveském?
– Semmi, Róza mama.
– De maga lázas.
– Nem hiszem, Róza mama.
– Nagyon fénylik a szeme.
– Csak a torkom vacakol megint, Róza mama.
– Azért jó lesz vigyázni, kedveském, – mondta Róza mama és rosszalón csóválta a fejét, mintha nem is ő volna az én betegem, hanem én az övé.

Első látásra belémbolondult. Én nem ismertem a mamámat, de apámtól tudom, hogy takarító-asszony volt a MÁV-nál. Róza mama is. Ő a Ferencvároson, a mama a Keletin. Tudta Szontág mit csinál. Őket, a Szontágokat, Lórántokat, Sebestákat félisten-számba vette az öregasszony; el sem bírta képzelni, hogy gondjaik, bajaik, teljesületlen vágyaik lehessenek. Vízitkor felült és zihálva, a lepedőt markolászva próbálta megérteni, mit beszél a tanár, de ez csak ritkán sikerült neki. A megilletődés elvette az eszét.

Embernek okos volt, betegnek együgyű. Szívalakú, szelíd arca úgy tele volt különböző nagyságú bibircsókokkal, mint egy gombüzlet kirakata. Ha Szontág megállt az ágyánál, valamennyien felpiroslottak, sőt még a szeme is kidülledt, mint két látási képességgel felruházott iker-bibircs. De se nem látott, se nem hallott; amikor Szontág ellépett a sleppjével, könnyörögve suttogetta utánam:

– Maradjon még egy percre, kedveském.

Énrólam ugyanis, a takarítónő mamámmal, hitte is, nem is, hogy orvos vagyok. Ágytálért, bélyegért, kifliért szalasztott. Egyszer beküldött a Népboltba töltött kekszért és amikor meghoztam, díszkreten, de nagylelkű hunyorítással kezembe csúsztatott egy tízest. Azt hiszem, valami jobbfejta apólónónek nézett.

Tudta Szontág, mit csinál.

Azon a bizonyos szombaton, a szokásos hétfégi repülő-vizit után, megint odakönyörgött az ágyához.

– Mit is mondott a tanár úr, kedveském?
– Hogy csak csütörtökön lesz a kathéterezés.
– Miért nem kedden, kedveském?
– Mert Sebesta professzor úr csak csütörtökön ér rá.
– És ezért külön lejön Budapestről? – kérdezte Róza mama.
– Mindenáron itt akar lenni a vizsgálatnál.
– Áldja meg az Isten, – sóhajtott Róza mama és szemét telefutotta a könny.

S. minisztert sohasem láttam, csak a filmhíradókból és a TV-ből tudom, hogy jó húsból élő, egészséges ember. Pedig minden rendszer börtönét végigülte, ami öneki meg se kottyant; de börtön-éveinek minden órája egy-egy méregcseppként hullott Róza mama szívére. Majd egyszer, ha megszűnik élni, az aggodás hősi halottja lesz.

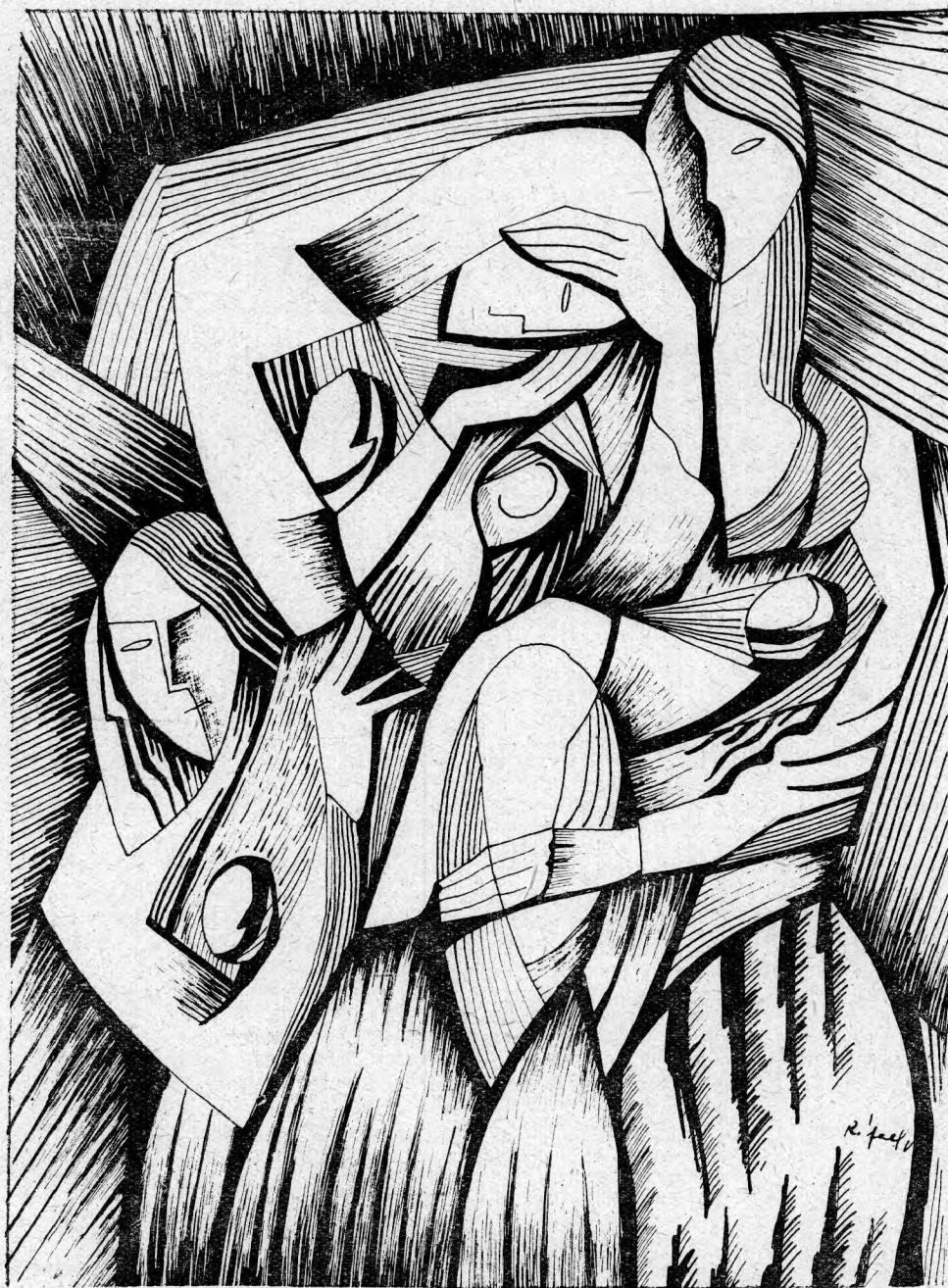
Sok már nincs neki hátra. Egy ilyen súlyosan dekomponált szívnek már csak nyugalomra és napi 3-szor 20 csepp digitalisra van szüksége, és semmi másra. De ő ezzel nem éri be; minél nagyobb felhajtást csinálnak a szívével, annál boldogabb. Élvezi, hogy a „nagy ötösben”, a Lóránt-Pentz-Szontág-Sebesta-Boksa Willibald körben kézzől-kézre adják, klinikákról szanatóriumokba passzolják, szanatóriumokból gyógyfürdőkbe, s eközben újnál újabb gyógyszereket és kezeléseket próbálnak ki rajta. Most épp a szívkatéterezés van soron.

Elmeséltette, hogy vezetnek be egy vékony csövet a könyökébe, hogyan siklatják végig a vénán, a könyökhajlattól a szívéig. Borzongott, rémüldözött, hűledezett, vacogott, örült.

Aztán eltűnődött.

– És ezt a Lóránt-klinikán miért nem tudták megcsinálni? – kérdezte.

- Meg tudták volna, - mondtam.
 - Akkor pedig minek vagyok itt? - kérdezte.
 - Végre! - gondoltam. Éljen doktor Szontág Rudolf, a Madarász utcai szívkórház igazgatója. És éljen Orbán Ildikó, és éljen Róza mama!
 - Azért, - mondtam -, mert ez egy orvosi bravúr, aminek Szontág tanár úr a mestere.
 - Isteni keze van a tanár úrnak, - mondta Róza mama.
 - Bizony, - mondtam. - Isteni keze, és isteni esze.
 - Viszont - tűnődött tovább Róza mama, - miért van egy ilyen isteni kezű ember Vitályoson?
 - Nem tudom, Róza mama, - mondtam. - Politika.
 - Politika? - csodálkozott. - Micsoda politika ez? Egy ilyen isteni kezű embernek Pesten a helye. Maga mit szól hozzá, kedveském?
 - Azt hiszem, - mondtam -, hogy igen.
 - És ő mit szólna hozzá?
 - Azt hiszem, - mondtam, - hogy örülne neki.
 - Akkor beszéllek a fiammal, - mondta Róza mama. - Vagy nem?
 - De, - mondtam. - Tessék beszélni vele.
 Pest. Te csunya, te kopott, te vénülő, te magadat szépeknek álmódó Pest. Sziszi bácsi műterme, a Vár oldalában, ahonnan belátni az egészet. Még dereng, de ez már az a pillanat, amikor az utolsó szín - a sötétszürke - csendesen vívódik a halállal, aztán kihúny. Lüktetve, pászmánként kigyulladnak a lámpák. Egy férfi dohányszagú lehellete a tarkómban. Ó, Nikosz.
 El akartam mosolyodni, de tudok vigyázni magamra. Róza mama mégis észrevett valamit.
 - Most egy kicsit jobban néz ki, kedveském.
 Édes öregasszony. Édes-édes.
 - Talán lement a lázam, - mondtam.
 - Azért jó lesz vigyázni, - intett Róza mama, és elmesélt egy esetet a Sebesta-kórházról, ahol egy epeköves színésznővel feküdt egy kétágyas szobában. Annak a színésznőnek az ágyában, még ölelőttük, egy virágzó fiatalasszony halt meg, akit szintén epekővel kezeltek. Mindent megtettek, amit epekő ellen lehet, de az asszonyka egy éjjel fulladozni kezdett és nem kapott levegőt. Aztán a boncolásnál kiderült, hogy tüdősorvadása volt szegénykének, csak szégyellt annyi mindenféléről panaszkodni.
 Nevettem.
 - Azért ez nem egészen így történt, Róza mama.
 - Most is megint nyelt, kedveském, - figyelmeztetett.
 - Pedig már nem is kapar a torkom.
 - Azért csak nézzük meg a manduláját, - mondta.
 Vízit előtt mindig kipúderezte magát. Muszáj volt belenézni a pudrié tükrébe. A mandulám nem volt lobos. De hátul, az uvula mögött, elég mélyen lent, mintha egy kis duzzanat látszanék. Letörültem az üvegről a púderfátylat. A duzzanat ott volt. Nem volt nagy, nem volt piros, de azért egy helyett kettőt dobantott a szívem.
 Visszaadtam a tükröt. Hülyeség. Huszonnégy éves vagyok.
 - Már meg is gyógyultam, Róza mama, - mondtam.
 Egy félóra múlva fölmentem Rudihoz. A híres R. ült nála, egy százkilós filmrendező, akit „egy kis utókúrára” épp odakölsönöztünk Boksa Willibaldnak. Megvártam, míg kihálálkodik a magát, aztán leültem a helyére.
 - Kibírsz egy jó hírt? - kérdeztem.
 Ádámcsutkája, mialatt beszéltem, eltűnt, és olyan sokáig nem tűnt elő, mintha a köldökéig leszaladt volna. Szeme megvillant, mint amikor csak sercen egy gyufa, de nem gyullad meg.
 Azt mondta:
 - Zseni.
 Azt mondtam:
 - Kisztihand.
 Azt mondta:
 - Két hónap múlva Pesten leszünk.
 Azt mondtam:
 - Ámen.
 Ültünk, hallgattunk. Nem volt mit megbeszélni: már régen kiterveztünk mindent. Csend volt. Szerettem az irodáját. Itt jó szag volt; Rudi nem sajnált magától semmit. Amerikai cigarettát szívott, angol levendulaszappannal mosdott, még a ruhájának is jó szaga volt, mintha a birkák fanyar trágyabűze érzékeny letompulva, megőrződött volna ruhája anyagában. Azt hiszem, a legjobban ezeket a szagokat szerettem rajta. Erre nagyon érzékeny vagyok. Nikosznak, aki huszonkét éves, a bőre szagát szeretem; Rudi körül csak azt a szagburkot, mely körülveszi.

Ráfael Gyöző rajza

Kínézett az ablakon. Az udvaron ott ragyogott vérvörösen a Skoda.

– Indulok, – monda.

– Hát persze, – mondtam. – Siess, – mondtam. – Vagyis várj csak, – mondtam. – Előbb nézd meg a torkomat.

Az ablakhoz léptünk. Ő a torkomat nézte, én a szemét. Ahogy a pupillája beszűkült, már mindent tudtam. Amíg vizsgált, két kezével tartotta a vállamat. Most elengedett; de mintha mindenki elengedett volna, az összes emberek, az összes orvosok, az egész tudomány, és a nehézkedés.

– Nem látok semmi különöset, – monda, – de azért hozz egy gégetükröt.

– Máskor mindig futok. Uccu végig a folyosókon, a lépcsőkön párosával föl meg le... Most nem volt sietős. Nehéz lett a lábam. Meghosszabbodott a folyosó, mégsem siettem. Meg-megálltam; a büfé feletti órához hozzá igazítottam az enyémet. Emlékszem, húsz perccel múlt tizenegy.

– Semmi, – monda Rudi, amikor letette a tükröt.

– Akkor jó, – mondtam.

– Csak a mandulád érzékeny.

– És a hőemelkedés? – kérdeztem.

– Az is attól van.

– De néha kapar a torkom.

– Vele jár.

– Mindig baj volt a torkommal, – mondtam.

– Az nálad alkati, – monda.

– Szóval, semmi? – kérdeztem.

– Vannak nyelési zavaraid? – kérdezte.

– Nincsenek, – mondtam.

– Na látod, – monda.

– Köszönöm, – mondtam.

– Szívesen.

Kínézett az ablakon. Tudtam, mit akar mondani. Ilyenkor jobb, ha az ember maga mondja ki: nemcsak mert mondani könnyebb, hanem mert hallani is.

– Ne menjek fel Olgához? – kérdeztem.

– Olgához? – tűnődött, mintha magától eszébe se jutott volna, hogy egy szövettani vizsgálatot csináltassak. – Tényleg, az nem ártana.

– Megvársz? – kérdeztem.

– Hát persze, – monda. – Egy óra alatt kész lehet vele.

Biederman Olga nagy színházrajongó volt, helyesebben mondva: színházi befentes. Szombatonként a pályaudvarról egyenest a Művész-eszpresszóba sietett, ahol a heti színházi pletykákról értesülhetett. Épp a szemöldökét rajzolta, amikor bekopogtam.

– Ujjaj – monda, amikor a torkomba nézett, körülbelül akkora megindultsággal, amennyi egy odvas fognak jár. – Rögtön megcsinálom. Egy óra múlva jöhetsz a leletért.

Fájt egy kicsit, de nem vagyok érzékeny fájdalomra. Lementem a szobámba. Megnéztem az órámat. Kimentem a büfébe. Ott is megnéztem az órát. Ittam egy kávé. Visszamentem. Egy óra.

Végigvettem magam az ágyon, de zavart az órák ketyegése. Hasrafordultam, a kezemet bedugtam a párna alá, de azon is áthallatszott a ketyegés. Nem baj, gondoltam. Azért is hallgatom. Azért is számolom. Hatszázig számoltam, aztán megnéztem az órát. Hét perc telt el. Akinak nincs hite, hogy átírádkozza, mit kezdjen magával egy ilyen órán? Nincs, ami siettesse, nincs, ami elmulassza... Elszégyelltem magam. Tudok magamon uralkodni. Például, akkor alszom el, amikor akarom. Órára néztem: még negyven perc volt hátra. Becsuktam a szemem. Nem tudom, hogy csináltam, de elaludtam. Pontosan negyven perc múlva ébredtem fel, oly összetörten, mintha követ zúztak volna a hátamon. Mehettem volna Olgához: mégse mentem.

Még öt perc. Még öt. Még kettő. Azért sem! Nem félelemből, hanem dachból még hozzávartam három percet. Egy negyedórás késéssel mentem föl a gégszetre.

Olga sehol. Csak egy takarítóasszony mossa az ablakot.

– Hol a doktornő? – kérdeztem.

– Elutazott.

– Hogy lehet az? – kérdeztem. – Csak egy óra múlva indul a vonát.

– Én csak most jöttem be, – monda a takarítóasszony. – Autóval ment, mert azért a kövér filmesért leküldtek Pestről egy kocsit.

– Nem hagyott itt egy leletet? – kérdeztem.

– Azt nem is szabad neki, – monda. – Ő mindig mindent bezár.

Körülnéztem. Két fiókja volt a laborasztalnak, mindkettő bezárva.

– Sürgős? – kérdezte a takarítóasszony.

– Kíváncsi volnék rá, – mondtam.
 – Kié? – kérdezte.
 – Az enyém, – mondtam.
 – Most már meg kell várni a hétfő reggelt, – mondta.
 Az ablakhoz léptem. Mintha nem is volna beüvegezve, olyan tiszta volt a frissen mosott ablak. Lenéztem az udvarra. A Skoda már nem állt bent.
 – A tanár úr is elment? – kérdezte.
 – Mi baja, doktornő? – kérdezte és a vödörbe csapta a rongyot.
 – Semmi, – mondtam.
 Épp csak megszédültem. De aztán az jutott eszembe, hogy Olga helyén én is ezt tettem volna. És az jutott eszembe, hogy Rudi helyén is ezt tettem volna. És az jutott eszembe, hogy nincs jogom zúgolódni: kuss!

*

Másnap, vasárnap reggel nyolckor, életemben először, átvettem az osztályunkon az ügyeletet.

Van tartásom. Tudok nem gondolni arra, amire nem akarok. Tudok takarékosan bánni a szánalommal is: nemcsak másokra nem pazarlóm, hanem magamra sem. Azt hiszem, kislánykorom óta egyetlenegyszer sem sírtam.

Amikor beadtam a kérvényemet az egyetemre és elképzeltem, hogy öt év múlva orvos leszek, egy Kosztolányi-sor járt az eszemben. „Szemedben éles fény legyen a részvét.” Ma is ehhez tartom magam. Igaz, Nikosz szerint olyannyira félek az érzélgősségtől, hogy érezni sem merek, – de ez melléfogás. Nem az érzésektől, csak az érzések diktatúrájától félek, egy olyan korban, amikor az értelem az úr.

Ami logikus, nem mindig rokonszenves; évfolyamtársaim például, amiért az eszemet használtam, strébernek tartottak. Ez is melléfogás. Stréberek-e a méhek, amiért a kaptár törvényei szerint a leggazdaságosabban hatszögformán építik sejtjeiket? Én is csak a környezet parancsainak engedelmeskedem. De arra vigyázok, hogy ne mérjek kétféle mértékkel: ezt megkívánja a becsületem. Én vagy más – mindegy nekem.

Például: a tegnapi délután nem volt egy leányálom. Mégsem adtam meg magam! Pedig Olga fiókja közönséges szárnyas kulcsra járt, nem lett volna nehéz találni egyet. Mi több: a fiókot egy papírvágókéssel föl lehetett volna nyitni, sőt, délután öt óra tájban Olgát a Művész-eszpresszóban telefonon is föl lehetett volna hívni. Nem voltam hajlandó. Az ember vállalja a szerepét: ha orvos, az orvosét, ha beteg, a betegét. Nem leszek a magam protekciós betege. Szép nyugodtan kivárom a hétfő reggelt.

Délután moziba mentem, a cukiban is ellógtam egy órát, este átmentem Schreyékhez és a gyerekekkel együtt végignéztam a TV-t. Éjfélig olvastam, azután – altatóval – elaludtam. A fölébredés első kábulatában egy pillanatra elhagytam magam. Arra gondoltam, hogy huszonnégy éves korban nem nagy a statisztikai valószínűsége annak, hogy egy daganat rosszindulú legyen. Büntetésből – kérem, ne nevéssenek ki – nem a büfében kávéztam, hanem megittam a kincstári lötytyőmet.

Ebben az idegállapotban jól jött, hogy dolgozhattam. Szinte bántott, hogy épp csendes napját fogtam ki a belgyógyászatnak. Nem történt semmi különös. Tíz óra tájban megállt a kórház előtt a Chrysler. S. elvtárs, aki valamilyen határőraktanyát ment fölavatni, egy órát töltött Róza mamánál. Fél-tizenkettőkor körbejártam a kórtermeket.

Minden rendben volt, legfőljebb önmagamon észlelhettem egy kis érzékenységet. Például, azok a betegek, akiket hetek óta kezeltem, mintha mások lettek volna, mint tgnap és tegnapelőtt. Csak a láztáblájuk volt változatlan: az arcuk, a hangjuk, a tekintetük: más. Valami mégiscsak meglazulhatott bennem, amire ők is rögtön lecsaptak, mert a betegek, mint a kisgyerekek, pontosan megérzik a bizalmaskodás határát. Szecsődi bácsi rámtukmált egy borzasztó száraz cseresznyepitét. Olyan erőszakos volt, hogy ott, az ágya lábánál, mindjárt meg is kellett ennem. Ezt az evészetet a tizenkét beteg néma figyelemmel szemlélte: ilyesmi még nem fordult elő. Orvos vagyok, nem gyóntatópap. Mindig igyekeztem a tárgynál vagy legalábbis a tárgy közelségében tartani az érintkezést. Ma azonban a dumás Holländer játszva átgázolt nagy ügyel-bajjal szerzett tekintélyemen. Közölte, hogy szép lábam van és tetszem neki. Közölte, hogy ő inkább leeresztve viselné a hajamat, mint kontyban. Közölte, hogy ha Holländernétől sikerülne elválnia, valamint, ha én visszaadnám a férfiaságát, kész lenne velem házasságra lépni. Már a szomszéd kórteremben jártam, amikor észrevettem, hogy még mindig rajtam egy mosoly. Hogy tekintélyem roncsait megmentssem, rövidre fogtam a vizitét.

Este hatig semmi sem történt. Akkor behoztak egy mentős beteget, egy öreg tusnádi parasztot, tüdőembóliával. Megnéztem, de már nem volt érdemes ágyat keresni: áttéttem egy másik ágyra. Néhány perce lehetett hátra, pulzusa alig volt tapintható.

Leültem a hordágy mellé. Néha eszméletre tért. Akkor azt mondta:

– Segítsen, kisasszony.

Rámmeredt és várt. Nem volt mit csinálni. Tekintete lassan kihűlt, aztán tovább hörgött, zihált, rángott. Áthívtam Schrey doktort, de mire ő belihégett, kopasz fején nagy verejtékcseppekkel, a beteg szétdobta végtagjait és elhallgatott. Schrey megnézte, vállat vont, hazament.

Aztán megint elkezdődött az a bugyborékoló hörgés. Szikár, nagy darab ember volt; lába lelógott a hordágyról. Nem bírt meghalni. Már sipolva hörgött, már úgyszólván nem is volt pulzusa. Mégegyszer kinyitotta a szemét, de nem tért eszméletre többé. A tudata halott volt már, csupán a teste küzdött. Miért ültem ott? Nem tudom. Tételen voltam. Fölösleges voltam. Észellenes dolog volt ott ülni, ölbetett kézzel, a spanyolfal mögött. Mire vártam? Mit reméltem? Elhívtak, mégis ottmaradtam. Fogtam az üterét. Ut. Nem ut. Ut. Azt hittem, néhány perce van hátra, de ő még ötnegyedórát élt. Emberfölötti erő volt benne. Vasakarat volt a sejtjeiben, valami ősi életvágy a szöveteiben; én meg, mint egy porszem, úgy ültem ott. Mint egy semmi, egy senki. Egy tárgy.

Aztán egy utolsó, egy rettenetes, egy felháborodott hördüléssel végre exitált. Még tíz percig ültem ott, aztán fölkeltem. Vissza-visszanéztem, hátha újra megpróbál élni, de már fehér lett, mint a kő. Tudtam, hogy nem lehetett semmitsem csinálni. Schrey is megnézte, ő a tanum. Mégis úgy éreztem, hogy hibás vagyok. Tudtam, hogy hülyeség, de az érzésem az volt, hogy valami áttételes módon én voltam ennek a parasztnak a gyilkosa.

Bella főnővér másodszor jött értem. A hisztis Holländer görcsökről panaszkodott.

– Most nem érek rá, – mondta. – Adjon neki akármit, amitől elhallgat.

Fölmentem Róza mamához.

Egyedül találtam. Szobátársa, egy idős operaénekesnő, nyombélfekélyével és családtagjaival a folyosó végére húzódott és a kitámasztott vécé-ajtó mögé bújva, hideg paprikácsoskét zabált.

– Mondani szeretnék valamit, Róza mama, – mondtam.

– Előbb én, – mondta. – Itt járt a fiam.

– Láttam az autóját.

– Beszéltem vele, – mondta Róza mama. – Rendben van a dolog.

Kiderült, hogy még mielőtt a mama szólhatott volna, S. elvtárs érdeklődött az egészségügyi miniszternél, aki már maga is gondolt arra, hogy Szontágot – akinek ügye nem volt súlyos – visszahelyezzék. Igaz, nem a régi helyére, hanem a Jánosba.

– A Jánosba? – kérdeztem.

– Miért? Ennek nem fog örülni?

– De még hogy fog örülni, – mondtam.

– Akkor jó, – mondta Róza mama. – És maga mit akart mondani, kedveském?

Eszembe jutott, hogy egy beteget kímélni kell. De ha egy rossz szív, gondoltam, elbírja a képmutatást és a közönyt, a helyezkedést és a haszonlesést, miért ne bírná elviselni az igazságot is?

– Kedves Róza mama, – mondtam, – magából itt bolondot csinálnak.

Felült, Rámmeredt.

– És maga is bolondot csinál saját magából, – tettem hozzá.

Egy sovány embernek sokkal titoktartóbb az arca, mint egy kövérnek. Róza mamának is hiába volt vastagon kipárnázva az arca, pontosan leolvashattam róla, ami benne végbemegy. A sötét ablakra meredt, vagyis a semmibe. De ebből a semmiből, mint egy előhívóoldatból, a „nagy ötös” csoportképe lépett elő. Rajta volt Boksa Willibald, aki világfiás könnyedségével kápráztatja el betegeit, Pentz, aki pokrócgoromba modorával, és Lóránt, aki a nagy Pasteur maszkjával éri el ugyanazt a célt. A mama egy ideig elgyönyörködött bennük, aztán visszahozta tekintetét a semmiből.

– És – kérdezte gyorsan elvékonyuló hangon, – az a kathéterezés sem ér semmit?

– Az egy nagyon fontos vizsgálat, – mondtam. – De nem változtat a mama állapotán.

– Értem, – mondta Róza mama.

A meghunyászkodás, mint a rosszul fölégetett zománc, egy perc alatt lepattogzott róla. Rám nézett, valahogy úgy, mint akit már többször becsaptak a fűszeresnél, és nem tudja, hogy ettől a segédétől mit reméljen. Azt kérdezte:

– És a doktornő mit tanácsol?

Ez volt ennek a napnak egyetlen derűs perce. Megszűntem kedveskémnek lenni. Róza mama doktorrá avatott.

Azt tanácsoltam, menjen szépen haza. Pihenjen. Kerülje az izgalmakat. Szedje a digitalist és próbáljon minél tovább élni.

Róza mama ekkor szuszogni kezdett.

Ne tessék megjedni. Ez nem egy szívroham előhírnöke volt, hanem annak a következménye, hogy összeharapta a száját és az orrán keresztül vett lélegzetet.

- Az anyjuk bűdös istállóját, - mondta hirtelen méregetre lobbanva.

És fölkelt. Szuszogva végigment a szobán. Megrémültem. Olyan léptekkel ment, mint egy katonaló, de csak a szekrényt nyitotta ki, előcibálta a ruháit és felöltözött. Próbáltam neki segíteni, de félretölt.

- Mit tetszik akarni csinálni? - kérdeztem.

- Visszafelé menet még egyszer benéz ide a fiam, - mondta. - Hazamegyek.

Már felöltözött. Leült egy székbe. Megint az ablakra meredt.

- Ez a tanár úr - kérdezte, - nem jó orvos?

- De nagyon jó orvos, - mondtam.

- Csak nem rendes ember? - kérdezte.

- Az nem olyan egyszerű, Róza mama, - mondtam.

- De azért értem, - mondta Róza mama. - Rosszul tettem, hogy szóltam a fiamnak?

- Azt nagyon jól tetszett tenni, - mondtam.

Megint fölkelt. Összecsomagolta a kofferét. Most megengedte, hogy segítsék neki. Azt a két üveg kompót, ami az ablak közt állt, ünnepélyesen nekem ajándékozta. Újra leült. Nézte az ablakot. Nem hallatszott más, csak a szuszogása.

- Csak egynek örülök, - szólalt meg később, harciasan.

- Minek tetszik örülni?

- Hogy magáról is szóltam a fiamnak.

- Énrólam? Mit?

- Az igazat, - mondta ellenzést nem tűrő arccal. - Hogy te vagy itt a legrendesebb ember, kisfiam.

Már tegezett. Már kisfiam lettem. Tessék elhinni, nagyon utáltam magam.

- No és ugye hogy milyen igazam volt, - folytatta. - Tudniillik, én épp arról beszéltem a fiamnak...

- Kérem szépen, - mondtam, de már alig volt hangom, - ne tessék engem dicsérni, Róza mama.

- Az igazság nem dicséret, kisfiam.

- De hátha nem érdemlem meg.

Róza mama sokat sejtetően hunyorított egyet.

- A fiamnak más volt a véleménye. A fiam azt mondta, hogy visszafelé jövet meg akar ismerkedni veled. Remélem, örülsz, kisfiam.

Föllálltam.

- Mennem kell, - mondtam. - Holländer bácsi rosszul van.

És leléptem.

A hisztis Holländernek nagyon sokféle panasza volt, de csak azért feküdt kórházba, mert ott egész nap mesélhetett a betegségeiről. Ma a hólyagbántalmai voltak soron. Ágya mellől végig lehetett látni a folyosón. Egyszer csak azt veszem észre, hogy ott állnak hárman: S. elvtárs, Bella főnővér és Róza mama, a mama koffere körül. Engem néztek. Énrólam beszéltek. Aztán Bella főnővér elindult felém.

Szerencsére annak a kórteremnek két ajtaja van. Hollándert otthagytam egy szó közepén, kiléptem a hátsó folyosóra és gyorsan be a kettes nőibe. Bella főnővér nem vett észre. Tovább-sietett az ajtó előtt. Vártam egy kicsit, aztán kijöttem, de ő addigra végigment a folyosón, visszafordult és meglátott.

- Doktornő! - kiáltotta.

Tettem, mintha nem hallanám; a látogatók miatt úgyis nagy volt a zaj. Befordultam a keresztfolyosóra és átmentem az udvari traktusba. Sietni kezdtem, mert a főnővér is sietett. Hátnál, a kislépcsőn, fölmentem az első emeletre, újra megkerültem az egész épületet, aztán a fölépcsőn visszajöttem a földszintre, a szobám felé. A folyosón már majdnem futottam és egyenesen befutottam S. elvtársba.

Más volt, mint a TV-ben. Először is kisebb, másodszor egészen ősz. Az ő arcán is volt néhány bibircs, de egészen kicsinyek, mintha a Róza mamáéinak volnának a gyerekei. És ugyanaz a kék szem és ugyanaz a mosoly, amitől a szája meg a szeme szögletében, mintha cérnával kétfelé húznák, egyszerre futott össze egy csomó ránc.

- Orbán doktornő, ha nem tévedek? - kérdezte.

- Az vagyok, - lihegtem.

- Már sok szépet hallottam magáról, - mondta.

Akkor, sajnos, elbőgtem magam. Sarkonfordultam és bőgve rohanni kezdtem. Nem volt nálam zsebkeendő és az arcom csupa könny meg nyál lett, és ráadásul mindenki látott, a betegek meg a látogatók, akik utánambámultak az ablakmélyedésekből, a két pavilonos, akik a tusnádi parasztot

vitték el, Bella főnővér, aki épp szembejött a lépcsőn és az a takarítóasszony, aki délben ablakot mosott a gégszeten. Mind tágranyílt szemmel néztek utánam, én pedig végigbőgtem a folyosót meg a lépcsőházat, aztán bevágtam magam után az ajtót és ráborultam Rudi íróasztalára.

*

Egy jó idő múlva rámkopogtak. Azt hittem, S. elvtárs. Nem válaszoltam, de az ajtó kinyílt és meggyulladt a villany.

Nem S. elvtárs volt. Az a takarítóasszony jött be, aki az ablakot mosta a gégszeten.

– Mi történt, doktornő? – kérdezte.

– Nem történt semmi, – mondtam.

Ez nem hangzott valami hihetően, ahogy ültem egy sötét szobában, kibőgött pofával, és az íróasztal üveglapja csupa nyál.

– Nekem tudniillik mindenhova van kulcsom, – mondta a takarítóasszony.

– Igazán?

– Itt a lelet, – mondta és átadott egy sárga borítékot.

Főlláttam. Főltéptem. Elolvastam. Te édes élet. Te mindennél édesebb. Te édes-édes-édes életem.

– Mi áll benne? – kérdezte a takarítóasszony, aki a gégszeten ablakot mosott.

– Nincs semmi baj, – mondtam.

– Meg szabad nézni? – kérdezte.

– Ért hozzá? – kérdeztem.

– Én? – kérdezte.

Megnézte a leletet. Azt mondta: „Gratulálok”. Aztán körülnézett és közelebbhajolt.

– Nekem mindig van egy kis szilvapálinkám, – suttogta. – A nagy ijedtségre. Idehozom?

– Köszönöm, – mondtam. – Most nem kérek.

– És később?

– Később talán igen.

– Én bentlakó vagyok, – suttogta. – A kis tálalótól jobbra.

– Még egyszer köszönöm, – mondtam.

– Akármikor tessék bekopogni, – mondta.

– Maga nagyon kedves, – mondtam.

Intett és lábujjhegyen kiment.

Egy ideig ott ültem az íróasztalnál és nem gondoltam semmire. Aztán átmentem a szobámba. Főztem egy csésze kávé. Aztán lementem zuhanyozni és átöltöztem: tetőtől-talpig tisztát vettem föl. Aztán visszamentem Rudi irodájába és elszívtam egy amerikai cigarettát. Megpróbáltam olvasni, de csak félig értettem a könyvet, mintha minden második szónak lenne csak értelme. Egy jó órát ültem a könyv fölött, aztán hirtelen odahúztam a telefont és interurbán főlhívtam az Erkel Ferenc Zenei Kollégiumot. Egész idő alatt, amíg az olvasással kínlódtam, éreztem, hogy valamit még tennem kell, csak nem tudtam, hogy mit.

Nagyvártatva jelentkezett valaki, talán a gondnok. Nagyon mérges volt. De amikor azt mondtam: „Itt a vitályos járási kórház belgyógyászati osztályának doktor Orbán Ildikó”, akkor megszéledt. Amikor egy kórházból telefonálnak éjszaka, annak mindig van annyi halálszaga, hogy a legálmosabb ember is fölébredjen tőle.

Elment megkeresni Nikoszt, de nem találta a szobájában. Kérdeztem, hol lehet, azt mondta, sejtelve sincs. Szerencsére Rudinál megvolt a pesti telefonkönyv.

Felhívtam a Riviérát. Nem volt ott. A Kis-Tabánt. Ott sem. Az Alabama-ban sem. Mindez nem ment ilyen egyszerűen; valóságos közelharcot kellett vívnom, amíg megértettem a nevét a telefonon keresztül. Menelaosz Nikosz Evangelidesz nagyon szépen hangzik, de egy éjszakai portás vagy ruhatáros nehezen veszi be.

Már a félhavi fizetésemért eltelefonáltam, amikor végre azt válaszolták egyhelyütt:

– Az a fekete?

Nikoszról nem is lehet lényegesebbet mondani. Fekete a haja, a szeme, meg a túlbujánczott szemöldöke. A hangja is sötéten szól, mint egy gong. De még az ölelésében is úgy elfeketedett előttem minden, mintha rámszakadna egy bársony gyászbalдахin.

– Te édes-édes, – mondta.

Sokat íhatott. Már majdnem hibátlanul beszélt magyarul: csak ha ivott, felejtette el az s-t.

– Téged várunk, – kiabálta a telefonba.

– Ne kiabálj, – mondtam. – Elfelejtetted, hogy ügyeletes vagyok?

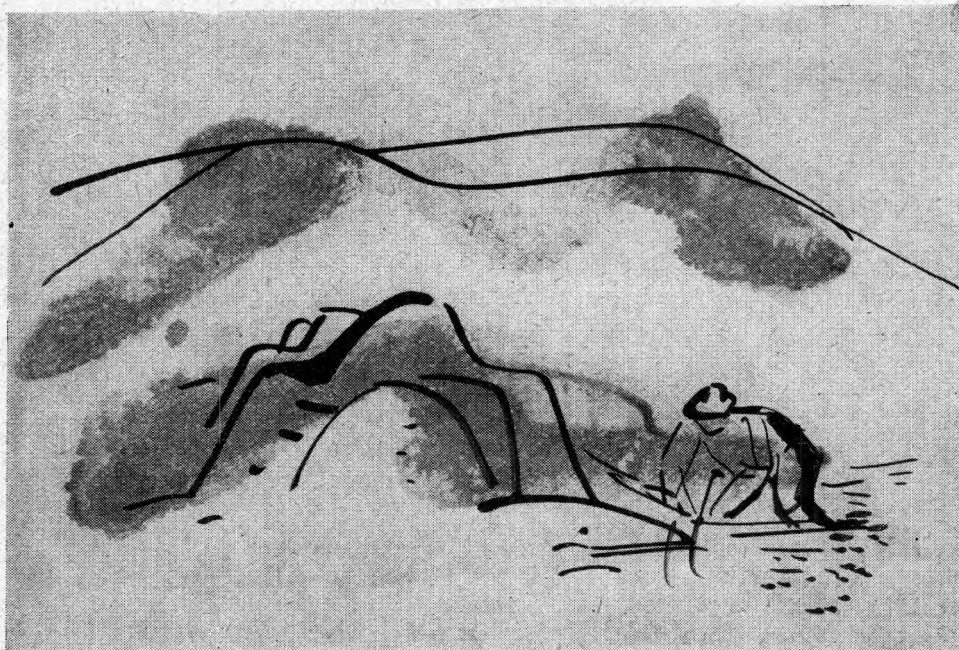
– Azért jöhetnél – kiabálta. – Megint nincsen senkim.

– Neked mindig szokott lenni valakid.

– Csak te, – ordította.

- Ne kiabálj, - mondtam. - Te csaló.
- Megesküdjek? - kérdezte.
- Inkább utazz ide hozzám, - mondtam.
- Mikor? - kérdezte.
- A reggeli gyorssal.
- Olyan szép ott? - kérdezte.
- Nem, - mondtam. - Csöppet se szép.
- Akkor inkább te gyere föl Pestre, - mondta.
- Nem tudok, - mondtam.
- Azt mondtad, fölhelyezteted magad.
- Nem sikerült, - mondtam.
- Neked minden sikerülni szokott.
- Éppen most szakítottunk.
- Kivel?
- A szerencsével.
- És te most egészen ottmaradsz? - ordította.
- Ne ordíts, - mondtam. - Egészen.
- Kár, - mondta. - Olyan szép lábad volt.
- Nem jössz le? - kérdeztem.
- És a hajad is szép volt, - mondta. - Nagyon szép.
- Szervusz, Nikosz, - mondtam.
- És édes voltál.
- Te is édes voltál, - mondtam.
- De te édes-édes.
- Te is édes-édes, - mondtam. - Szervusz, Nikosz.
- Szervusz, - mondta. - Édes-édes-édes.

Ez is megvolt. Letettem a kagylót. Mire visszamentem a szobámba, és ágybabújtam, már földerengtek a sötét ablakok és halk neszekkel ébredezni kezdett a kórház.

Kelle Sándor rajza

Jobbágy Károly
BUDAPEST DICSERETE

(a prágai várból, a Hradcsanyiból nézve)

I.

*Ó Prága! Prága! Csodák szigete!
Kőcsipkéid megbabonázva nézem.
Az esti nap arannyal binti be
az utcákat, a tornyokat egészen
s a Moldva tükrén átnyúló hidak
vízbe hullajtják sötét árnyukat.*

*Reggel óta csak járok elszorult
szívvel a város szűk utcáiban.
Körülölel félévezrednyi mult:
V. László, Mátyás ... itt suban.
E tornyok alatt, falak közt ... igen,
itt tűnődbetek emlékeimen.*

*Annyi gazdagság, múlttól megbagyott
érték tolong itt egymás tetején,
bogy a tatár-dúlt, török-nyagगतott
föld fia ámul, szédeleg szegény
s míg számolja, bogy mi, mióta áll?
- otthon barangol kis romjainál.*

II.

*A Károly-hídra látok. Szobrain
fénypalást, izzó rubinköppeny ég.
Mikor Visegrád omlott össze, mint
bamu, s a vörös márványkút vizét
vér tarkította a lassan elapadt ...
- Itt bintók szálltak, bokrétás lovak.
Itt béke volt ...*

*S mikor lángokban állt
Buda; alatta véres volt a hant.
Szobieszki s nem bánva a halált
magyar, cseh, német, a törökre robant ...
- a Lőportorony csipkéi előtt
sétálgattak a szép prágai nők.*

*S mikor Hentzi a Várban rekedt
ágyúival a pesti dunasort
lövette, meg a hős honvédeket
s még Görgey is sírt ...*

*Itt vajh' mi volt?
- A Tyn templomban is szállt füst; de bú,
bánat nélkül, mert tömjén illatú.
... és így tovább ...*

*Osztrákok, németek
bontották Pestet, - Hisz nem az övék! -*

Egy nap ledőlt az ó török mecset,
a Fehérvári-kapu s vele még
a Hatvani-... s a kis Császár-malom.
Nem volt számukra mentség, oltalom.

S végül, ami még mindig megmaradt
a történelem kegyességeként,
máglyára dobták a germán vadak
az egész Várat, negyvennégy telén.
- Folyt a harc itt is, izzón, véresen,
de nem pusztult el emlék semmi sem.

III.

Ó boldog nép!
Ne szólj meg érte hát,
hogy ilyen bús és ily felzaklatott
szívvél dicsérem azt a sok csodát,
mit elém tár sok tered, templomod.
Egy öreg falnak dőlve figyelem,
hogy tűnik minden kék párába lenn.

S amíg a homály éjbe tünteti
a lenti karcsú káprázatokat,
az enyéim bukkannak égve ki,
mik elpusztultak annyi év alatt,
csak úgy, ahogyan olvastam s belül
őrzöm képük feledhetetlenül:

... Oszlopok jönnek, faragott kapuk,
erkélyek, büszke régi címerek.
Egy felbőn, mely a város fele fut,
Aquincum széles cirkusza lebeg,
az ülésorok hófehér kövén
- hogy jobban lássak - feljebb lépek én

és részegülten - mert csak az lehet, -
ki a balálon, dülő báborún
túl is feléleszt hullt emlékeket -
tántorgok át a széles várkapun
s mondom magamban, mit elémbe fest
képzeletem:

Ó, szép vagy Budapest!

Szép vagy, batalmas, pusztító csaták
helye, tűzvészek, jeges árvizek
völgye, forrongó, nyugtalan világ,
lázadók fészke, bősök szigete.
Én elismerem: régibb Prága s szebb,
de lehet nekem nálad kedvesebb?

Nem cserélnék semmiért soha.
Nem tudnék élni máshol boldogan.
Csábít idegen, új nők mosolya,
de örök élmény, csak Benned fogan.
Megyek! Éjjélkor indul a vonat.
Ég veled Prága! Arany alkonyat!

K á l d i J á n o s

BEL S Ő SZ É L V I H A R

*Magam kavartam betyken, elszánt, vad nemtörődomséggel, biú lélekkel, oda-se-nézve,
s belezúbantam mint tengerbe – túl-merész kisfiúként – ebbe a roppant szélverésbe.
Elporlik bennem, ami volt; a múltamat oda kell hagynom, el kell felednem;
széttördeli a belső szél a balvány-ibolya pusztaságot, a csöndöt szívemben.
Más lesz ez a föld, ami jön; új utcasorral, tág telepekkel ragyog majd föl estelente;
nagy üveg-violák, üveg-nárciszok állnak a végtelen szökeségben, megborzongva és*
[elmerengve.

*Mint megbolygatott madárraj, száll a csengések, csattogások, zörejek összetett tarkasága
a nyárvégies város tetői-tornyai fölött; majd ráhull a köpárkányokra, kerítésre,*
[füre-fára.

*Más lesz ez a föld, ami jön: más az arca, lényege; – figyelem itt a szívemben;
erről kell már ezután – az óriási szélzúgás közt – szüntelen énekelnem!*

A N N A K A R E N I N A

*En védem Annát szenvedéllyel és fölmutatom fonséges arcát, hogy messze ragyogjon,
egy világgal nézett szembe ez a ballhatatlan-szépségű, hó-tiszta, drága asszony;
kigyúlt, lobogott, sobase-látott fénnel világolt el a messzeségbe,
a szív törvényeit, – az enyémet, s tiédet is – immáron örökre védve.
Körötte kicsike szabály-emberkéek sűrögtek, lebzseltek, naponta megfutamodtak,
ő belevágta magát a tűzbe, mit se bánva; s odaadta a legnagyobbat,
az életet, a mindennél-többet; lebet-e hát őt szüntelen nem csodálni?
En megvallom őt, a tüzes-szívűt, az égig-parázslót, mondjon róla akármit bárki.
Elfonnyadva, széthullna Vronszkij is, Karenin is, elmúlnának szürkén-észrevétlen,
ha nem sütne rájuk ez a nő; ha nem égnének ők is az Annától kapott kölcsönfényben;
ha nem vinné őket is magával a hősök-hőse, a minden-áldozatra-képes,
a kiválasztott! – O, sose értek föl az ő csillagként elzúgó szívéhez!*

P á l o s R o z i t a

H A Z A T É R É S

*Milyen tündéri volt az este
belépni a korhadt kiskapun
a vén akácfa diadalivei alatt.*

*Eldobott pléhdoboz alján felejtett
napsugár üdvözölt s öcsém remekbe
művelt indián nyila, mely részegen
feszült a fiú álmaitól
a szelence fában.*

*S abogyan megkoppant lépteim tánca
a folyosó kopott kőképein,
anyám már szaladt az ajtót kinyitni:
– semmi bajod se történt? –*

*– Ojjé! Kilenc gesztenye minyont
hoztam neked s egy angyal elveszett
örömét az Üllői útról. –*

Táj és történelem

A Jelenkor szerkesztői feladatuknak tekintik, hogy kapcsolatot tartsanak azokkal a magyar írókkal, akik valaha e tájon, e városban éltek, innen származtak el. Ebből a megfontolásból kiindulva az alábbi kérdésekkel fordultunk munkatársainkhoz, s válaszüket kértük.

1. Milyen személyes emlékek fűzik Pécshez és Baranyához?

2. Írói művészetében mit köszönhet a városnak és a megyének. Témát vagy inkább bangulati impulzust adott a táj? Mi fogta meg: a város kulturális levegője, etnikai jellegzetességei vagy történeti-gazdasági arculata?

3. Milyen kapcsolata van a város mai életével? Mi a véleménye a mai pécsi irodalomról és jövőjéről?

A legelőbb megérkezett válaszokat múlt számunkban közöltük. A később érkezteteket itt adjuk közre.

András Endre:

Tulajdonképpen versben vagy verssel – méghozzá a téma rangjához méltó – jó verssel illene reflektálnom a Jelenkor szerkesztőségének hozzám intézett kérdéseire. Arra mindenek előtt: milyen személyes emlékek fűznek Pécshez, Baranyához.

Megtisztelő a felkérés s nehéz feladat elé állít. Zavarban is vagyok, s kicsit úgy érzem magam, mint a hóhér, amikor akasztják. Másfél évtizede gyakorló újságíró vagyok, hírbelenében aligha tudnám összeszámolni, hány interjú-alany mellének szegeztem a kérdést: mondja el, mi a véleménye erről vagy arról? Nem térhetek ki hát magam sem a válaszadás elől, bár tudom – nincs ebben semmi póz – rossz interjú-alany vagyok.

Éveim felét, egyhuzamban csaknem 23 esztendő-t éltem le a patinás város falai között, azt megelőzően nyolcat Nagykanizsán, ahol születtem. Szelíd szeretettel emlékezem ez utóbbira, ahová – különös véletlen – elszakadásom óta még látogatóba sem tértem vissza. Pécsnek vallom magam, a bennszülöttekénél nem kevésbé rangos göggel, de ha személyi irataim adataival olykor le is leplezik e kegyes csalást, Dunántúlt mondom szűkebb hazámnak, s e jogom már csorbíthatatlan.

Maga az ifjúság elég ok lenne rá, hogy Pécshez, Baranyához fűződő emlékeimet minden más későbbi fölé helyezzem. A szép nosztalgia, amely az évek múlásával csak erősödik, nem kevesebb okkal szólhatna ennek az időszaknak. Ám a pedáns, a tudatos önkrontróll nem engedi meg a határvonalak egybemosódását, éles sebészkesével rendet teremt az egymást fedő sejtszövetek rétegeiben.

Évente általában kétszer látogatok haza rövid időre. Haza, itt élő véreimhez, és haza – városomba. Tizenöt éve fontos programpontja ez életemnek, s erre már hetekkel előbb, a szerelmes találkozóik izgalmával készülök. Ha idejében érkezem a Déli-pályaudvarra, a baloldali ablaknál foglalok helyet s figyelem a jól ismert állomás-feliratokat, mint aki az emeleti lakásához vezető lépcsőfokokat számlálgatja. Hosszú, szótlan, várakozásteli az utazás, fegyelmezetten is viselem Abaligetig. Ott azonban, a viadukt előtt, a legdunántúlibb tájon, Pécs kapujában elfogy türelmem. Perontól peronig járkállok a kupében, segítenék a robajló-ziháló gőzmozdonynak: hozzá már közelebb a pillanatot...

Néhány perc múlva Szentlőrinc-re ér vonatunk, majd az elsuhanó Mecsek-alja állomást elhagyva, csomaggal a kézben lesem, hogy a Misinán feltűnjön gyermekkorom nagy élménye, kikötőbe tartó hajóutam diadalmas fárosza – a Kiss József kilátó.

Ötvenezer lelket sem számlált a város, amikor lakója lettem. Ma ez a szám jóval meghaladja a százezret. Büszkeséggel szemlélem s tartom számon szüntelen gyarapodását: sok más mellett az egykori lóversenytéren felépült szép városnegyed, az ifjú urán-várost s nem különben a valamikori szegényes bányászkolóniák helyén emelt mo-

dern városrészt. Az új utcaneveket azonban már nem tanulom meg. Az állomásépületet elhagyva az „Indóház” utcán át közelítem meg a szülői házat s a Zsolnay-szobor környékén még ma is a régi vízfolyás nyomait keresem. És ha valamelyik idős ismerősöm beszélgetés közben „Vártemplom”-ot említ, tudom, a székesegyházról van szó...

Folytathatnám az efféle intimítások felsorolását, ám végtére is ez csak külsődleges kapcsolatot fejez ki. Ezt – honi szóval élve – bármely velem egyidős „tűke” megteheti. S talán „belépőjegyem” érvényességét más címen is prolongálhatom.

Írói vallomásról lévén szó, számomra legtöbbet mégis az jelent, hogy az ősi város, az itt élő hagyomány-őrző és friss szellemű emberek, a mediterrán klímájú vidék együttes hatására magamat kifejezni már kamasz koromban sem volt elegendő a kimondott szó. Még a Dunántúl és a Pécsi Napló című napilapokban Császár Elemér, valamint Sásdi Sándor nagy jóindulattal közölgette első zseggéimemet, s nem kevesebb jószándékkal, de sokkal határozottabban irányították tollamat később a Sorsunk hivatott szerkesztői: a fiatal pályakezdők melegszívű barátja, Várkonyi Nándor, az „új tehetségeket” szenvedélyesen kutató Weöres Sándor és az ifjú költők szigorú tanítómestere, Csorba Győző. Hogy vittem valamire – ha vittem egyáltalán –, elsősorban nekik köszönhetem.

Mindez, személyes ügyemnek tűnhet, ám jóval több ennél. Tanúsíthatja ezt a velem együtt indult Kopányi György, Hunyady József, Mészöly Miklós, majd később Katkó István és Galsai Pongrácz. Hosszantartó felsorolásra volna szükség, ha a sort teljessé akarnám tenni. Ez esetben persze nemcsak a Sorsunk-ra gondolok, hanem a kétszakaszos Dunántúl-ra és az előbbieket magasrendű szerkesztési etikáját töretlenül ápoló jogutódra, a Jelenkor-ra is. Azt hiszem – egyebek mellett – ennek a klikkeztéstől mentes irodalmi-elviségnek köszönhető, hogy Pécssett s általában a Dunántúlon, az elmúlt évek során oly sok fiatal tehetség bonthatott szárnyat. Úgy tudom – s ez külön büszkeséggel tölt el –, hogy mindenütt megbecsült ajánlólevél számukra az, hogy Pécssett már publikáltak.

Angyal Endre:

Pozsonyban születtem, hosszabban éltem Budapesten, 1950. óta Debrecenben lakom, s gyakran jártam külföldön is: a hazai táj, mondhatnám a *szülőföld* élményét mégis a Dunántúl jelenti a számomra, s itt is a két város: Nagykanizsa és Pécs. Nagykanizsán voltam kisdíák, Pécssett csaknem hét évig tanár. Mégis, ha ezt a két várost fölkeresem, mindig azt érzem: hazaérkeztem.

1932 tavaszán jártam először, rövid, egynapos kiránduláson Pécssett. Sosem felejttem el ezt a napot: a négytornyú Dóm és a Mecsek látványát, a város panorámáját. Utána többször megismételtem ezt a látogatást, néha már több napra is, és egyre erősödött bennem a vágy: itt leélni egy életet! Fájdalom, a terv nem egészen sikerült: csak hét pécsi esztendő lett belőle! De ez a hét esztendő is sokat, nagyon sokat jelentett!

Még mielőtt Pécsre költöztem volna, felvettem a kapcsolatot a pécsi irodalmi élettel. Nem írhatjuk meg az 1931 és 1963 közti Pécs irodalomtörténetét anélkül, hogy ne vessünk egy pillantást az Egyetem folyóirataira, Halasy-Nagy József Pannoniájára, Kerényi Károly és Koszó János Műhelyére. Főleg ez utóbbihoz álltam közel, hiszen a budapesti egyetemen magántanárként előadó Kerényinek és Koszónak tanítványa is voltam. Az idejét Budapest és Pécs között megosztó Kerényi a Múzeum körüli tanterembe is Pannónia antik-humanista levegőjét hozta, s híres péntek-esti órái, amelyre az ifjú Devecseri Gábor és Karinthy Ferenc is szorgalmasan jártak, afféle mediterrán-európai szümpoziont jelentettek.

Amikor Kerényi és Koszó megindították Pécssett a Műhelyt, én is csakhamar beálltam a munkatársi gárdába. A Műhely ugyan tudományos orgánus volt, de közel állt az irodalmi élethez, s szemmel tartotta a kor problémáit. Ma már kritikával nézem

mindazt, amit – a többi munkatárssal együtt – a Műhely hasábjain közreadtunk. Meglátásaink gyakran nem voltak helyesek, megállapításaink néha egyoldalúak vagy túlzóak. Mégis: iskola volt ez, felkészülés a tudósi és kritikus pályára, „műhely” a szó valódi értelmében. Hogyha Hómanék – hitlerista ösztönzésre – nem robbantják szét 1940-ben a pécsi bölcsészkart, az én pályám is, sokunk pályája is, de talán a pécsi szellemi élet spektruma is másként alakul.

El nem múló érdeme Várkonyi Nándornak, hogy ilyen csapás után is talpra tudta állítani Pécs irodalmi és kulturális életét, sőt, a Sorsunk megindításával új kristályosodási folyamat középpontjává tenni. Várkonyi nem ment sem Szegedre, sem Kolozsvárra, maradt Pécsen, és vállalta azt, amit vállalnia kellett.

A Várkonyi-szerkesztette Sorsunk jóvoltából 1940. után egyre sűrűbbé váltak pécsi látogatásaim. A Sorsunk programját teljesen magaménak éreztem, s ha gyakorlatilag még Budapesten is laktam, már „pécsi írónak” tartottam magam. Hogy aztán mindaz, amit 1941 és 1945 között a Sorsunkban publikáltam, megállja-e a kritikát, más kérdés. Néha azonban saját tévedéseiből is kell tanulnia az embernek. Az a kapcsolat viszont, amely a Sorsunkon és Várkonyin keresztül a népi írók törekvéseivel fűzött össze, életre-szóló ösztönzéseket adott.

A Sorsunk kedvéért vállaltam 1943-ban a pécsi középiskolai tanárságot is. Szerettem az iskolát, szerettem diákjaimat, s boldog voltam, hogy végre Pécsen élhetek.

Akármilyen nehéz is volt 1943, 1944 és 1945, nem lehet vitatni, hogy a város szellemi kultúrája, irodalmi és művészeti élete forrt, alakult, pezsgett. Milyen nagy élmény sodár már 1943 decemberében az a nagyvárosi színvonalú tárlat, amelyet az akkori Katolikus Kőr termeiben rendeztek a dunántúli művészek, s ahol nemcsak a csodálatos Egry-képek ragadtak meg, hanem a kevéssel később a hitleri gázkamrában elpusztított nagy pécsi orvos, festő, és emberbarát, Kellermann doktor festményei is.

Már nyakunkon volt a német megszállás, amikor – talán 1944 májusában Martyn Ferencet kerestem föl, kis szőlőhegyi műterem-lakásán. Akkor találkoztam először a non-figuratív festészettel. De nemcsak a korszerű művészethez, hanem a korszerű irodalomhoz is közel hozott Pécs. A felszabadulás előtt is, után is nem egy jeles író fordult meg Pécsen, s a hosszú beszélgetések Erdélyi Józseffel, Veres Péterrel, Kodolányi Jánossal, Főja Gézával, Illyés Gyulával, Berda Józseffel, Déry Tiborral, Kassák Lajossal, Hamvan Bélával egy-egy gyönyörű színfolt a pécsi emlékek gazdag palettáján.

Várkonyi Nándor könyvtárosi szobája akadémiát, egyetemet pótol, a Korzó kávéház írói törzsszobája pedig ugyancsak mennyi termékenyítő beszélgetés, gazdag ösztönzés színhelye volt! Örültünk, ha nagy vendégeink érkeztek, de mi nem voltunk szellemi szegények, hiszen Bárdosi Németh János, Csorba Győző és a magát hozzánk tartozónak érző Weöres Sándor vitathatatlanul a magyar irodalom élvonalában álltak. A tudomány sem maradt üres kézzel: a jogi karnak voltak irodalombarát professzorai, így Krisztics Sándor, maga is valóságos polihosztor, akik szívesen adtak helyet és publikációs lehetőségeket. 1944-ben például magyarságtudományi szemináriumot kellett volna vezetnem Krisztics professzornál: a hitlerista megszállás azonban megghiúsította a tervet.

Nemcsak Pécs városának köszönhettem sokat, hanem a megyének is. Jártam és élményeket gyűjtöttem az Ormánságban, Harkányban, Siklóson, szívesen kóboroltam a Nyugati s még szívesebben a Keleti Mecsek lenyűgöző szépségű tájain. És kicsoda ösztönzést jelentett az az 1946 augusztusában tett teherautós körutazás, amelyet Kanyar József, a Parasztpárt akkori megyei titkára – maga is literátor – szervezett, s amelynek során Pécsváradot, Mecseknádasdot és Püspökszenterzsébetet látogattuk meg! Erdei Ferenc és Várkonyi Nándor is velünk voltak, s egy nap alatt három etnikum, a magyar, a horvát és a német vidékére jutottunk el. A nádasdi öregtemplom mellett a temetőben német parasztnők sírkövei, gótbetűs feliratokkal, a késői barokk műlandóság költészetének stílusában megfogalmazott sírversekkel. Szenterzsébeten csinos magyar lányok és menyecskék balkáni ízű kőrtáncot járnak a rét fűvén, este pedig, egy falusi ház udvarán, délszláv parasztfiúk és lányok önekliek csodálatos horvát népdalaikat, amelyekből a tenger, a csillagok és a virágok hangulata árad.

Igen, ezt jelentette Pécs, ezt Baranya a tollforgató ember számára: népekkel, kultúrákkal való találkozást. Elmondhatom: Pécssett kerültem szorosabb kapcsolatba a délszláv, elsősorban a horvát kultúrával, itt tanultam meg a horvát-szerb nyelvet, itt olvastam nagy gyönyörűséggel a horvát barokk mesterművét, Ivan Gundulić eposzát, itt ismertem meg személyesen 1947 tavaszán a Mestert, az embernek is, írónak is egyaránt nagy Miroslav Krležát.

Magyar népi problémák, balkáni perspektívák, ugyanakkor európai igény, európai távlatok: ezt adta nekem Pécs. Ha el is kellett innen távoznom, nem felejttem el ezeket az ösztönzéseket, nem felejttem el itteni író- és tudós-barátaimat, s nem felejttem el a városnak és környékének varázslatos képét! Milyen kár volna ezt a képet át nem gondolt újításokkal eltorzítani! Amikor nemrég a Magyar Nemzetben szót emeltem a „Diósi-terv” ellen, nagy vihart kavartam fel. Jöttek a „megnyugtató” sőt „kioktató” válaszok, de én nem nyugodtam meg és nem okosodtam ki. A Magyar Nemzet maga is csak töredékesen közölte leveletem: kihagyták azt a részt, amelyben és a Havihegy sajátos balkáni-bosnyák városképének és a szőlőhegyi harmóniák megbontatlanságának érdekében emeltem szót. Amit írtam, *utolsó betűig* vállalom! Lehet is, kell is Pécssett modernül építkezni: Újmecsekálja erre kitűnő, szemet-lelket üdítő példa! Ne bántuk azonban feleslegesen a régi Pécs harmonikus hármashangzatának: szőlőhegyek-Belváros-Havihegy, szépségét!

Lélekben ma sem szűntem meg pécsinek maradni, ma is gyakran felkeresem a várost, s életem legnagyobb öröme volna, ha – a szükséges tudományos feltételek biztosításával – munkámat megint itt folytathatnám. Addig is igyekszem tartani az irodalmi kapcsolatot. A Dunántúl vagy a Jelenkor évfolyamai bizonyítják ezt.

Az érzelmi vonatkozásokon túl is szívesen teszem ezt, mert a Jelenkorban a körje tömörülő író-művészi-kritikusi gárdában igényességet, esztétikai színvonalat, korszerű horizontot érnek.

Csuka Zoltán:

Ha arról kell szólnom, milyen „személyes emlékek” fűznek Pécshez és Baranyához, az emlékezésben kétségtelenül bizonyos fokú röstellkedést is kell éreznem, hiszen első emlékeim több mint négy évtized mélyére nyúlnak vissza: a tizes évek végén ott szerkesztettem a „Diák”, majd az „Új Diák” c. lapokat, 1920-ban Pécssett jelent meg első verseskönyvem s ugyanabban az évben a „Mesék az orgonakirályfiról” c. meséskönyvem. Ugyanez év októberében Kondor Regős Lászlóval, a később Erdélybe került, s most Budapesten élő íróval együtt „Krónika” címen folyóiratot indítottunk, amely 1921 közepéig jelent meg, addig, amíg emigrációba nem mentünk. A folyóirat megsárgult lapjain a fiatal Kodolányi János *verseivel* és első prózai írásaival találkozhatunk s mellettük Rozványi Vilmos, Raith Tivadar, Molnár Farkas festőművész (később a dessaui Bauhausba ment s onnan került építőművészként Budapestre s honosította meg az ún. Bauhaus-stilust), valamint Láng Árpád (Újvidéken tavaly jelent meg Lőrinc Péter néven „Válságok és erjedések” című, a pécsi irodalmi és munkásmozgalommal kapcsolatos emlékirata), Páll Tamás, Kipper Ilka stb. írásaival. A folyóirat az 1920–21-ben a munkásság kezébe került városigazgatás szellemi tükröképét nyújtja. Döntő és egész világszemléletemre elhatározó nagy élményem az 1918 évi zendülés volt, az egykori Osztrák-Magyar Monarchia első nagy katonai felkelése, amelyhez a pécsi bányászok is csatlakoztak. Ezt az élményemet „Piros pünkösöd Pécssett” c. poémában írtam meg. (Táncsics könyvkiadó, Budapest, 1959.)

A „Krónika” szerkesztésének romantikus korszakában mint villamos kocsivezető kerestem meg kenyeremet s a munkásmozgalomban jelentékeny részt vett villamos szak-szervezet jegyzője voltam.

De kapcsolataim Péccsel életemnek abban a korszakában sem szakadtak meg, amikor tizenkét évig mint újságíró és lapszerkesztő a jugoszláviai Noviszádon (Újvidék) éltem. Mikor a huszas évek végén Várkonyi Nándor „A modern magyar irodalom” c. művét írta, állandó összeköttetésben voltam vele, valamint Lovász Pállal, aki nem egy hangulatos, szép verset írt szülőföldjéről, Óbecséről, s ez a kapcsolat mindig megmaradt. Később, amikor a harmincas években a kisebbségi magyar irodalmi életet reális alapon ismertető, s egyben a szomszédos népekkel komoly szellemi kapcsolatokat sürgető „Láthatár” c. folyóiratot szerkesztettem, a pécsi Egyetemi Kisebbségi Intézet körlevelének adott mellékletként otthont a „Láthatár”.

1944 novemberében, amikor a szovjet csapatok már Üszögnél álltak, az utolsó budapesti vonattal Pécsre érkeztem – s három héttel később már az „Új Dunántúl” felelős szerkesztője voltam. Másfél évig maradtam ifjúkorom szép városában, Pécsen, s csak akkor tértem vissza Budapestre, amikor 1946 tavaszán a pécsi irodalmi és művészeti héten részvevő Keresztury Dezső, akkori közoktatásügyi miniszter felkért, vállaljam a minisztérium sajtószolgálatának vezetését.

De szinte természetes, hogy a Pécsen töltött újabb másfél év alatt a napilap szerkesztésénél többre is vágytam; már 1945 elején feltámadt bennem az irodalomszervező, s a pécsi írókkal szívvel-lélekkel összefogtam, hogy folyóiratot indítsunk, s a megszűnt Janus Pannonius Társaság helyébe újabb, korszerűbb irodalmi társaságot hozunk létre. S ezért érzem kevésnek azt, amit Várkonyi Nándor a Jelenkor öt éves jubileumával kapcsolatban, 1945-re visszatekintve mondott, „alkalmi összeállításnak” tekintve a Sorsunk 1945-ben megjelent „két összevont számát”.

Én, közel húsz esztendő távolából is, sokkal többnek érzem a Sorsunk 1945. év májusi újraindulását ezeknél a szerény szavaknál és a két (illetve öt) összevont számot is többnek „alkalmi összeállításoknál”. Már maga az, hogy Várkonyi Nándor, a szerkesztő, a Jelenkorban említett Zrínyi jelige helyett („Egy nemzetnél sem vagyunk alábbvalók”) egészen más és sokkal jelentőségtelesebb Zrínyi jeligét tűzött a megújult lap homlokára („Megismervén magad is, nemzetem, reformáld vétkeidet, öltözzél igazságban, örvendezzél erősséggel”), jelzi, hogy az egész pécsi (dunántúli) irodalmi mozgalom új korszakba lépett s ezt egészíti ki az újjászületett Sorsunk vezetőcikkének utolsó mondata, amelyet szintén Várkonyi írt s amely így hangzik: „Népi, szocialista és magyar országot akarunk!” (Kiemelés nem tőlem!)

De nézzük csak, kik voltak ezeknek az első számoknak kiemelkedő munkatársai. Az első szám ezt mondja róluk: Dr. Babics András tanársegéd (Pécs), András Endre tisztviselő (Pécs), Katkó István vasmunkás (Pécs), Kopányi György tisztviselő (Pécs), Simon István tanuló (Bazsi, Zala m), Dr. Takáts Gyula tanár (Kaposvár), Dr. Boros István főispán (Pécs), Rákos Sándor író (Nyíregyháza), Zsikó Gyula hírlapíró (Pécs), Dr. Kardos Tibor egyet. m. tanár (Pécs), Dr. Győry János tanár (Pécs), Dr. Székely György színigazgató (Pécs).

A második számból pedig „csak” ezt a néhány, önmagáért beszélő nevet emlitem: Darvas József (Oktatásügyünk reformja), Csorba Győző, Bárdosi Németh János, Rubin Szilárd, Takáts Gyula, Várkonyi Nagy Béla, Végh György, Vidor Miklós (versek), Juhász Géza (műfordítás), Ilku Pál (Hol vannak a tanítók, tanárok?), Balogh Dezső (Géppel-e vagy orcádnak verejtékével?), Harcos Ottó (Batsányi), Gergely Márta (Elbeszélés), Szabó Pál Zoltán (A vitorlás kocsi), Morvay Gyula (Az új orosz irodalom arca).

Alkalmi összeállítás? Az említett nevek és az eltelt húsz év igazolta, hogy nem is olyan „alkalmi” volt ez az összeállítás, éspedig olyan időben, amikor szinte még a posta sem indult meg az összeomlott országban.

Ki kell igazítanom Várkonyi sorait abban a tekintetben is, hogy „májusban és júliusban” két összevont számot adtunk ki. Ehelyett májusban adtunk ki kettős összevont számot és szeptemberben egy hármas összevont számot, összesen 232 oldal terjedelemben.

De milyen körülmények között? A világháború utáni összeomlás és újjászületés kavargásában hogyan szereztünk erre papírost és a valutaromlás boszorkánytáncában megújuló, minden megpróbáltatás után talpraálló irodalomszervező munkásságomban s elsősorban a két szomszédos nép – a magyar és délszláv – közeledését kimunkáló erőfeszítéseimben adtam meg a választ. Pécs varázslatos mediterrán tája, a kövekből is kiáradó kultúrája, a janus-pannoniusi versek szabadság-szellemé nemcsak engem hevített s ejtett rabul egy életre, hanem olyan nagy szellemeket, mint Babits Mihály, Kodolányi János és a jugoszláv írók közül Miroszláv Krleža – hogy csak néhányat említsék. Azt a „mindent legyűró fiatalságot” kaptam Pécsről, amit egy verseskönyvem homlokára is címként tűztem, s ami még ma is hevit.

S hogy mit kaptam Pécsről útravalónak az indulás után elkövetkező négy évtizedre, arra nemcsak verseimben, hanem – és főleg –, szüntelenül és szinte ritmikusan megújuló, minden megpróbáltatás után talpraálló irodalomszervező munkásságomban s elsősorban a két szomszédos nép – a magyar és délszláv – közeledését kimunkáló erőfeszítéseimben adtam meg a választ. Pécs varázslatos mediterrán tája, a kövekből is kiáradó kultúrája, a janus-pannoniusi versek szabadság-szellemé nemcsak engem hevített s ejtett rabul egy életre, hanem olyan nagy szellemeket, mint Babits Mihály, Kodolányi János és a jugoszláv írók közül Miroszláv Krleža – hogy csak néhányat említsék. Azt a „mindent legyűró fiatalságot” kaptam Pécsről, amit egy verseskönyvem homlokára is címként tűztem, s ami még ma is hevit.

S kapcsolatom a város mai életével? Röviden csak ennyit: mikor nemrég a Dunántúli Napló szerkesztősége a lap fennállásának tizenötödik évét ünnepelte, még egy üdvözlő sort sem küldtek az Új Dunántúl első felelős szerkesztőjének, s ha Várkonyi legutóbb visszaemlékezésében nevemet melleleg meg nem említi, talán senkinek eszébe sem jut, hogy a felszabadulás nehéz körülményei között az indulásban egy „irodalom-szervező” is volt köztük, aki „megkísérelte, hogy anyagi alapot teremtsen” Pécs újjáéledő folyóiratának.

Gergely Márta:

Azt kérdezik, milyen személyes emlékek fűznek Pécshez, Baranyához.

Patacon született az apám, Bakócán a nagyapám. Én magam szülővárosomnak nem nevezhetem Pécsét, de nevelővárosomnak annál inkább. Öt éves voltam, amikor apám hazajött az első világháborúból, eljött a családjáért Somogyba, a nagyanyámhoz, azóta pécsiek vagyunk. Tizennyolc éves koromban jöttem el Pécsről azzal, hogy író akarok lenni, és azt csak Pesten lehet. A kelenföldi Goldberger gyárban kaptam munkát, bent laktam a Kolóniában, ott kezdtem írni első regényemet, a Salakmosót. 1934-ben Mikszáth Kálmán díjat kaptam ezért a regényért. Mi van benne? Pécs, még a pécsiek. Fiatalemberek járkálnak a pécsi utcákon, ülnek a Sétatéren, és vitatkoznak, hogy jó-e élni? Munkájuk nincs. Délelőtt is felmennek a Mecsekre. Az egyik elalszik, a másik, a regény hőse „fényes szemmel nézi az alatt elterülő gyönyörű kis várost, ezernyi házat, egymás hegyén-hátán, ahogy süti a nap. A város felkúszik a hegyre, élnek pedig sík és szabad a föld, nyár-délelőtti felhők vesztegelnek az égen, és odalent meghúznak egy vékonyka kis harangot. Ebben a városban mindig harangoznak.”

Más helyen pedig: „Íme, itt a havas, gyönyörű, háztetők pompás síkjából, emelkedő utcákból és ablakokból álló város előtte, a kicsiny, vidám, szépséges város, ifjúságának színhelye. A város, melynek utcái csupa merő örömből vannak.”

Kétségtelen, hogy ennek a regénynek nem csupán hősei, hanem írója is szerelmes a városba. Azonosítja az ifjúsággal, sőt, a boldogsággal.

Most látom, hogy az első kérdéssel együtt a másodikra is válaszoltam. Természetesen, mert a személyes emlékeket lehetetlen elválasztani attól, amit mint író köszönhetek Pécsnek.

A Salakmosóban Pécs egy kicsit kívül van az időn és a téren. A regény egy kicsit szürrealista, következőképpen a város is az. Igaz, hősei nem tudnak mihez kezdeni életükkel, időnkint még vért is köpnek. Az ifjúság és boldogság városa kissé mostoha hozzájuk, de forrón szeretett, édes mostoha. Az alakok mind valódiak benne, kulcs-

regény a javából. Weöres Sándor barátom, aki abban az időben pécsi egyetemista volt, nemrégiben emlegette, hogy ő is benne van a regényben, sőt Tatay Sándor is. Fellapoztuk, és csakugyan, én már nem is emlékeztem rá. De arra jól emlékszem, hogy egy, a városba látogató pesti író figurájában Karinthy Frigyes rögtön magára ismert, egész kolumnás cikket írt erről az olvasói kalandról a Pesti Naplóba. Visszaad ez valamit a város kulturális levegőjéből? Azt hiszem, a maga szürrealista módján, igen. Mindenkire és mindenre rá lehet ismerni, de azért például Nagy Lajos, aki annak idején kritikát írt a regényről, joggal vetette a szememre: Hol a társadalom, hol az igazi küzdelem, hol a kor igazi levegője, hol a szocializmus? Hogyan lehet munkanélküli fiatalemberekről írni enélkül?

Pedig Nagy Lajos akkor még nem is tudta, hogy éppen én, mennyi mindent megírhattam volna az igazi realitásból. Már tizenöt éves koromban, mint ötödikes gimnazistát, világnézetit okokból csaptak ki a zárda-iskolából. Havi negyven forintért voltam irodakissasszony a Kohn Hermann cégnél, a Széchenyi téren. Szüleim olyan szegények voltak, hogy még a lakbérrel is sokszor adósak maradtunk. Folyton költözködünk, végiglaktuk egész Pécsét. Nem is emlékszem minden lakásunkra. Laktunk a Király utca harminckettőben – most Kossuth Lajos utca – hátul az udvarban. Laktunk az Indóház utcában, a Ráth-telepen, a Rákóczi úton, a Ferenciek utcájában, a Siklósi utcában, az Ágoston utcában, még a Felsőhavi-Boldogasszony utcában is laktunk, sőt, egyszer üzlethelyiségben is.

1958-ban írtam újra egészen pécsi könyvet, egy ifjúsági regényt, a Tanácsköztársaság idejéből. A mi lányunk a címe. Ebben, persze áttételesen, sok mindent megírtam iskolai élményeimből, régi tanáiraikról, iskolatársnőimről. Kis hősnőm apja és testvérei Zsolnay-gyári munkások, az Ötemető utcában laknak. Összeszedtem a családi emlékeket, de például magam is emlékszem arra, amikor tizennyolcban lázadás tört ki a Frigyes laktanyában, a bosnyák katonák között. Még ötéves sem lehettem pedig. Apám akkor még a fronton volt, mi Barcon laktunk, anyai nagyanyámnál, látogatóban jártunk éppen Pécsre az apai nagyszülőknél. A Tettyéről mentünk haza. Nagypamék a Czindery utcában laktak. Ez a Siklósi utcát és az Alsómalom utcát kötötte össze, torkolata éppen oda nyílt a Frigyes laktanyához. Engem nagypám vitt a karján, a fal mellett osontunk, mert féltünk a lövöldözéstől.

A harmadik kérdésre:

Egy kicsit még mindig pécsiek vagyunk, többszámban, mert a férjem is pécsi. Diákkorunkban sokszor randevűztünk a Petrezselyem utca sarkán.

Minden évben egyszer, de inkább kétszer, elmegyünk Pécsre. Sok barátunk, rokonunk él ott ma is. Néha viszünk is magunkkal valakit, írót vagy festőt, aki még nem látta a mi városunkat. Elvisszük a régi Zonáj-fertályba, a Mindenszentek temploma körüli kis utcákba. Megmutatjuk a székesegyház régi, kiszuperált apostolait, amelyek ott sorakoznak egy köfalon a régi papnövelde udvarán. Szalmás Béla festő barátom – nemrégén halt meg szegény – másodszor is elment Pécsre, hosszabb időre, annyira beleszeretett. Hálából és barátságból lerajzolta az Ágoston utca 6. számú ház udvarát, mert séta közben mutattam neki, ott is laktunk egy ideig.

Ifjúsági lap szerkesztője vagyok, sokat járom az országot, iskolákat látogatok. Egy időben különös szeretettel látogattam a pécsbányatelepi iskolát, meg a mecsekszabolcsit, a meszesit, még az Ágoston térben is jártam. Mint szerkesztő, mindig nagyon örülök a baranyai meséknek, ilyeneket Zsikó Gyula, meg Pákolitz István küld néha. Néhány évvel ezelőtt még egy bányászriportot is elvállaltam, csak azért, hogy megint egyszer lemehessek egy pécskörnyéki bányába.

Legutóbb októberben jártam Pécsre, Sellyén tartottam író-olvasó találkozót. Ha előbb nem, tavasszal biztosan újra elmegyünk. Húsvét táján sok a hóvirág a Misina meg a Tubes között, de meglehet, az idén akkorra már az ibolya is kinyílik a Kisréten.

Katkó István:

A város emberek nélkül holt díszlet. A hegyről lefutó kanyargós utcákról, a barokk épületekről, török emlékekről bizonyára hű képet ad az Idegenforgalmi Hivatal fényképekkel illusztrált füzet. Pécs számomra életem egy bizonyos szakaszát jelenti bizonyos emberekkel. Ha mostanában elvetődöm a városba, sétáim közt fel-felbukkan egy-egy ismerős arc, de a mai környezet már idegenné vált – másfél évtized választ el tőlük.

Az udvariasság arra kötelez, hogy ha találkozunk régi kedvesünkkel, kerüljük a bántó összehasonlítást. De azt hiszem az is olcsó dolog volna, hogy amikor – s éppen a Jelenkor felszólítására – azon tűnődöm, mit is jelent írói munkásságomban Pécs, csupán közhelyeket, vagy éppen szóvirágokat fonjak.

Ifjúságomban sok élményt szereztem a magyar tájakról. Vidéki hírlapíró voltam majdnem négy esztendeig. Ez így „békebeli” képzetet kelt, holott a felszabadulást követő esztendőök sodrása, társadalmi átalakulása mindmáig megrázó, érdekes és sok-sok lírai epizódot jelentett. Szerettem tehát Pécsset, de vándorló tarisznyámban ott van a Viharsarok tája is forrongó szegényparasztjaival, Békéscsaba, Szeged, Kaposvár emlékei is. Regényeimben és novelláimban vissza-visszatérek ehhez a bőséges forráshoz, megkíséreltem ábrázolni a magyar vidéki várost a jellegzetes lakóival, de nem merném állítani, hogy egyikben vagy a másikban Pécsre lehet ismerni.

Pontosabban: írói világomban kirajzolódott egy magyar vidéki város arculata, amelyben éppúgy ott vannak a pécsi emlékek is, mint a Hódmezővásárhelyiek.

Remélem, hogy nem sértettem meg egyik pécsi lokálpatrióta büszkeségét sem.

Mégis van valami, amiben ennek a mecsekalji városnak érezhető fölénye volt akkoriban a többi vidéki városokkal szemben. A város irodalmi és művészeti életének elevensége. Meglehet, hogy az Alföldön találkoztam nyersebb, színesebb figurákkal, népitéletekkel, az osztályharc változatosabb epizódjaival, de íróvoltom kialakulásában itt talált először *társakat*.

Mostanában sokat írnak, panaszkodnak arról, hogy bajok vannak irodalmi életünkben. Közönyösség a megjelenő művek iránt, intrika egymással szemben, művészeti vitáink fel-fellobogása és elhamvadása, – sorolhatnám a vádpontokat. Magam is látom ezeket, s néha a magányosság kényszerű érzései közepette bizonyos irigykedéssel gondolkok pécsi éveimre.

Egy fiatalember formálódó egyéniségére baráti környezete mély hatást tehet. Autódidaktából váltam íróvá, korábbi vándoréveim az emberi sorsok sokféleségével inspiráltak, de Pécsset a körülvevő szellemi légkör, az irodalom és művészet szeretetének tradíciója a legnemesebben befolyásolt. Itt lettem először gyakorló irodalmár. Ezt nemcsak a folyóiratnál és az irodalmi társaságban betöltött szerepemre értem. Mi akkor *olvastuk* egymás írását még kéziratban is, s ezek a viták sarkaltak engem az irodalom alaposabb ismeretére, itt kaptam fegyverzetet a hasznos párviadalokra.

Lehet-e ennél többet mondani arról, hogy mit jelentett számomra Pécs?

Kolozsvári Grandpierre Emil:

Húsz esztendőskoromban érkeztem Pécsre, úgyszólván egyenesen Brüsszelből. Már megjártam Erdélyt, Bukarestet, a Fekete-tenger partját, Pestet, Debrecent, Zürichet, Bécsset, Epinált, Párizst, teli voltam feldolgozatlan benyomásokkal, kavargó élményekkel, zűrzavaros tapasztalatokkal. Ráadásul szinte forrtak bennem a fiatalság türelmetlen igényei. Tulajdonképpen eszményi helyre kerültem, de ezt csak most tudom, évtizedek távlatának mélységéből, akkoriban keservesen gyötörődtem, mint a száműzött, mint a becsvágyó katonatiszt, aki a vezérkarba áhítozott és kihelyezték valami eldugott gyarmatra. A szemem előtt folyó életet hitetlenkedve néztem. Platon

szerint a filozófia a csodálkozással kezdődik, az én írói pályafutásom határköve a pécsi hitetlenkedés. Huszonnyolcat írtunk ekkor; miután harmincháromban doktoráltam, búcsút mondtam a városnak. Öt évet töltöttem ott, ezalatt írtam első megjelent regényemet, a másodikat, mely nem látott nyomdafestéket, közvetlenül ezután a harmadikat, a „Dr. Csibráky szerelmeit”. Máig úgy érzem, hogy a hangomra a Csibrákyban találtam rá. Mindez röviden annyit jelent, hogy Pécsen formálódtam íróvá. Megpróbálom elmondani a történetét.

Az akkori Pécs és a mostani között, ami a hangulatot, az élet ritmusát, színét illeti, szinte nincs is közös vonás. A húszas évek Péce csendes, halott város volt, eledezni harmincháromban kezdett, amikor elkerültem onnan. Tavaly tavasszal jártam ott utoljára, az volt a benyomásom, hogy a város magára talált, színes, mozgalmas, délszaki várossá vált, amire földrajzi fekvése predestinálja.

Az esti gyorsan érkeztem, csomagomat felvittem szobámba. A Nádorban szálltam meg, a hajdani koszos szállodában, amelynek füstös kávéházában kupecpek üleltek. A fejlődés felderíthetetlen kegyéből ma a restaurált Nádor a város legelőkelőbb szállodája és kávéháza. Elindultam a hajdani Király utcán, diákkoromban villamosvonal húzódott itt, egyetlen vonal, kétirányú közlekedéssel. A kitérő a Nemzeti Színház előtt volt, ott várta meg az előbb befutott kocsit a másikat. Pécsi egyetemi éveimet zenekíséreként villamos csengetés kísérte végig. A késő délutáni órákban megtelt a korzó szép asszonyokkal, szép lányokkal, villogó kardú katonatisztekkel, sóvár tekintetű diákokkal, a tömeg nem fért el a keskeny gyalogjárókon, az úttestet is elöntötte. Időnkint megszólalt a csengő, a közönség szétvált s utat engedett az óvatosan döcögő apró sárga skatulyáknak, amelyet állhatatosan villamosnak neveztek. A sín pár s a villamos eltűnt, ma a Király utcán csak gyalogos forgalom van.

A korzóhoz kötődik megismerkedésem az osztályharc társadalmi változatával. A pécsi szokások választás elé állították a szerelemre szomjú diákokat: – vagy az uralkodó osztály vagy a tömeg. Származás, nevelés, konformizmus vagy más körülmények következtében ez a konfliktus nem sokakban tudatosult. Talán én voltam az egyetlen hallgató a városban, aki belekóstolt a demokratikus szokásokba, részben Kolozsvárt, ahol a kisebbségi sors elmosta az osztályhatárokat, részben külföldön; nem kerülhettem el az összeütközést. Legalább is nem egészen. Ahogy neveltek s ahogy megszoktam, ízlésemnek engedelmeskedve akartam pártner választani, már nem emlékszem, mi volt a lány foglalkozása, annyi azonban bizonyos, hogy nem vették úrilány számba. Tetszettem neki – éreztem – mégsem jutottam zöldágra vele. Könnyen kiszámítható okokból azt szerettem volna, ha estefelé találkozunk, ő makacsul a vasárnap délelőtti légyotthoz ragaszkodott. Öntudatból, büszkeségből, mint később megtudtam, azt akarta, hogy a templomból kiözönlő nép együtt lásson bennünket, hogy mindenki előtt vállaljam. Mire mindez megvilágosult, megsértődött vagy máshoz pártolt, többet nem találkoztunk. Bosszankodtam, felháborodtam, *hitetlenkedtem* az eseten, de távolról sem értettem meg. Olyanféle helyi sajátosságot láttam benne, mint hogy a sokác lányok bibbantású kapcát viselnek, papucsot és sok szoknyát.

Más élmény, más alkalom a hitetlenkedésre. Alig néhány hete tartózkodtam a városban. Csomaggal utaztam a villamos hátsó peronján, a kalauz elől tevékenykedett, nem válthattam jegyet. Közeledtünk az állomáshoz, ahol le akartam szállni. A mellett álló középkorú úrhoz fordultam, már nyújtottam a pénzt, hogy legyen szíves fizesse ki a jegyemet. Félrenézett, nem vett tudomást róla, hogy hozzá beszélek. Néhány másodperc alatt a második, a harmadik, a negyedik utas mind ugyanilyen módon tért ki a kérés teljesítése elől. Elhúzódtak tőlem, s mialatt bőröndömmel együtt leszállottam, szinte viszkett a hátam, éreztem, hogy mindannyian gyanakodva néznek. Nem akartam elhinni, ami történt s megvallom, máig sem értem, mi rejtett e viselkedés mögött, micsoda lelki rugók adhatnak rá magyarázatot.

Ilyen s ezekhez hasonló élmények megfigyelésre, kombinálásra, vitára készítettek, egyre nőtt bennem a hitetlenkedés, hogy lehet-e így élni, ilyen visszahúzódn, minden cselekvéstől irtózón, ilyen szűkén, távlat és igények nélkül. Aztán ahogy teltek az évek s halmozódtak a tapasztalatok, megláttam a témát ebben a nehezen kifürkészhető élet-

formában, mely közvetlen szomszédainktól s a távolabbi népektől egyformán megkülönböztet bennünket. Ekkoriban eszméltem rá, hogy aki Budapestet meg akarja érteni, annak ismernie kell Bécsét és Bukarestet, mert fővárosunk nemcsak földrajzilag fekszik a kettő között fele úton.

A magyar valóság meghatározta sajátos magyar realizmussal kapcsolatos nézeteim ugyancsak ebben az időszakban gyökereznek, – bár a tárggyal a „Halálfiat” ürügyén foglalkozó esszét csak évekkel később írtam meg. Azóta más elveket követek, de egyáltalán nem vagyok bizonyos benne, hogy helyesen cselekedtem, hiszen sok eredményért ennek az elméletnek vagyok adósa. Ez az elmélet azonban szigorú s a szigorú elméleteket saját szerzőik se kedvelik sokáig. Novelláim, regényeim jelentékeny hányada nem csupán pécsi élményekből táplálkozik, hanem ott is játszódik, akár megneveztem a várost, akár nem.

Az Erzsébet tudományegyetemet nemrég telepítették át Pécsre, a diákéletnek nem voltak hagyományai s ami rosszabb, hiányoztak a keretek hozzá. Halott város volt az akkori Pécs, nem győzöm hangsúlyozni. Összeverődtünk néhányan, inkább a hiányérzet nyomására, semmint a közös izlésnek engedve. A legfőbb kapocs közöttünk – úgy rémlik a nonkonformizmus volt, talán ez magyarázza, hogy heten hétféle pályát futottunk. A hétből egy – Kováts József – még a második világháború előtt meghalt; Magyarországon már csak ketten élünk, Kardos Tibor egyetemi tanár meg én, a többiek külföldre távoztak; ki ekkor, ki akkor.

Nincs diákélet? – Mi majd teremtünk magunknak. Meg is tettük, kapkodva, következetlenül, rossz szervezéssel. Egy ízben meglátogatott bennünket Buday György művész, aki a szegedi fiatalokat megszervezte, még pedig remekül. Mindenki ismerte őket. Mirőlunk a kutya sem tudott. Holott ekkor már megalapítottuk a Batsányi társaság ösét s már tartottunk néhány felolvasó ülést az egyetemen. Ez a kezdeményezésünk, akár a többi, valahogy elporladt, elfelejtődött. Bridzseltünk, tarokkoztunk – abbahagytuk, lassan elmaradoztunk attól a néhány lányos háztól is, ahova olykor ellátogattunk. Egymás közt éreztük leginkább jól magunkat, néha diákcsinnyekkel szórakoztunk, üres hordókat görgettünk le a mészkővel kirakott keskeny hegyi utcákon vagy kicseréltük a névtáblákat, a bábáét az ügyvédével, a bádigosét, a zenetanáréval. Főleg azonban beszélgettünk, vitatkoztunk, orosz diákok módjára, tea vagy ital mellett, cigarettafüstben, éjszaka hosszat, a legkülönbözőbb tárgyakról.

Ismétlem, a legfőbb kapocs nonkonformizmusunk volt, valami bizonytalan szembefordulás az egykorú társadalmi renddel, a szokásokkal; program nélküli ellenzékiesség, melynek alapja az a szilárd hit volt, hogy mi mások, különbek vagyunk, mint kollégáink, tanáraink s a város polgárai. Mindenben vitatkoztunk, ebben megegyeztünk s ki-ki megerősítette társai ebbeli hitét. Fiatalon az embernek sokkal több illúziója van magáról, mint később, noha olyan is szép számmal akad, aki sirig kitart illúziói mellett. Szilárdan hittem hát, hogy más vagyok, mint a pécsiek, amint hogy számos felületi vonásban valóban különböztem tőlük, a lényeges vonásokban, az alapban természetesen nem. Itt van, ebben az alaptalan hiedelemben a gyökere annak az átkozott irónikus szemléletnek, amely azóta annyi bajt okozott nekem. Schöpflin Aladár, a jellemzések mestere 1937-ben ezt írta rólam: – „A hangja fanyar irónia, amely alakjaival szemben való fölülnyes magatartásából származik.” (Ebből a hangból még sok minden származott.)

De hadd folytassam tovább természetrajzom pécsi szakaszát. Tehát reakcióképpen a pécsi álmos életre megszületett az irónikus hang; az eredmény létrejöttében számos tényező közre játszott, egyebek mellett az utazások tapasztalatai, a régebbieké s az újabbaké. Ha valamelyest megmenekültem a provincializmustól – utazásaimnak köszönhetem. Pécsről ugyanis három ízben utaztam Olaszországba, közben egy kicsit Jugoszláviában is körülnéztem, majd román nyelvtanulásom érdekében utazgattam. A meg nem állott erőpróbák, kudarcok, a sokasodó benyomások lassan meggyőztek afelől, hogy fölülnyezetem alaptalan, ez a belátás azonban mit sem változtatott azon a meggyőződésemen, hogy a Pécsen divó életforma nem érdemel kíméletet. Az irónia tehát megmaradt, mivel azonban időközben az események bebizonyították, hogy lényegében

véve én is éppolyan vagyok, mint a pécsiek, a pécsi életforma tulajdonképpen magyar életforma s a pécsi problémák országosak s nem egy város, hanem egy társadalmi rend problémái, e felfedezés hatására az eredetileg agresszív, mások ellen irányuló iróniát átszínezte a részvét, a sajnálkozás, az önírónia és az emberség. A sokszor tapasztalt jelenségben, hogy egy ember tízszer egymásután megy fejjel a falnak, eleinte csak a gépies komikumot láttam. Utóbb megéreztem a tragikumot is. Témáim nagy része ebben a tárgykörben gyökeredzik s bármennyire természetem az irónia, az öncélú gúnyolódás bűne meg sem kísértett. Soha olyasmit nem gúnyoltam, ami másoknak ne ártott volna, vagy így vagy úgy.

Ma hálával, szeretettel emlékezem a hajdani Pécsre, a kopott albérleti szobákra, a keskeny utcákra, melyeket megült a csend, a zajos vásárookra, a diákok nyomortanyájára, a Nagy Lajos kollégiumra, az egyetem csendes folyosóira, a mecseki utakra – tavasszal, télen – s az ott látott arcokra, amelyek néha feltűnnek emlékezetemben.

Makay Gusztáv:

Mint rég eltemetett földrétegek mélyéből a forró gejzír, úgy tört föl belőlem is az elsüllyedt múlt, a Pécsen töltött gyermek- és ifjúkor emléke, amikor a *Jelenkorban* olvastam felejthetetlen bátyáim, Várkonyi Nándor és Lovász Pál visszaemlékezését a Janus Pannonius Társaságra és a *Sorsunk* folyóiratra. Nem sokkal később megérkezett a szerkesztőség megtisztelő felhívása, hogy írjam meg én is: mi közöm Pécshez, mit köszönhetek ennek a városnak, mint onnan elszármazott író?

A kérdésre – első reflexül – egy ellenkérdés ágaskodott föl bennem: vajon jó helyre szolt-e be hozzám ez a felhívás? Hát író vagyok én? – Úgy hiszem: nem. Vagy alig. Igaz, hogy megírtam vagy háromszáz kisebb-nagyobb cikket, kritikát, sőt szépi kiállítású verselemző kötetet is; de szépirodalmi művel sohasem sértettem meg a pécsi múzsát, s irodalmi tanulmány is egyre ritkábban kerül ki a tollam alól. Mégis: igaz, hogy afféle „írónak”, „irodalomtörténésznek” vagy kritikusnak indultam, s fiatalságom egy időszaka valóban összeforrott Pécs irodalmi életével. Úgy érzem tehát, hogy a magam apró vallomásával is hozzá kell járulnom egy gazdag kultúrájú vidéki város irodalmi múltjának dokumentumaihoz.

Számomra Pécs nem átmeneti témaforrás volt, nem is csak ihlető táj, sajátos történelmi vagy kulturális légkör, hanem maga a szülőföld, amelyhez évszázados gyökerek kötöttek. „Tüke” voltam én is. Kidajkálóm egy régi budai-városi magyar család. A XVII. század óta nemesek, de számottevő birtokuk aligha volt. Később azt is elveszthették, am'jük volt, mert dédapám már elszegényedett (de „okos” jelzővel emlegetett) földművelő. A pécsi röghöz – közvetlenül – parányi földet sajtoló, parányi szőlőt művelő nagyapám verejtéke és a szegénydiákból tehetségével a város szolgálatába álló Édesapám fűzött. Amikor a 30-as évek legvégén rövid időre „a város első polgára” lett, székfoglalójában öntudatosan emlegette népi származását (ez akkor korántsem volt divatos), és elmondotta, hogy elsős gimnazista korában valami szerény ösztöndíjat kapott a várostól. Ezt a kölcsönt kívánta visszafizetni a Városnak egy életen át tartó, hűséges szolgálatával.

A pécsiséget tehát – ahogy mondani szokás – az anyatejjel szívtam magamba. De Pécs volt a Ferenciek utcai szülőház is (ma cukrászda van a helyén, nemhiába – dunántúli szólás szerint – „édesszájú” voltam mindig), aztán a Siklósi utcai bérház, a Tetteye romantikus tájai, az egyre táguló körökben fölfedezett mecseki erdő, a belvárosi elemi iskola, majd a város legrégibb gimnáziuma, a cisztereké, ahol Babits, a pécsi diák nyomait kutattuk, Kosztolányin andalogtunk, de már Adyért rajongtunk az önképzőkörben. Emlékszem: büszke voltam a szülővárosomra: a műemlékeire (amelyeket lelkesen mutogattam barátaimnak és tanítványaimnak később is), a Zsolnay-gyárra (ahol egykor apám „szegény, de tehetséges” instruktorként volt a család gyerekei mellett), a régi kultúrájára. Diákkoromban gyerekesen örültem, ha a „pesti újságok” is megírták, hogy

az országban a pécsi domboldalakon borultak elsőnek virágba a mandulafák (no mert éghajlatunk „mediterrán jellegű” – mondogattam magamban elégedetten), és még első-éves tanár koromban is büszkélkedtem Egerben az édessárga kankalinnal, amelyet Édesanyám küldött a mecseki tavaszelőből. A télbe gémberegett Bükkben még híre sem volt a tavasznak...

Ehhez a vérbe-itatott, ösztönös pécsiséghez járult hozzá aztán a dunántúli irodalom varázsa. Önkénytelenül jobban szerettem Berzsenyit, mint Kölcseyt, Babitsot, mint Juhász Gyulát. Én is elméletet kovácsoltam a dunántúliságból, s csak azt szégyelltem, hogy amikor gimnazista koromban a pécsi irodalomról kellett dolgozatot írnom, minden bűvárkodásom ellenére alig találtam valami adatot erre. (Janus Pannoniust akkor még nem fedeztük fel, s Pécsen egyetlen régibb írónk sem született a „nagyok” közül.) Ekkor vált pécsiségem tudatossá, ekkor „vállaltam” szülővárosomat, értékeivel és hiányosságaival együtt. El sem tudtam volna képzelni, hogy máshol éljek.

Mégis hűtlenné váltam hozzá időnként. Irodalmi eszmélésem kezdeteitől fogva tanár akartam lenni, s persze – ha már önképzőköri pályázatok babérait is szedhettük – irodalomtanár. Az egyetemet azonban Budapesten végeztem mint az Eötvös Collégium tagja. Ez hűtlenség volt – hiszen volt egyetem Pécsen is, – de kellett ez a vargabetű, mint régi vándorló céhlegényeknek a külföldi tapasztalat. S kellett Párizs is, a Nagy Kaland, ahonnan visszatekintve, más színben tűntek elém a nyomasztó hazai problémák is. Ott döbrentünk rá igazában, milyen társadalmi, szellemi és politikai elmaradottságban kakaskodtunk idehaza...

Amikor egy évi Párizs és egy évi egri tanárkodás után természetszerűen visszatértem Pécsre, az akkori egyetemi gyakorló iskolába: biztosan úgy gondolhattam, hogy egy életen át szülővárosomban fogok élni én is, mint elődeim hosszú sora. Akkor már cikkeim jelentek meg, a Rádióban tartottam előadásokat (vidéki tanárnak ez sem volt könnyű), megtartva kapcsolataimat az Eötvösből kikerült barátaimmal, a pesti írókkal, tudósjelöltekkel. S amikor a Janus Pannonius Társaság befogadott tagjai közé, s olyan szuggesztív egyéniségű férfiakkal kerültem közvetlen kapcsolatba, mint Várkonyi Nándor és Lovász Pál, s olyan költők körében élhettem naponta, mint Weöres Sándor, Csorba Győző, a lelkes fiatal tanárban szenvedélyes vágy támadt: fölvirágoztatni Pécs irodalmi életét. Ekkor támadt életre a *Sorsunk*. Az évek roppenve teltek, állandó tervező izgalomban, szerkesztői örömeinkben és gondokban. A *Sorsunk* ízig-vérig pécsi folyóirat kívánt lenni, de természetszerűen kapcsolatban maradt az egész ország irodalmi életével, másképp nyilván sekélyes provincializmusba süllyedt volna. A szerkesztőségben bizonyos összekötő szerep várt rám a fővárosi „urbánus” írók és a pécsi folyóirat között. Terveinkhez, eszményeinkhez igyekeztünk hívek maradni a 2. világháború kitörése utáni nehéz időkben is, ahogy már Várkonyi Nándor megírta emlékezésében.

Várkonyi Nándor egyébként a legnagyobb emberi élményeim közé tartozott. Krisztálytisztta jellem, fanatikus hit, szép makacsság és roppant távlatok feszültek benne. Miközben délelőtt szenvedélyesen vitalkoztunk, a népiek és az urbánusok harcáról, esténként Szíriát sokezeréves oszlopai között bolyongott... A nagyvonalúság egyik mintaképe volt számomra.

1941-ben váratlan fordulat sodort el szülővárosomból: a pécsi egyetem bölcsészeti karát feloszlatták, tanárjelölt-vezetői létalapot megszünt. Az év folyamán Pestre kerültem, az itteni egyetemi gyakorló iskolába, ahol most is tanárkodom. A *Sorsunkkal* egyideig még tartottam a munkatársi kapcsolatot, de aztán ezt a szálát is szétszakította a háború. Lassanként kiábrándultam a kritikusságból is. Akkoriban csakugyan nem volt érdemes irodalmi kritikát írni. Ki törődött azzal, hogy mit mond, ír, vél a bírálat? A *kritikus halála* című írásom – 1943 áprilisában, a *Magyar Csillagban* – némi feltűnést keltett kiábrándult hangjával...

1945 után végleg elszakadtam a pécsi irodalmi élettől. Néhány évvel később toltam lassan átsiklott – szinte magam sem vettem észre – a tankönyvirás, majd az irodalomtanítási módszertan területére. Pécs továbbra is a szülővárosom maradt, kiolthatatlan nosztalgiaiával. Minden vakációmat ott töltöttem ezután is, s minden évben leviszem

tanítványaimat kirándulásra, várost csodálni. A pécsi arcok között egyre kevesebb az ismerős, de ma is a „tüke” boldogságával látom a város nagyszerű növekedését, a növekedésben régi és új, múlt és jelen egészséges harmóniáját, az újraéledt, megizmosodott irodalmi életet. Olykor úgy érzem magam, mint a távolba szakadt szegény rokon, aki titokban büszke szerencsésebb sorstársaira, s rejtett fájdalommal, zsongó honvágygal gondol az elsüllyedt ifjúkor színhelyére.

Ma – a szép múlton kívül – már csak néhány eltéphetetlen szál fűz Pécshez: a szülőföld atavisztikus szeretete, egyik testvérem, néhány megmaradt barát, egykori tanítvány – és a temető.

Mészöly Miklós:

Nehezen lettem íróvá; és Pécs nélkül talán még nehezebben sikerült volna. Hogyan s miért? Néhány rapszodikus emlék nem meggyőző válasz; de nem is válaszolni akarok, csupán tapogatózni magamban, ha már a szerkesztőség megtisztelt a levelével. Egy kis curriculum vitae azonban elkerülhetetlen.

Szekszárdon születtem; s ez akkoriban főképp bor-kultúrára predesztinálta az ártatlanokat, meg szellemire. S a magunk kezdő módján mi is szívesebben ittunk, mint művelődtünk. Tízennégy éves koromban jártam először Pécsen. Székesegyház, színház, koncert, képművelések – az első *urbs* volt, ami megérintett; s utána a sürgető honvágy, hogy magamba forduljak... Hónapokig éltem a város emlékéből.

S akkor váratlanul otthon is megváltozott a helyzet: két fiatal tanárt kapott az osztályunk. Az egyik pár hónappal azelőtt tért haza Párizsból, Genfből; és Gide-ről, Ramuz-ról hozta a személyes élményeit. A másik viszont még a matematika és fizika órákba is bele tudott lopni egy kis irodalmat s zenét. Mindez új hang volt, új ötvözet a szenvedélynek. S egyúttal alkalom is a nemes összeesküvésre: kiderült, hogy a szellemibe is lehet menekülni a kispolgári szűkösség elől. Így lett néhányunk cinkossága olyan lelki iskola, ami után már Pécs atmoszféráját is kevésbé barbáru szippantottam.

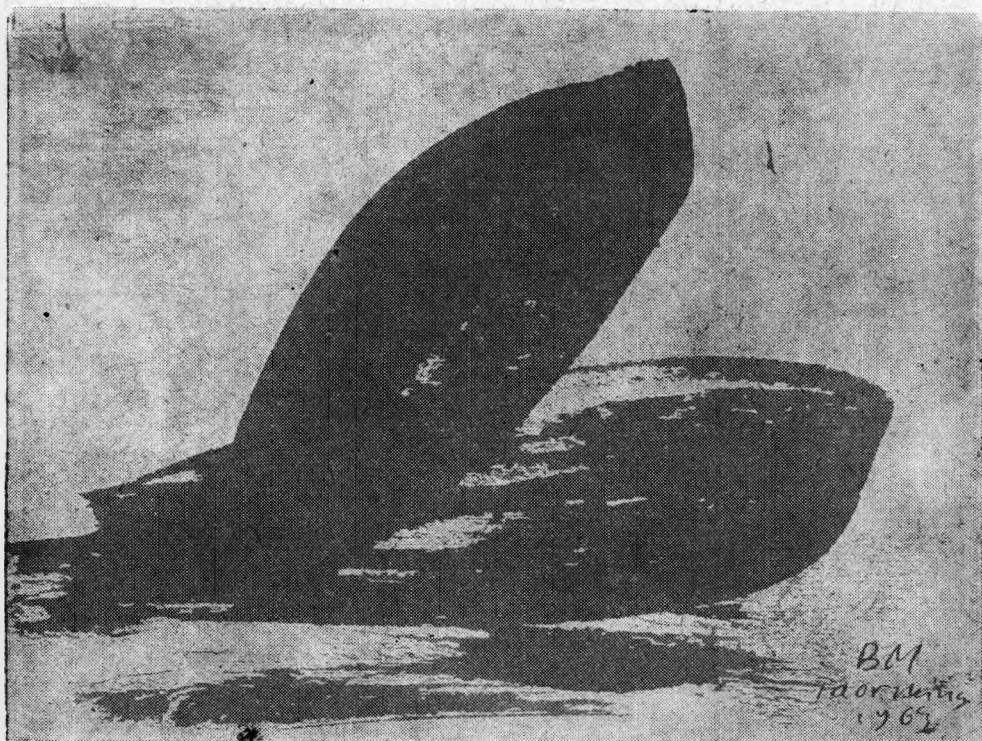
Persze, azért megmaradt a másik vonzás is: a kaland, a fizikai próbatétel, a veszélyeztetettség csábítása. Hiszen ez is egyfajta lázadás a porosság ellen. Hajszálon elcsúszott tervek emlékszem még ma is nosztalgiával – matróz-tanonckodás az egyik holland tengerijárón, például – s még néhány hasonló terv nyugtalanított. A Don Quijotéból egyetlen mondatot írtam ki magamnak: „Az út mindig jobb, mint a fogadók.” Aztán váratlanul a *Sorsunk* szólt közbe: egyszerre volt büszkeség és rettenet. Átélni, hogy a nyomtatás vetkőztetőbb, mint az első összefekvés: napfényre dobja a bűnkáló hibát is; s még csak paraván sincs, ami mögé bújni lehetne. Ha csak a szerkesztő biztatása és meleg embersége mögé nem...

Azt viszont maradéktalanul megkaptuk Várkonyi Nándor személyében. Hosszabb ideig csak levélen keresztül ismertem, de így is személyes baráttá tudott lenni. Baráttá, aki a szó pliniusi értelmében „életünk tanújává” szegődött s folyton feladatokkal furdalta lusta lelkiismeretünket. S szinte „taktikus” bizalommal kényszerített rá, hogy a képességet és hivatást igyekezzünk kibogozni magunkból. Egy nap még azzal is megfélemlített, hogy meghívott a Janus Pannonius Társaság tagjai közé s megbízott a folyóirat szekszárdi szerkesztésével. Az ilyen lökésektől mindenestre megpróbál az ember fölfelé esni, – már csak betyárbecsületből is. Mert mi lesz, ha csalódnak benne?

Azóta jó pár év elmúlt, de ezek az emlékek – s még sorolhatnám őket –, még mindig tegnapiak bennem. Legfeljebb csak tágabb keretbe rendeződtek. Bár még ma is úgy vagyok, hogy sokszor faggatom magam: vajon nem Pécsen kellene élni mégis? – Dehát mi vonz? A megfogytakozott barátok? Az arcok és reflexek panorámája? Egyfajta érzékenység a kultúra minőségében? S mind mögött a táj észrevétlen sugárzása?

Csak ellentmondásosan tudnék válaszolni rá: tulajdonképpen nem vagyok otthon sehol. De úgy is mondhatnám, hogy Varsóban legalább annyira otthon éreztem ma-

gam, mint Nápolyban, Párizsban vagy Les Pieux tengerparti fennsíkján. Hütlenség? Az is. De e nélkül a hütlenség nélkül az öbölnek sincs értelme, távlata; az öbölnek, ami arravaló, hogy kedvet csináljon a hütlenséghez és ízét adja a visszatérésnek. A „dunán-rúltság”, mint lokálpatriotizmus? Inkább így fogalmaznám meg: felelősségteljes adottság a rangsort és elfogultságot nem ismerő „hütlenség” igazolására. Más szóval: sorsnak venni a hűséget és a „hütlenséget” tápláló feladatnak. S Pécsben éppen ezt szerettem mindig: a nyitott ablakait. Azt, hogy öböl tud lenni: küld és visszahív. Nyugtalan ott-hontalanságomban ezért vonzódom ma is hozzá. Ez a város még az aszályos esztendőök után is az elsők között volt – ha nem éppen az első – az újraeszmélésben, a támogatásban és megértésben, az elfogultságokat feloldó tiszta arányérzék gyakorlásában. S ennek a szuggesztíója nemcsak a szűkebben vett baranyai tájban van meg, hanem az egész Dunántúlban, s mintegy fókuszban, Pécs kulturális hagyományaiban. Dunántúl csak ugyan *urbs*-ot kapott és talált itt, aminek a szellemi sugárzása nélkül egész nemzeti kultúránk kevésbé válhatott volna európaivá: mert Pécs mindig arra ösztönzött, hogy egyetemes nyelvre fordítsuk le a „kuriózumot”. Janus Pannoniusnak, aki kora műveltségének legmagasabb szintjén latinul írta magyar ihletésű verseit, valójában azok is adósai, akik úgy érzik, hogy sohasem érintette meg őket művészetünknek ez a világa. De az irodalom hatás-törvényei legalább olyan bonyolultak, mint egy tájé; sokszor úgy vagyunk a szülőttei, hogy a rejtettebb kapcsolat nem is tudatosodik bennünk. Pécs művészeti élete, irodalmi folyóiratai azonban épp azon munkálkodtak – a Sorsunktól a Jelenkorig – hogy tudatosabbá tegyék, illetve engedjék tenni a szűkebb és tágabb haza szétválaszthatatlanságát. S ezért csak elismerés járhat.

Borsos Miklós: Olaszországi vázlatkönyvből

Dudás Kálmán

ÉVADVÉGI ELÉGIA

*Hogy Constantából vártalak nemrég a Keletiben
s először lépted át a küszöböm, bronzszobor ígért,
hajad még napszagú volt és bőröd is sósízű, jódos
a tengertől, Nasoról, csip-csup, csaknem személytelen
kalandokról szóltál szeszélyesen a várakozástól.*

*Ittam a bangod, dehát a szépbe is belepiben
a fül, ha szebbre lel a szem, a száj meg éppen ígézett
várakozásra érez a két tömör ormon s a bozontos
völgyben; s ha sejtközi izotópokkal megélhetem
a rezdüléseit: cinkos a test és mitsem palástol.*

*A többit már az álmom adta össze, bajnal előtt:
szemem matróz volt s idomaidra kíváncsian épp
Constanta partján bajóztatott s egyszercsak látta, hogy
fedetlenül mered két hullám orma a boldvilágba.*

*Majd nagy kanyarral, szülőföldem felől, még égetőbb
ingerrel jött egy száj, fehér cipóra váltotta két
rezzenő ormodat a vágy, s álmában rákapott
fogát a száj, még ébesebben, cipók busába vágta.*

SZÓLAL KÉT FA

A PALMA

*Nem az vagyok, aminek vél az ember.
És minden pórussal hallgatózom.
Ki tudhat rajtam kívül a jobászról,
mit árnyékomban sug el a kevély
féltékenység romlatlan boldvilágánál
banyatló Rómeóknak ajakán,
ha távoli Juliájuk korántsem
bódíthatatlan öle föl kísért?
Hogy térdepelnek itt a szűziség
szimboluma, a zárt kagyló fölé,
a birtoklás mi megszeppent jogával,
s mily elveszitten: azt csak én tudom.*

AZ OLAJFA

*Bocsáss meg, hogyba elfogom előled
a sugarak szerelmét, szomju szikla!
Minap egy koldus ült alattam, és
imára kulcsolt kéznek vélte ágam.
Pedig nem is imádkozom! Derűsen
gyűjtöm a fényt: azon munkálkodom, hogy
fiaid örömeiben megtaláld
mentelmem űs-egy fényközi okát.
ha matrózok és rakodómunkások
eledelére csordulok az ősszel
erőt növesztő zöldarany sugárban –
lenne tövemben édesebb a csók!*

Darázs Endre

TÜZFALAK

Tanulj meg rombolni. E gyászos tűzfalak
Bár ádáz dörgéssel, robajló, mély váddal
Omlanak majd porba: nincs számukra mentés,
Mert nem játszótársak – börtönőrök voltak
S merev arccal nézték kúszo gyermekséged.

Mint gyűlölted őket! Csillagot csak néha
S Napot alig láttál, mert fölötted álltak
S mégis most szívedben valami pubán szól,
Mint barna citera, mit apád pengetett
És lágy ez a szózat, akár anyád hangja...

Ne sajnáld te őket. Vannak, kik messziről
Jöttek lerombolni s elvégzik helyetted
A szükséges munkát, hogy már kisfiadnak
Erkélye is legyen és ha kihajoltok,
Derűs kert köszön fel éber madárdallal.

Tanulj meg rombolni. Pusztítsd el szívedben
E tűzfalak képét, hisz ellened voltak,
De ölnöd most nebész, mert ők voltak mégis,
A kik egykor látták egymásba karolva
Őket – nincsenek már – apádat, anyádat.

ROKONOK

Krisztus minden esővert sebére
Kerítettek friss virágokat
S füzéreik reszkető kezekkel
Emelték a síró ég alatt,
Feszületre, honnét a köisten
Megrettenve előrehajolt,
Mert látta a budai körúton
Vonulni a csoszogó pokolt.

Mint aki leugorni akarna,
A szegeknek úgy feszült neki,
Mert előtte totyogtak el sorban
Késő unokatestvérei
Csapzott hajjal, leköppött csillaggal,
Ezrével a roskadt rokonok
S a szentének vidám ütemére
Hátukon az ütés buffogott.

Már templomba tüntek el a hölgyek.
Erősíteni édes éneket,
Hogy örvendjél Föld megváltott népe,
Mert Jézusod épp most született
És odakint bátán hevert mása,
Önvérében, a kereszt alatt
S mellén sáros, sikoltozó csillag
S szeme sírt még, aztán jentakadt.

Tóth Bálint

A RÉT ITT CSUPA KÍGYÓSZISZ

*A rét itt csupa kígyószisz, kikerics,
kék és lila.*

*Sohse jutottam még fel veled eddig,
hogy lásd, mint kap a fény az erdő
pirosló lombjaiba.*

*Még friss a fű, rigó szól, bogarak tánca
köröskörül.*

*Ha tél lenne, látnám lejjebb botladozó nyomodat s nyomomat,
amint vissza az útra
kanyarogva kerül.*

*De most a rét csupa kígyószisz, kikerics,
csupa fény.*

*Kék és lila foltok közt bát játszom: itt vagy,
tiéd a lila nyom
a kék meg enyém.*

DÉLI PART

*Nézzétek ezt a lányt: kagylófüggőkkel s binárkoszorúsan
a hajnal hullámpikkelyeinek tündöklésében
térdig gázol a tóba s megáll felemelve kezét,
a nyers, tigrisbőrpuba csikos arany homokon.*

*A déli szél melegsörényű kancái röptették az első zivatar kocsiján,
s jöttére a kék bazaltorgonák sípján megszólalt az emberi hang,
– s míg feje fölött rezzenetlen tartja a szerelem arany szigonyát –
a hálók piros árnyékában szüntelenül zeng.*

Berczeli A. Károly

PÁRA

*Széthull a rög s a köd csomósán összeáll,
big látomás az imbolygó batár –
A fák lebegnek s mintba mászna,
csúf hulló néhány elhagyott barázda –
A völgy fehér
tenyér,
amely az égbe vájja körmeit,
aztán pubán emelkedik.*

*S a pára száll –
Előbb madár,
majd gyík és lomba bal,
mely mély örvényt kavar
a sejlő dombokig,
de aztán angyal lesz a ködben.
ki szárnyal s visszaroppen –
A föld így álmodik.*

*Ötözz meleg ruhádba, édes,
mert nemsokára
balotti tél lesz,
nehéz, álmatlan álom –
A föld megdermed és a nap körül
hideg pengéket köszörül
a szél, míg átsüvölt a tájon –
S szétszáll a pára –*

MICSODA MADÁR!

Egyenesderekú nyáarak őrzik a csendet. Rezzenő levelük megannyi neszre leső fül. Remegő fülcimpák, rubinpiros fülbevalók. Allnak és lesik a köztük járó. Durván recs-csen a lépés, apró szellőcskék surranak tőle ijedten a száraz avarban. A csúcs él és zöldell és nem siratja a lehullott holtakat. Élet és halál határán járok. Élet vagy halál követe vagyok-e? Magam sem tudom. Egyenes derékkal figyelnek a fák, s köztük hajlottan hordom kezemben a halált.

Kék a lába, zöld a szárnya...

Zizegő avaron figyelve sétál. Királyi díszét kényesen emeli, acélkék feje bókol, sarkantyúja villan az aranyfoltokon. Él és élni akar, mert az élőnek nem lehet más akarata. Keresem. Rejtik az élők az élő, a sudárderekú fiatalok a kényesen lépőt. Rubintpiros fülönfüggők csilingelnek, a holt avarban surranó halk szellők nesze is rejt a büszke sarkantyúk sejtésnyi pendülését. Elöttem jár, tudom, mert mindig előttünk jár, amit el akarunk érni. Csalogatva, hívogatva jár előttünk, s menni, menni kell utána feszülő izmokkal, hajlított derékkal egyre menni. Halkas osonni, mint a róka, megkerülve minden száraz kórót, vagy futva csörtetni, mint a szarvas, öklelésre kész hegyes aganccsal. Lopakodni vagy legázolni mindent, így vagy úgy, de üldözni kell a kényesen lépőt, a csúfondárosan kattogva felrebbenőt, a csodálatosat.

Várj madár, várj...

Sohasem várt meg. Lenszőke haja csillagot formált a homlokán és duzzadt ajka elkeskenyedett, ha mosolygott. Bokáira ezüstsarkantyúkat rakott a képzeletem. Csengett, csilingelt, mikor futott előlem és hiába csörtettem, lomha bika, hiába osontam hamis róka módjára, sohasem értem el.

- A szél a szolgám - mondta nevetve -, nekem segít.

- Haragszom a szélre - feleltem lihegve, morcosan.

Nevetett. Színezüst csengése volt a nevetésének, de fájt. Akit én el akarok érni, az várjon meg, akit szeretek, az szeressen, akit ölelni akarok, öleljen szorosan, s ha el akarom érni, ne fusson előlem. De régen elszállt a széllel, csak kacagásának apró csendüléseit őrzik fülem ívjáratai, hívebben, mint a magnetofon rozsdás szalagja, mégis valahányszor indulok, mindig utána megyek, és tudom, hogy előttem jár kényesen, büszkén, csodálatosan. Nem fogom már elérni soha.

Micsoda madár!

Halkan rebben, puha tolla örvényt sem kavár a levegőben, feldobott laza toll-csomó csupán, nem csivog ijedten, nem csattog szárnyaival, mint a menekülő galamb. Ott kering fölöttem, oldalvást fordítja kerek, bunkóforma fejét és gúnyosan kacag rajtam: „Hi-hi, hi-hi”. Villogó aranykarika a szeme és vibrál benne a fölényes gúny. „Engem elémél, de csak rohansz, rohansz... Bolond! Hova rohansz?” Közönséges a kacagása. Olykor meg-megbillen a szélben. Nem szereti a szelet. A csendes, nyugodt, fülledt éjszakákat szereti, amelyek a halál csendjét hordják mélyükön. Kísértetek társaságában szeret mulatni, s mulatsága kísérteteket szül. Ilyenkor józan és kegyetlen, mint a hétfő reggelek, és rémülten menekül előle minden, ami él. Menekülne horgas csőre, kegyetlen karmai elől, mohó, búvóló pillantása elől, de nem lehet. Nem menekülhet a görbe karmok között vergődő áldozat.

Majd megvirrad már...

Mikor elment ő, akinek szőke haja csillagot formált a homlokán, és akinek kedves barátja volt a szél - mikor elment, utána indultam. A hangja hívott. Utána indultam, ügyetlenül, tétován, szédelegve és akaratlanul. Éreztem, hogy sohasem érem már el, mégis indultam. Kerestem, pedig tudtam, hogy sohasem találom meg többé. Elindultam, de megálltam, mert elémállt és körülkeringett a másik. Laza barna kontya a tarkójára hullt, és fölényesen, gúnyosan nézett kerekre tárgult szemével.

- Bolond, hova rohansz?

– Hova rohanok, én bolond? – visszhangoztam és nem tudtam felelni a kérdésre.

Puha volt, és az éjfél csendjét szerette. Ilyenkor józan volt és számolta a múlt pillanatokát. Keskeny szája csőrösen csucsorodott és puha karjából karmok nőttek. Ezer remegő fülcimpa volt az éjfél, és mindegyiknek az alján rubinszínű függők villogtak. Örvényt sem kavart a lelkemben, csak lefogott, vergődni sem engedett. „Ennem elérsz. Itt vagyok, hova rohannál?”

Zöld erdőben, zöld mezőben...

Egyenesderekű nyárok őrzik a csendet. Görnyedve rovom az avart, és kezemben hordom a halált. Nem a puhan libbenőnek – kényesen lépkedőnek. Kacagi gúnyosan puhatollú, elérlek, s elérsz, megtorpanok, megállok majd lustán és tiéd lesz a füledt éjfél, mit ér az? Menni, menni kell, ezt nem értem. Magadat gúnyodol, ostoba. Üldözni kell a csengve lépkedőt a királyi mellűt, a csillagos homlokút. Elszállt a széllel? Nem igaz! Itt meggy előttem, sarkantyúja halkán pendül az őz aranyfoltjain. Mindig előttem megy, mert mindig előttünk jár, amit el akarunk érni. Ki akarja elérni azt, ami mögötte van? Lompos óvakodással, vagy agancsos csörtetéssel, így vagy úgy, üldözni kell az előlünk tűnőt.

Rubinszínű fülöngűk közlő smaragdos csillogással, cserregve száll fel egy kis tarka semmiség. És a másik. Harmadik. Tizedik. Verdesen szállnak, s lebuknak, mint a kő. Csattogva fel, zuhanva le. Ilyen az útjuk. Számolom őket: Egy... három... hat... Már nem is egyesével. Felcsillannak a bágyadt fényben, és az útjuk fele zuhanás, a hangjuk riadtan vidám csivogás. Talán örülnek az ijedtségnek. Változatosság az is. Semmi kis lények. Tarka ruhácskájukban játsszák, mintha ők lennének az üldözöttek. Szánó mosoly jár az igyekezetért. Kezem nyújtom csak, s már megfogtam egyet. Másikat... Harmadikat... Hányan voltak? Mindegy. Nekik is, nekem is. Verdeső, apró szárnyakkal, riadt csivogással jöttek, s játszották, mintha félnének a zuhanástól.

Kék a lába, zöld a szárnya...

– Az enyém nem kék, az enyém nem zöld? – kérdezték sörtett duzzogással.

– Tarkák vagytok, szépek vagytok... – mosolyogtam fáradt közönnyel.

Csivognak, cserregnek a fülem körül, de én a kényes sarkantyúk pendülését akarom hallani, a csöndnél is finomabb surranást az avaron. A tarka kis semmiségek verdesnek, zuhannak, verdesnek, zuhannak. Olyan magasra sohasem szállnak, olyan mélyre sohasem zuhannak...

És újra a puhatollú, az aranykarika-szemű. Hangtalanul suhan felettem, s gúnyosan kacag: „Hi-hi, hi-hi”. De nem ugyanaz. Másik. Talán még puhább a tolla, talán még fénylőbb a szeme arany karikája, még görcsösebb a karmai szorítása. Ez nemcsak a szelet gyűlöli. A kis tarkákat is. Neki nem elég az éjfél füledtsége, neki az egész éjszaka bujasága kell. Alkonytól hajnalig számolja a józanság kábulatában múltó pillanatokát.

Élet és halál mesgyén járók. Egyenesderekű nyárok gögje kíséri. Remegő füllel lesnek a neszre, és nem félnak az alattuk osonó haláltól. Sok éve látnak már, amint görbe derékkal, kezemben a halállal, titkos neszekre ügyelve osonok és törtetek. Előre? Számukra nincs előre és nincs hátra. Csak egy irányt ismernek: felfelé. Gőgösen villogtatják rubin függőiket és lenéznek a magasból, mert tudják, hogy még sok éven át láthatnak ugyanígy törtetni, egészen addig, amíg már nem kezemben, de szívemben fogom hordani a halált? És akkor? Akkor majd más jön ugyanilyen görbe derékkal, fiatalon, kezében a halállal, üldözni a titokzatosan bókolót, a kényesen lépkedőt, a selyem uszályút. Jön fiatalon, s majd egyre öregebben, derekát meggömbíttük a gúnyosan huhogók, az aranykarika-szeműek, s már-már beérné a semmi kis tarkaruhásokkal, de nem lehet, üldöznie kell az ezüstnyakút, a csillagoshomlokút, míg szívéig nem ér a halál.

A nyárfák pedig még akkor is remegő cimpákkal, rubin függőiket gögösen villogtatva lesik a csendet, és várják a harmadikat, a negyediket...

Fekete ruhás özvegyek suhognak át a völgy felett. „Kár, kár...” Hangjuk bánatosan tárgyilagos, izgatottan közönyös. Görbe derékkal minek üldözni a kéklábút, a

zöldszárnyút? Fekete lesz a ruhája úgyis. Minden szín hazug, csak a fekete mond igazat. Minden hang hamis, csak a recsenés őszinte. „Kár, kár...” Tagadd le a napfényt és esküdj az éjszakára. Arra se esküdj, semmire se esküdj. Élni is kár, meghalni is kár. Szeretni is kár, gyűlölni is kár. Rohanni is kár, aludni is kár. Özvegy leszel és özvegyed lesz. Csupa kár...

A széllal játszó, a csillagos homlokút nem a szél vitte el. Fekete banya üzte el. Fekete özvegy verte el. Engedelmes szolgája volt a szél, hozzám hozta volna, engem is vele vitt volna. Fülel ívjárataiban, mint rozsdás magnószalagon őrzöm a kacagást. Őszinte volt és tiszta. Nem hazudott. Suhanó szárnyú fekete özvegy volt, aki azt hazudta: „Kár... kár utána futnod, el nem éred. A széllal száll ő, neked meg sáros a csizmád.”

De nem mindegy? Sáros a csizmám és görbe derékkal űzöm az előttem futót. Az egyenesderékú nyárfák gögösek és közönyösek. Ágaik nem nyúlnak felém, hogy le-
verjék a kalapomat, de nem is térnek ki az utamból. Lesik az élet neszeit, és rubin függőiket csodáltatják. Nem tudják, merre van előre. És nem tudják, hogy büszke derékukból, amikor a legbüszkébben magasodik, apró szilánkok lesznek. Egészen apró szilánkok. Meglehetik az utánam jövőt, az azután jövőt, de az ő sudárságuk is apró szilánkokká foszlik. Hiába vagytok gögösek, ti nyárfák, hiába rejtitek előlem az én titokzatos madaramat, én, a görbehátú, ismerem a sorsotokat.

Szól a kakas már...

Nem lehet megállni. Nem szabad pihenni. Az életet egyfolytában kell végigrohanni. Mint ezt a nyarást. Óvatosan, kórokat kerülgetve, vagy cserjét, virágot durván letaposva. Előttünk megy az elérhetetlen, és a miénk, ameddig el nem érjük. Elvesztjük, ha mégis elérnénk. „Hova rohansz?” „Kár... kár...” Talán a semmi kis tarkaruhásokkal kellene együtt verdesni-zuhanni, verdesni-zuhanni? A fenn zöldellő nem siratja a lehullott holtat. Aztán lehullik, s őt sem siratják. Ha elértem volna a csillagoshomlokút, vajon enyém lenne-e? Ha a fekete özvegy bántóan tárgyilagos, izgatottan közönyös hangja el nem tépi: „... széllal száll ő, a te csizmád meg sáros?”, hanem azt mondja: „... szálljatok csak együtt, két szép madár!” vajon csakugyan együtt szállnánk-e? Talán nem enyém csak azért, mert nincs velem? És enyém lenne-e, ha velem lenne?

Nem kérek választ a közönyösen büszke nyáráktól, nem az aranykarika-szemű puhatollúaktól, a tarkaruhásaktól és fekete özvegyektől. Választ csak az ezüsttorkú, szépen lépő, halk sarkantyús, kéklábú madaram mondhat. Ha elérem.

Görnyedt derékkal rovom az utat élet és halál határán. Kezemben súlyosan nehezül a halál. Sáros csizmámra holt levelek tapadnak, ijedt kis füvek földig hajolnak előttem, fekete-fehér cserregés villódzik át a láthatáron, cinikusan elégedett cserregés, hosszú, fekete farokkal. „Egyremegy – mondja –, egyremegy, teljesen egyremegy.” Ismeri a halált és szereti az életet. A saját életét. Ől is érte, ha úgy adódik, de sohasem tűnődik azon, érdemes-e. Lop, veszekszik, dicsekszik, hazudozik. Közönséges szélhámos, életművész, kiskaliberű kalandor. Nem hallgatok rá, csak vállat rántok. „Egyremegy, teljesen egyremegy...”

Előttem, mintha pendülne már finomművű sarkantyúja. Ezüst nyakéke villan. Selymes borzongás az életükért fagyhalálíg kapaszkodó füvek között. Holt levelek alig érzékelhető zizezése. A csend tömör falán parányi repedések. Talán megszólal. Talán... Talán válaszol. Talán...

A büszke nyárfák riadtan tiltakoznak. Ők őrzik a csendet, ők felelnek érte. Ijedten rezdülnek a levelek, moccannak az ágak. A kényesen lépő, csendesen surranó most kilép a csönd sűrűjéből és haragos zakatolással lendül a nyárfák csúcsa fölé.

A halál apró követeit küldöm utána. A megszaggatott csend bársonyfűgönyre apró foszlányokká szakad, s hullik, hullik lefelé. Lám, mégiscsak elértem. Célja volt, értelme volt az óvakodásak és csörtetésnek, görbe derekú lopakodásnak. Elértem, itt van a lábaim előtt. Enyém. Ezüst nyakékét vér mocskolja, szárnyának büszke evezői kifordultak, kényes, sarkantyús lába aprókat ráng. Most felel ráng! Enyém lenne, ha elértém volna? A csillaghomlokú, a széllal játszó! Enyém lenne?

Nem szól. Tépett rongycsomó. Tarka tollak véres kúszasága. Ez talán nem is az. Holnap újra üzőbe veszem a kéklábút, a zöldszárnyút, az ezüstitorkút. Meg kell találnom.

*

Fácánra vadásztam a Baglyasvölgyben.

B ó d á s J á n o s

VISSZAMENEKÜLÉS

*Nem volt az életnek
virága, csak torzsa,
s mint vérszemű, vad bikára,
úgy néztem a sorsra.*

*Az Isten helyébe
kisistenek jöttek,
álmainkba könnyököltek,
örömiükbe köptek.*

*Körüldörgött a kor
sok puskalövése
s behúzódtam, mint riadt vad,
bensőm sűrűjébe.*

*Kérődzve sok gizgaz
elszáradt reményen
csak malmoztam ujjaimmal
s „köldökömet néztem”.*

*Vagy jövőt pásztáztam
csóvás tekintettel,
időt lestem: kél-e, jön-e
emberséges renddel?*

*S ha ígér, lesz hozzá
ereje, s beváltja,
nem vezényli tekintetünk
sülgalamb-csodákra.*

*Gyanú, remény közt míg
emésztődtem vesztig,
széptollú, kis dalos hírek
csalogatni kezdtek:*

*megint ember lett az
ember. Higgy a jóban.
Több az arany a beszédben
s kevesebb a szólam.*

*Aki szól, nem néz szét
riadtan, s nem retteg,
szívéhez se kap, akihez
éjjel bezörgetnek.*

*Pirul már az élet,
vetkezik a gyászból,
jőjj elő a süket magány
meddő vadonából.*

*Mostmár bűn tovább is
csak hallgatva ülni,
lehet s szabad szabad életbe
visszamenekülni.*

H e g e d ű s L á s z l ó

TAMÁSI VÁZLAT

*Itt-ott pirosló lombú őszi fák.
Hullott alá a fényből szőtt arany.
S az ősi templom állott magasan,
évek terhével, maga egy világ.*

*Túl a Várhegy orma, sötét fenyők.
Sárgán s rőtbe játszón a táj felett
két magas domb begyként emelkedett.
Elvonultak a víg szüretelők.*

*Sorban lőrések a vastag falon,
törökre várva. Lent hallgaton
aludt, porladt már a hősi csapat.*

*Csontjuk fölött zibongó, tarka nép
ülte meghitt, nyugalmas ünnepét,
napfényben, a pirosló fák alatt...*

KUBAI KÖLTŐK

Nicolás Guillén nem szorul bemutatásra. A mai latin-amerikai költészet egyik legnagyobb alakja. *Kubai elégia* címmel 1961-ben magyarul is megjelent egy bőséges válogatás verseiből.

A forradalom előtti kubai író-emigráció nagy része Párisban élt. Művészetükön megérezni a francia líra hatását. Köztük a legjelentősebb *Fayad Jamis*, néhány versében máris világirodalmi rangú lírikus, József Attila kubai fordítója.

A forradalom behatolt a tiszta költészet művelőinek lírájába is. *Roberto Fernández Retamar* itt közölt verse erről a tényről tanúskodik.

Nicolás Guillén

ÉNEK

Kiért mész a háborúba,
barátom, mondd meg nekem?
Megyek örvezetőmért, ki
lépked: „tam, tam!”-peckesen,
a tábornok csikójáért,
dobomért, mely jön velem.
A világ puszkagolyóját
vér festi, így szeretem,
folyóid sáfrányszínéért,
fahéjbarna földeden
megyek: „tam, tam, tam, tam, tam, tam!”
íme az én énekem.

– Háborúba mész,
vissza sose térsz,
már a földben élsz.

Kiért mész a háborúba,
barátom, mondd meg nekem?
Megyek meggyilkolt apámért
bosszút állni véresen,
durva zsoldosok ölték meg.
tudom, őket hol lelem:
mennek fölégetett földön,
mennek száraz tengeren,
szólnak a szellők: „állj meg!
kenyérből hamu legyen!”
kegyetlen zsoldosok jönnek,
tudom, őket hol lelem.

– Elér a balál:
lesz, ki vissza vár,
érted bosszút áll.

F a y a d J a m i s

A N É P B E S Z É L

*Abol az én testvérem elesett fölkel a baza.
Abol az én testvérem elesett fölkel a jövő.*

*Az én testvérem ökléből fa lesz,
a napok ezen a fán énekelnek,
a gyerekek felnőnek törzsénél,
jövőnk legyőzhetetlen hősei.
Az én testvérem melléből folyó lesz,
nedveitől a föld kivirágzik,
tükrében a madarak meg az égbolt
összecsapnak egyetlen fénysugárban.*

*Abol az én testvérem elesett fölkel a baza.
Abol az én testvérem elesett fölkel a jövő.*

*Az én testvérem homlokából lép elő a hajnal,
tisztá, erős, vöröslő,
az utcakövet törő vas zajával,
kinyíló könyv zizegésével.
Az én testvérem szeméből bont rügyet a láng,
új életünk kiolthatatlan lángja,
égő kocsiján visz minket előre,
mig a tavasz halhatatlan himnusz dalol nekünk.*

R o b e r t o F e r n a n d e z R e t a m a r

E G Y H Ó D Í T Ó S Í R V E R S E

*Dédapád Texason keresztül lovagolt,
lovakat lopott és megerőszakolta a mexikói lányokat,
később feleségül vette Mary Stonehill-t és tűzhelyet alapított,
tölgyfából készült bútorokkal „God Bless our Home”.
Nagyapád Santiago de Cuba-ba hajózott,
látta elsüllyedni a Spanyol Ármádiát, s tűzhelyére
rumaszagot hozott meg a mulaták sötét nosztalgiáját.
Apád békés férfiú volt,
csupán tizenkét fiatalnak fizetett zsoldot Guatemalában.
Híven tiéidhez
meghódítani készültél Kubát 1962 őszén.*

Most trágya vagy földjén a ceibafáknak.

SIMOR ANDRÁS fordításai

LÁTOGATÓBAN

Amíg a négy irányban – Budapest, Nagykanizsa, Somogyszob, Keszthely felé – elágazó síneket magában foglaló Balatonszentgyörgyön áll a vonatunk – ezt a vidéket ismerem legjobban, itt ezen a tájon születtem –, kicsit körülnézek:

Hol van már az ötven-hatvan év előtti állomás, a dél-somogyi kacsákkal, libákkal utazó kofák, a vásárosok, szenzálók és hol a falat támasztó szegényemberek serege? Villanyfényes állomás, frissen meszelt épületekkel és mennyi jóruhájú, lóto-futó emberrel, mint hajdanában Budán, a Déli-pályaudvaron.

Nézelődöm, és ha nem látnám a százszor, czerszer látott dombokat, a sík vidéket, az állomás mögött a nagy vizet, a háttérben a Badacsonyi árnyékát, meg a közelben az ismerős mezőket, hát még azt hihetném, hogy nem is idehaza járok, pedig itthon vagyok Somogyban, a szülőfalumtól – Vörstől – egy kőhajításnyira.

Hatalmas, szürkére festett autóbusz – teli gyerekkel – most, amikor mi is elindulunk, kanyarodik rá az országútra és fordul délnek. Szedelőzködöm. Nemsokára meglátom a Kisbalaton végtelen síkságát, a nyárvégen is zöldszínű rengetegjét, s ha szerencsém lesz, már a vonatból meglátom majd a Bocsmánban, a zöldellő sásban révedező hófehér madarakat – a védett terület kócsagjait, „akik” még itt vannak, pedig a golyák meg a fecskék és a kertekből a sárgarigók, meg a berekszéli erdőkből a magyar papagályok – a búbosbankák – már régen, néhány napja elmentek déli irányban.

A kis faluvégi, berekszéli állomáson akkora a forgalom – személyben és batyukban –, mint hajdanán volt Balatonszentgyörgyön, amikor a jelenlegi vörsei állomás-épület még a Géruusz-bakterház volt.

A Tótokdombja tetején – az állomás közvetlen közelében – a helyi – volt „KISBALATON” – termelőszövetkezet istállója magasodik. Gyermekkoromban itt még térdig érő rozsok ringtak a nyári fényben, vagy már tehénfogatos ekékkel kapirgáltak a vörsei gazdák nadrágszíjnnyi széles parcelláikat.

A kartávolságban zöldellő máriaasszonyszigeti legelő mögött egy méregzöldebb darab berek. Ez a Bocsmán. Valaha Balaton-öböl volt, mert a hajdanán még Balaton-parti Vörs ott volt a vízszélen, és a vörsiék halásztak, meg még régebben – utoljára a múlt század kilencvenes éveinek derekán –, még bodonhajókat faragtak a környező erdők tölgyfaiból. Aztán „divatba hozták” a Balatonon is, meg a Kisbalatonon is a deszkahajókat – a papucscsolnakokat – a tiszai halászok, meg időközben a tölgyfák is eltűntek a vidékről, s így a valaha az egész Balatont – sőt még a Drávát is – ellátó vörsei hajófaragók kenyér nélkül maradtak, Vörs pedig zsugorodni kezdett. A valaha – ezelőtt száz esztendővel – ezernél több lakosú Vörs napjainkban alig vallhat nyolcszáz személyt állandó lakójának.

Az állomáson senki sem várt. Egyedül ballagok be nehéz táskámat cipelve a faluba.

*

Nyáron a nappal keltünk, télen pedig még az alacsony házak felett csillagok ragyogtak, amikor a testvéreimmel együtt már talpon voltunk, egyszer-mászor még a kakasoknál is előbb ébredtünk. A parányi ablakon beszökő napfény világosságánál, vagy a nappalok rövidülésével a mestergerendáról lefityegő drótszárú lámpa fényénél öltözködünk. A nádfödél alatt, az alacsony szobában csak az ablaknégyesznél vagy a lámpa fénykörében volt világosság, a szoba sarkait elfoglalták a fekvőhelyek: ágyak, heverők, supik és néhány legszükségesebb bútor: szemeskályha – ez is bútor-

számba ment – sublót, sifonér, asztal, deszkapad és néhány szómaszék – szalma-ülőkéjű alkalmatosságok. A főhelyen egy hatalmas hordó, felette szobahőmérő és benn a hordóban pedig fakadó oltványok, mert apám szőlővesszőkkel vesződött egész télvégen, tavaszfelőn.

A bútorok a levegőtlen, nedvesleheletű szobában megfakultak, felpuffadtak, és ha fordultunk az ágyban, vagy székre telepedtünk, minden megszólalt – nyikorgott alattunk. Így volt ez az esztendő minden szakában, azzal a különbséggel, hogy a hordó helyén néha kosár – tikfészek állt. Kottogott benne a kotlós és később belepitgyegtek a csibék is.

Azon az őszön is így történt. Még fönn az ég magosában meg körül a széleken is égtek a csillagok, amikor a legidősebbig testvérbátyám már a vasúton járhatott, a következő meg még kinn őrzött Cikli bácsival a Simonszigeten, az utána való bátyám pedig talán most tett még egy kis venyigét a tűzre, mert ő őrizte a kertek alatt az árendált szőlőnket, amelyeket most én indulok őrizni, csak előbb még kimegyek az istállóba. Nehezen lehet ám elszabadulni, ahol ganyézni, almolni kell istállóban, ólban és elő kell venni még az S-alakú répavágót is, hogy egy kis répát aprítsak a síró-rívó malacoknak. A szobában a sarokban a vászontarisznyám szomorúan fityeg le a szegről, benne van a palatáblám, palavesszőm, a katekizmusom és a táblám szépen egy kiszolgált könyv tábláiban hever, hogy le ne mázolódjék róla a házifeladat. Abban az időben az írka még ismeretlen volt. Az is lehetséges, hogy a táblára „felvésett” lecke helyébe novemberig nem is kerül másik, mert most már „szolgáltatban kell maradnom”, míg befogy a mezőről a répa, kukorica és leszüretelünk.

Az iskolába az út még a csülökig érő sárban, vagy téli fagyban sem lett volna hosszú, inkább csak a napok voltak ritkák, amelyeken harmadikban meg negyedikben már iskolába mehettem volna. A család tagjai napszámban, kommencióban és a kapás csak én lehettem a bérelt földeken, a kertek alatti árendált szőlőben vagy fenn a hegyen a sajátunkban, de amely még nem volt termő.

Az udvaron nekem szaladtak a malacok. Döfködték a térdemet: Hátha kaphatnának valami reggeli-félét, mielőtt a kanász kihajtaná őket a zörgő fűvű rétre, amelyen már legfeljebb korószárat lenget a szél és legelhet a malac, mert előtte egész nyárban alig volt eső, minden elszáradt s az ősz sem különb a nyárnál, az utcán bokán felül ér a por.

Mire rendbetettem répát, oldalba ütöttem az ebet, megmosdóztam – pofából kentem széjjel a vizet a képeken – befaltam az estéről maradt gyürkét, meg meggrábláltam fésűvel a hajamat s utána elindulhattam, nem az iskolába, hanem a szőlőbe ki, a nap már a házak tetejének vonalába érkezett.

Az éjszakai csősz – a legkisebbik testvérbátyám – alighogy el nem aludt délig. Tíz óra is elmúlt már, mikor megtaláltam a venyigegunyóban. Aludt és aludt, a tűző napra volt kinyújtva a két lába, a fejére, hasára, derekára volt húzva a vedlett pokróc-maradék. Maszatos arcán meglátszott, hogy könnyezett, mielőtt elaludt volna. Most mosolygott. Lehet, hogy a kutyafarka csiklandozta a képét, mert az most, hogy meglátott engem, örömeiben majd a frász törte ki. Ugrált, farkot csóvált, nyüszített és talán feldöntött volna, ha el nem háritom:

– Kuss tel Coki Fürgenc!

Sokára az alvó is felébredt, amikor a gyüszmékelő kutya belelépett az arcába.

– Ne te, ki az, ronda dög! – eszmélt az alvó és első szava volt – Hoztál-e egy kis darab kenyert?

– Neki adtam a húgunknak az udvaron – hazudtam.

– Neked se jön meg már az eszed – mondta, aztán tréfásan hátbacsapott, tudta, hogy a tarisznyámban lapuló kenyérdarab a reggelim, az ebédem és valószínűleg a vacsorám is, mert sötét este lesz, mire ő váltásként éjszakára újból megérkezik. Éppen olyan mosztra volt, sápadt, sovány és kialvatlan, mint én. Bizonyos, hogy neki is „ment a hasa”, mint nekem, mert telezabáltuk magunkat szőlővel, hiszen éhesek voltunk, már pedig a szőlő magában meghajtja az embert még akkor is, ha az a szőlő koránérő oportó.

A század elején a szegény parasztember gyereke mind bergyókás volt, gercsás és nagyhasú. A válogatás nélkül evett éretlen gyümölcstől, sós kaszártól, madártojástól ment a hasa, rázta a hideg, sovány volt és az örökös kenyerezéstől mindig fel volt puffadva. Tavaszoként torokgyík, kehe, vörheny és kit ki tudja mi, mindig gyötört és meg is tizedelt bennünket. Az elmúlt nyáron is, amikor Simon Lajosnak vagy Istvánnak – ki emlékszik már a keresztnévére – hazavittem a bizonyítványát, mert ő „vörösben” fekdött, megkaptam én is a betegséget.

Már harangoztak délre. Ettől az időtől mindig féltem. A közön, a kertek alatt ilyenkor már jöttek a pajtások – szomszédgyerekek, rokonfiúk, ismerősök – és mind jól akart volna lakni szőlővel. Két nap alatt felfalták volna a félholdon díszlő termést. Mindig el kellett bújniom és csak Fürgenc várta őket.

Ez volt ám csak egy dühödt kutya. Akit elkapott az nem úszta meg ép inggel, jó nadrággal és kikezdetlen bőrrrel. Mindenkit elzavart még a közeléből is, de ha aztán „szolgálaton kívül voltam”, nem mehettem volna végig a falun, mert egészen bizonyosan eldengáltak volna, mondván, hogy „irégy vagyok, sajnálom tőlük azt a pár szem szőlőt”. Arra nem gondoltak, hogy volt vagy negyven pajtásom, és ha mindegyik egy alkalommal csak egy kilót evett volna meg, akkor is tíz alkalommal már összesen négy mázsát faltak volna fel.

Vörösön a határban csak egy-két kertben volt szőlő, alma, szilva, körte meg más gyümölcs már nem volt a fákön, hát minden gyerek erre a néhány tenyérnyi szőlőre vetette volna magát, hiszen a nagy szőlők, a sok szőlők kinn tenyésztek a Barihegyen, az pedig a falutól – még keresztül-át úton is – vagy hat-nyolc kilométer távolságnyra.

Hát így teltek a szüret előtti nappalok és utána sem mehettem iskolába mindaddig, míg volt a határban betakarítani való, utána meg riogatható vad, ez utóbbiakat nap-számban hajtottuk az urak puskái elé.

Ha meg már derek lepték el a határt, behártyásodtak a vizek, lestük a halászkokat: – Nem kell-e hálózó húzó nekik? És ha már megbírta a jég az embereket, mentünk a jégre halászni. Bizonyísten nem tudom, mikor is jártunk mink gyerekek iskolába? Abban az időben nem hogy politechnika nem volt – nem is tudta senki sem akkor még mi az –, de némelyik gyerek öt-hat osztály kijárása után sem tudta még az egyszeregyet vagy a nevét hiba nélkül leírni, annyit hiányoztunk, de ministrálni mind tudtunk!

Nyári hőben, téli fagyban, őszi-tavaszi szelekben, fújásban, záporban ruhátlanul, gyengén táplálva és még kisgyermekkorban bennünket munkára hajszoltak: kapálni, gereblyézni, sarabolni, szőlőt kötözni-fattyazni, uradalmi napszámba; sarabolni, répát egyelni, mácsonyát szedni, tütüket gyűjteni és ha maradt idő, be-benéztünk az iskolába.

Tovább tanulni? Ha a járásból egy kiváló eszű gyerek elkerült papnak, vagy inasnak a városba tanulni, annak olyan híre volt, ha éltek volna még ponyvaverselők, egészen bizonyosan ezt is megénekelték volna, akár később a nagyszakácsi „csodát” – Mária megjelenését, vagy hajdanán Juhász András karosi törbeccsalatását, meg Nád Jancsi fenékpusztai elpusztítását.

Irodalomból, újságokból túlon túl ismert a régi szegényemberek gyerekének a sorsa, nincstelensége, reménytelensége, de úgy vélem, nem ártottam, hogy legalább felelevenítettem a rég volt világ néhány epizódját, amellyel úgy vagyunk, mint valaki volt a szépséggel, amikor azt mondta: – Ez olyan szép, hogy már nem is lehet igaz! – Mi pedig elmondhatjuk, hogy „Akkora volt a nyomorúság, hogy az már nem is lehetett valóság!”

Pedig valóság volt az üreshas, a mezítláb, a rongyos ümög, rongyos dómán, reménytelenség és korai pusztulása a gyermekeknek. Micsoda aratása volt egy-egy tavaszon a torokgyíknak – mai nevén diftériának, és úgy haltak meg gyermekek a fejlett orvostudományok korában, hogy doktort nem is látott egy se, legfeljebb javasasszonyt, azt is csak kevés, mert a tudósasszonyoknak is járt fizetség, fizetni pedig ki tudott, ha még csak egy-egy kosár gyümölcs vagy tehénhaszna volt is, lett volna a fizetség.

Hány kisbarátomra emlékszem, hogy a saját verejtékében fürödve, elnyuvasztva, égvé fulladt meg a szomszéd öregasszonyok imadünnögése közben.

És kinn részvétlenül hallgatott a tájék, fújt a szél vagy esett az eső, estleg sütött a hold, talán a nap, és surrantak a gyíkok, másztak a bogarak, öltek a görények, gyilkoltak a rókák, martak a szunyogok, tocsogott a tócsa, hajlott a fű, susogott a sás, hajladozott a nádas. Mi pedig? Féltünk, ijedeztünk, nyüzsitettünk, vagy együtt sikoltoztunk a lélekharanggal és másnap belenyugással mondtuk: – Neki már jó!

Pedig mi volt jó abban, hogy valaki három hónapos, kilenc esztendőös vagy párnapos korában meghalt, mert szegények voltunk, tehetetlenek és reménytelenek.

*

Az országút befurakszik az erdőbe és az autóbusz által felvert por most már nem terül szét az útmenti réteken, szántókon, nem száll be a faluba, hanem rátelepszik az erdő fáinak lombjaira, melyek már olyan szürkék, mint az úton felszálló verebek. Por-szaga van még a lélegzetvételnek is.

Most robogunk által egy kis falun. Ez az egykori Marótpusztza, benn a somogy-sámsóni faluvégben, de a Hunyady grófok idejében mégis Kéthely faluhoz tartozott, ami ide légvonalban is megvan vagy hat-nyolc kilométer.

Megállunk a pusztza házai közt. Por száll és a mező felett hófehér pillepárok kergetőznek. Az út mellett kétoldalt bárányok habzsolják a füvet. A tekintetnek nincs ideje megszokni a tájat, máris robog velünk az autóbusz benn a faluban.

Az út két oldalán sorakoznak a porlepte fák és a megtett útra visszatekintve, a táj már nem a régi. A hajdani jegenyefasorokat még Hunyady József gróf vágatta ki, kellett a pénz reprezentálni Zita özvegy császárné udvarában. Mit érdekelt akkor egy valódi grófot, hogy egy darab hazai táj veszít a szépségéből. De nem is sokat veszített, mert a távoli erdők és az igyekvő vetések, őszi rétek, mindig élő berkek zöldjei, apró halmok, ligetek éppen olyan szépek, vagy szebbek mint hajdanán, amikor Szegedről –, a gulyállás melletti házból – még apám járt Fejér Béla tanító úr elejbe. No nem sokáig, de azért írni, olvasni megtanult rövid egy télen. Micsoda kiváló tudós vált volna belőle, ha nem 1869-ben, hanem 1960 körül születik erre a tájra. Emlékszem rá, hatvan vagy hetven Petőfi-verset tudott könyv nélkül, életemben is a legelső verset az az ajkáról hallottam ennek a századnak az elején.

Apám egykori iskolájába ma már csak a négy alsóosztálybeliek járnak. A szép, új, emeletes iskola épületbe járnak a környező falvak – Csákány, Szőkedencs, Somogyzsitfa stb. – felsőbb osztályosai is, éppenúgy, mint írásom elején írtam Balatonszentgyörgy iskolájáról.

Semmi különbség sincs már a városi meg a falusi általános iskolák tanrendje, menete, anyaga közt. Itt is szaktanárok tanítják, apám egykori iskolahelyén napjainkban a fiúkat-lányokat, többek közt politechnikára is.

A tanév elején vagyunk még, és késő időpontban hiába kopogtatnék be már az iskolába. Otthon látogatok meg egy-két fiataalt, de mintha összebeszéltek volna – senki sincs a diákfiatalok közül otthon azokban a házakban, ahová ismeretlenül bekopogtatok. Ki emlékeznék már arra, hogy ezelőtt nyolcvan egynéhány esztendővel ezelőtt itt járt apám iskolába, hiszen már azok közül sem találtam senkit itt, akikkel pedig valaha együtt métáztunk a Sávolyra vezető út mentén, a réten.

Kibaklatok a Sávolyra menő útra, aztán letértek a kertek alján kanyargó gyalogösvényre. Velem szemben jöddögöl egy felgyúrt nadrágú, szandálos férfi, aztán amikor a közelembbe ér, látom, hogy egy jönnövesű kamasz. Birkákat hajt maga előtt, de a válára vetett kabátja zsebéből kikandikál egy füzet.

Hogy elegyedjek az idegen fiúval szóba? Aztán eszembe jut, legjobb lesz, ha megkérdem:

– Mondja fiatal barátom, jól megyek erre Fejéregyházra?

A fiú végig pillant rajtam, úgy mint én hajdanán, ha udvarunkra idegenek tértek be és igyekeztem felmérni, hogy kikkel is állok szembe és szóba.

Somogyféhéregyház és Felsőzsitfa azelőtt két külön helység volt, csak a felszabadulás után lett belőlük egy falu, Somogyzsitfa néven.

- Zsitfára igyekszem - szólaltam meg újra, mert nem kaptam választ. Most a fiú felélénkülten kérdezi:

- A Hunyadi Jánosba tetszik menni?

- Az mi? - kérdezem.

- Hát a fehéregyháziak termelőszövetkezetének a neve - mondja ő.

- Nem, nem oda megyek - szólok meg elbizonytalanodva.

A fiú, mintha gyökeret eresztettek volna a lábai. Nem mozdul, csak áll. Az őszi mezőszélben kék vízként hullámszik a nyíló katángvirág sokaság.

A fiú messze jár. Ereszkedik le a nap a pogányvári hegyek fölé. Egyszerre hűvös szellők kelnek a berek felől és hallom már, hogy Zsitfa felől kiberreg az autóbusz. Nincs is időm, hogy beszaladjak eléje a faluba. Eszembe jut, ezek a kocsik bejárnak Sávolyra is. Lemegyek a Sávolyra vezető úthoz. Sámson felől akkor kanyarodik rá a busz az útra. Megreszkirzom. Feltartom a kezemet. Ilátha megáll? És minthacsak természetesen volna, a kocsi lelassít. Megáll. Én felkecmergek rá és máris robogunk be a berekbe a falu felé. A temető melletti kanyarban feltűnik a távolban, az erdőszélben inkább csak sejlik - Szegerdő. Apám gyerek korában gulyajárás, ligetes erdőség, napjainkban már egy népes falu van a helyén.

A buszon gyerekek is ülnek. Mindegyik kezében könyv vagy legalábbis táska, Bizonyára iskolából jönnek, de mire szóba elegyedhetnék bármelyikükkel is, az autóbusz kiürül. Sávolyon vagyunk. Kis várakozás után megindulunk visszafelé az úton. Péntek van. Ezen a napon inkább Balatonszentgyörgy felől lesz tele a busz. Sietünk. Én búcsúzkodom a tájtól, Somogytól, az emlékektől, majd az utasok felé figyelek.

Egy csavaros bajszerű, idősebb férfi viszi a prímét. Beszéde után ítélve holládi lehet. A gyerekekről beszélgetnek.

- Elnéptelenedik a falu - mondja az ember. És csönd van a buszon, csak nagysokára szólal meg valaki újra:

- Már miért néptelenednék el?

- A fiatalok mind tanulnak!

- Hát az a jó - mondják többen is, - nem látta a nyáron is az aratást. Ért maga a gépekhez? Fel ülne rájuk, tudna velük bántani? Azt csak tanult emberek vezethetik, legalábbis szakmunkások.

Most már mindenki hallgat. Bekanyarodunk a balatonszentgyörgyi állomás felé. A hátunk mögött a sötétségben a Kisbalaton sejlik. Balra tőlünk a nagy víz - a Balaton - hallgat és előttünk ragyog a villanyfényes állomás. Balatonszentgyörgy.

BORSI DARÁZS JÓZSEF

Kelle Sándor rajza

JEAN COCTEAU SORAI KASSÁK LAJOSHOZ

1957 nyarán pár hetet Esztergomban töltött Kassák Lajos és jóbarátja: Gadányi Jenő, a kiváló festő. Nagyon esős volt az augusztus, Kassák nemigen tudott horgászni, így azután sokat beszélgettünk ezekben a napokban. Többnyire jóval éjfél után szakadtak félbe az eszmecsere, amelyeken a modern irodalom és művészet sok problémája is szóba került. Egyik alkalommal Kassáknak az a gondolata támadt, hogy néhány lényeges irodalmi-művészeti kérdésről levélben kérhetnénk ki keleti és nyugati, különböző világnézetű, különböző iskolákhoz tartozó prominens írók, kritikusok, szobrászok, festők, muzsikások véleményét, s az ankét anyagát azután – amennyiben akad rá kiadó – közrebocsáthatnánk egy kis (vagy esetleg nem is annyira kis) kötetben. Hozzá is láttunk nyomban a kérdések összeállításához, amelyben a döntő részt Kassák vállalta; a levelezés technikai lebonyolítására e sorok írója vállalkozott. Több tucat levelet küldtünk az 1957-es év végén, az 1958-as év elején szét. Először francia és svájci írókhoz, művészekhez fordultunk, – a szovjet, angol, amerikai, olasz, spanyol, balkáni, nyugat- és keletnémet, skandináv szellemi élet vezető egyéniségeihez azonban már nem küldtük el leveleinket, minthogy a kiadók akkor (1958-ban) elzárkóztak az egybegyűlt anyag kötetben való kiadása elől. Így is egész sor jelentős személytől érkezett művészi szemléletüket mélyen megvilágító válasz: három nagy francia képzőművészről, akik időközben meghaltak: Marcel Gimond szobrásztól, André Lhote és Maurice Vlaminck festőktől (Vlaminck egy igen érdekes memoár-kötetét is elküldte), André Maurois-tól, a Francia Akadémia tagjától, Marcel Gromaire festőtől, Jean Lurçat-tól, a nagy gobelín-művésztől, Jean Schlumberger-től, a Nouvelle Revue Française körének kiváló öreg írójától, Michel Seuphor esztétától, az absztrakt művészet ismert teoretikusától, André Salmon költőtől, Amedeo Modigliani életrajzírójától, Sonia Delaunay és a Pécssett született Vaserely (Vásárhelyi) Viktor festőktől, Marcel Jouhandeau írótól, Ewald Mataré nyugatnémet szobrásztól, Waldemar George francia művészeti írótól, Alfred Cortot zongoraművésztől, Georges Boudaille-től, Aragon lapja – a Lettres Françaises – művészeti kritikásától, Lucien Hervé fotóművésztől stb.

A huszonkét kérdés között szerepeltek például a következők: A múlt művészetének melyik korszaka az, amelyből legtöbbet fogadott be saját műveibe, ill. amely a legmélyebb és legtartósabb hatást gyakorolta Önre? – Kész tervvel lát-e munkához, vagy hagyja, hogy munka közben formálódjon ki a mű? Egyik vagy másik módszerből lehet-e döntő érvényességű konzekvenciákat levonni? – A modern filozófia és lélektan milyen hatással volt a modern művészet alakulására? – Lát-e kapcsolatot a természettudományi világkép átalakulása és a modern művészet törekvései között? – Mit tanácsol a fiatal művészeknek: a mesterművek és a múzeumok, vagy pedig a természet felé forduljanak intenzívebb érdeklődéssel? – Alkotás közben tekintettel van-e a majdani műélvezőre? – Lát-e fejlődést a művészetekben, és ha igen, milyen értelemben? – A fiatalabb művésznemzedék keresi-e vagy már megtalálta azt a mondanivalót és azt a kifejezési formát, amely túlmutat Apollinaire-en, Picassón, Laurens-on, Bartókon, Sztravinszkijon? Ha nem, mi lehet ennek az oka Ön szerint? – Jó lehet-e az a mű, amelyben a tartalom és forma nem egyenlő hangsúllyal van jelen? Vagy úgy gondolja, hogy a forma mindenkor a tartalom kifejeződése? (Walt Whitman pl. ezt mondja: „Mi is a test, ha nem a lélek, és mi a lélek, ha nem a test?”) – A modern művészet miért van közelebb az archaikushoz, mint a klasszikushoz?

Kérésünk az volt, hogy egy vagy több kérdést válasszon ki a címzett, s azokról a problémákról nyilvánítson véleményt, amelyek szerinte a legsarkalatosabbak, illetve amelyek őt leginkább foglalkoztatják. Jean Schlumberger, a „Saint-Saturnin” szerzője például mindössze egy kérdésünkre reagált, de arról valóságos kis esszét küldött.

A kapott válaszok közül az egyik legérdekesebb és legjellemzőbb Jean Cocteau-é, a nemrég elhunyt költőé, aki bámulatos sokoldalúságával a közelmúlt művészetének annyi ágára nyomta rá eredeti, meglepő egyéniségének bélyegét...

Cocteau Kassák utolsó négy kérdésére válaszolt. Levele a Seine et Oise megyebeli Milly-le-Forêt falucskában kelt, ahol az író élete utolsó éveit töltötte. A kérdéseket és a francia író feleleteit az alábbiakban közöljük.

19. kérdés: Az irodalmi és művészeti életben van-e Ön szerint jelentősége a kritikának? Megkötő-e vagy felszabadító a kritika szerepe?

Cocteau válasza: A költői kritika – művészet. A kritika oly értelemben, ahogyan a kritikusok vélekednek róla, egyenesen ártalmas.

20. kérdés: Modern életünk ábrázolható-e a klasszikus regény formáival? A freudi, jungi, adleri pszichológia hatott-e érezhetően a modern regényformák kialakulására? Dosztojevszkij, Marcel Proust, Thomas Mann után Hemingway, Camus és Faulkner hoztak-e vajon valami újat?

Cocteau válasza: Azt hiszem, még nagyon sokáig kell várni, amíg felkeltik érdeklődésünket azok az erők, amelyek egy társadalom tagjait mozgatják. – Nagyon kevéssé csodálkozom azon, hogy nevem nem találom az Ön listáján. Sosem álmódtam arról, hogy első legyek, csupán más akartam lenni. És más is vagyok. Hála Istennek, analízissel nem vagyok megközelíthető.

21. kérdés: A mesterség tisztaságának túlzott gondja vajon nem jár-e Ön szerint azzal a kockázattal, hogy a mű meddővé válik? A túlzott kidolgozás tökéletessége nem fojtja-e meg a mű dinamizmusát?

Cocteau válasza: Az ál-tisztaság természetesen. Ez az a tisztaság, amelyről mindenki beszél. Az igazi tisztaság szerintem a műalkotás elkerülhetetlen eredménye. Maritain mondta nekem: „Az Ördög tiszta, mert csak a rosszat teheti.” A tisztaság nem függ az értelemről, hanem a kémiai analízistől. Nem tűr semmiféle keverést. Egy tömbből való tünemény.

22. kérdés: A modern technika korszakának embere vajon igényelni fogja-e a szellemet a művészetben?

Cocteau válasza: E szellem misztériuma hipnotizálja a világot. Olyan, mint valami rejtély varázsa. A művészet nélkülözhetetlen, de hogy mire való, nem tudom.

Üdvözlí és öleli az Ön
Jean Cocteauja

DÉVÉNYI IVÁN

qui co-salut et
in exilium

A nagy alkotók előbb-utóbb kilépnek-kinőnek sajátos területükből, szakmájukból is. Az igazán nagy fizikusokról, nagy tudósokról eddig csaknem mindről kiderült, hogy embernek is példamutatóan nagyok voltak, s nemcsak szakmájuk értőihez, hanem az emberiség legegyszerűbb tagjaihoz is volt közlendőjük, ha másképp nem, sorsukkal, útmutatásukkal. Pasteur és Semmelweis nemcsak az orvosoknak, Lionardo nemcsak a festőknek példakép. S ez azt a nem mindennapi vigaszt erősíti, hogy jó mű kitelhet ugyan rossz jellemről is, de nagy alkotó csak nagy lélek lehet.

Bartók Béla – hasonlóan nagy ikertársához, Kodály Zoltánhoz – már rég nem csupán a zeneértőké. Az egész nemzeté; nem véve ki a botfülükeket sem.

Mindkettőjüknek kezdettől fogva több a híve, mint az értője, hogy így mondjuk, több a védője, mint az élvezője. Tisztelettel néztek rájuk azok is, akik csak a szívóságukat, a küzdelmüket követhették.

Törvényszerű, hogy a kortárs írók zöme, az igazán jó írók – idetartoztak. Nyilván a közös élmény következtében s nem azért, mert különösen muzikálisak voltak.

A klasszikus költőket az utókor rendszerint zeneeszközzel, lanttal, kobozzal ábrázolja. A költők maguk szívesen nevezik, még korunkban is, tevékenységüket éneklésnek, alkotásaikat dálnak. Innen a hiedelem, hogy jártasak a muzsika birodalmában s hogy hangszálaik kedvező állásúak.

Ez nincs így. Petőfi nem azért kényszerült otthagyni a színészetet, mert nem tudott játszani. Énekelni volt képtelen, holott a főleg daljátékokkal faluzó társulatokban legelőször is az kellett. Berzsenyinek – Beethoven kortársának – Bihari szerzeményein túl nem volt hallása. Hogy Babits a Himnusz vagy a Szózatot éneklie, azt csak a szöveg vallotta meg. Móricz Zsigmond elképzelhetetlen nótázás közben, azok számára, akik valaha hallották a hangját.

Bartókért azért lelkesültek, azért álltak harc-sorban író kortársai, mert idegze-tükkel a korból ugyanazt hallották ki, amit Bartók; mert a maga területén mind-egyikük egy-egy Bartók volt; vagy kívánt lenni.

Akár a következő nemzedék – az én nemzedékem – tagjai. Majd az erre követ-kezőé. Majd, reméljük – minden jövőendő magyar nemzedéké.

*

Nyilvánosságnak szánt első fényképe készítésekor a pályakezdő Bartók sújtásos fekete atillában állt a gép elé. Ez a – fiatalsága s nyíltsága folytán oly megható – „odaállás” diktálta neki ismert jelmondatát is, mely azért oly hiteles és oly szívbizsergető, mert Édesanyjának írván vetette papírra, hogy „minden téren, mindenkor és minden módon” a magyar nemzet és haza javát fogja szolgálni.

Amit ma mi „kollektív szellemnek”, „közösségi szolgálat”-nak: szocialista magatartásnak mondunk, azt jelentette abban a korban, ebben a levélben: *nemzet és haza*, még az eredendő értelme szerint e szavaknak. Emlékezzünk: ezekbe nálunk Kölcsey, Vörösmarty, Széchenyi, Petőfi töltött – máig romlatlan – tartalmat.

Bartók – mint Kodály is – eleven közösség szolgálatát vállalta. Vagyis ott, azon a mostoha helyen is – ahova a sors vetette; s olyan állhatatossággal, minden következmény vállalásával, aminek egy életen át tartó teljesítéséhez ahány rész tehetség, legalább annyi rész jellem is kell. Nemcsak „isteni szikra”, hanem prométheuszi tűrés. Félig érti csak Bartók „küldetését”, aki azt hiszi, azért fordult a néphez, hogy el-vagy átvegyen tőle valamit, ha csak dalt is. Épp annyira fordult azért, hogy adjon neki. Így tudott valóban azonosulni a néppel, azzal, melyet így a nemzetnek tekintett.

Egyike volt annak a négy-öt embernek, akik a századfordulón újra fogalmazták a nemzet jelentését, megtisztították s fölemelték a haza lejáratott nevét. Eszményt tudtak tűzni, elsősorban a közösségi önzetlenség eszméjét egy szólamok-mérgezte ifjúság

elé. Miért épp Bartók és Kodály szava hangzott legmesszebb és legtisztábban, legvilágosabban? Hisz nem is szóval fejezték ki magukat, hanem zenével, dallal, amelyben a „szöveg” hovatovább mellékes lett!

Talán épp azért, mert „más terület”-ről jöttek. Nem a „szavuk”-kal szóltak igazánból, hanem magatartásukkal. S mintha mégis, még a zenében is ez volna a fontosabb; a jellem szava és szövege.

Bartókért lelkesülni nem zeneértői kiváltság tehát. Azok közé a diákok közé tartoztam, akiket a vezető tanár már az évnnyitó énekpróbán reménytelenül kiállít a karból. Mért lettem mégis, már fiatal fővel az ő munkásságának rajongója? Azt hiszem, már nem sokat kell magyaráznom.

Azok közé a növendék fölvilágosultak közé álltam, akiknek szájszöglete a hazafiság pusztá kiejtése közben a gúny görcsét rándította. Ki oldta föl ezt a görcsöt? Hogyan nevelődtem rá, hogy épp ezt a szót igyekezzem ejteni leghibátlanabb értelemmel, legtisztább ajakkal?

Számomra ilyen értelemben is Mester ő. Kevés volna azt mondanom, hogy ő, a merész újtó vezetett be a mai zenébe. Igaz, magyar dallam-gyűjteményében a népdalok lelőhelyeül az én legszűkebb pátriám falunevei állnak s így legbátrabb (leg-hívebb) „földolgozás”-ai gyermekkorom énekeit mondták vissza. Az élet és földadat vállalásába volt vezető mesterem nekem is.

Elgondolkodtató, bár nem első eset, hogy írók – sőt pontosabban költők – közös harci-szóul zenész nevét választják. A francia irodalom egyik korszakalkotó folyóiratának neve *Revue Wagnerienne* volt. Törvényszerűnek érzem azt a közös vonást, amint azokat a magyar költőket összefűzi, akiket Bartók személye vers írására indított. A közösség iránti szomj és köteletségérzet vonása ez; a közösség megtartó s megváltó erejében való hit, vagy legalább remény...

ILLYÉS GYULA

BARCSAY JENŐ MŰTERMÉBEN

Műtermében, mely dolgozó is, szalón is, zeneterem is, a *Gondolat* a házigazda és *Barcsay* az otthonában is vendég, akárcsak a látogatója. Idegen, aki megünhatatlanul ismerkedik önmagával. Merő talány a jelenléte. Hol kísértet a múltból, egy röncszánszárnyék, csöndesen, egyszerű és meglepő Michelangelo-mezben, hol látomás a jövőből, aki talán az asztalból, egy oromfalból, vagy egy gyufaskatulyából szólal meg.

– Kiszámíthatatlan véletleneken múlt minden, ami velem történt. Zenész akartam lenni. De nem én döntöttem a sorsom felől. Elrendeltetett, hogy festő legyek. Ha katonáskodás, háborús hányódásaim után nem következik be az összeomlás, könnyen meglehet, hogy zenepedagógusként keresem meg a kenyerem, esetleg, hangverseny-körutakat teszek. Csak az bizonyos, hogy zeneszerző, vagyis alkotóművész a muzsikában nem lett volna soha belőlem. Nem ismertem a célomat, de – *Weöres Sándor* szavaival élve – a célom ismert engem. Elvégeztem a tanítóképzőt Nagyenyeden, állást azonban nem kaptam. Befellegzett a zenei tanulmányaimnak is. Nem lehettem terhére a családomnak, ezért munkásnak jelentkeztem a nyárasszentandrási téglagyárban. Nem vettek fel. Szorultságomban magamhoz vettem kész rajzaimat, akvarelljeimet, – mert noha célomul a zenei pálya lebegett előttem, időtöltésből gyakorta rajzolgattam, festegettem, – hogy szerencsét próbáljak. Háttha akad valaki, aki pénzt ad értük. Így kerültek e zsegeim a áldott emlékü *Gulyás Károly* rajztanárhoz, aki megmutatta őket *Sófalvi Illyés Sándornak*, későbbi patrónusomnak. Neki köszönhetem, hogy végleges irányt vett a pályaválasztásom. Kitörölhetetlen emlékem az a sorsdöntő, ünnepélyes pillanat, amikor megismerkedtem ezzel a művészpártoló, nemes férfiúval. „Mától fogva te a fiam vagy!” Ezek voltak első szavai. Felutaztatott Pestre, hogy beiratkozzam a *Képzőművészeti Főiskolába*. Viselte a költségeimet, gondoskodott kezdeti ellátásomról. Előbb *Vasary*, később *Rudnay* lett a mesterem. Ösztöndíjjal kétizben kikerültem Párizsba. Ta-

nulmányutat tettem Itáliában is. Feltárukt előttem a Múlt és megcsillant a Jövő. Legtöbbet a *kubistáktól* tanultam. Csodálkozol?

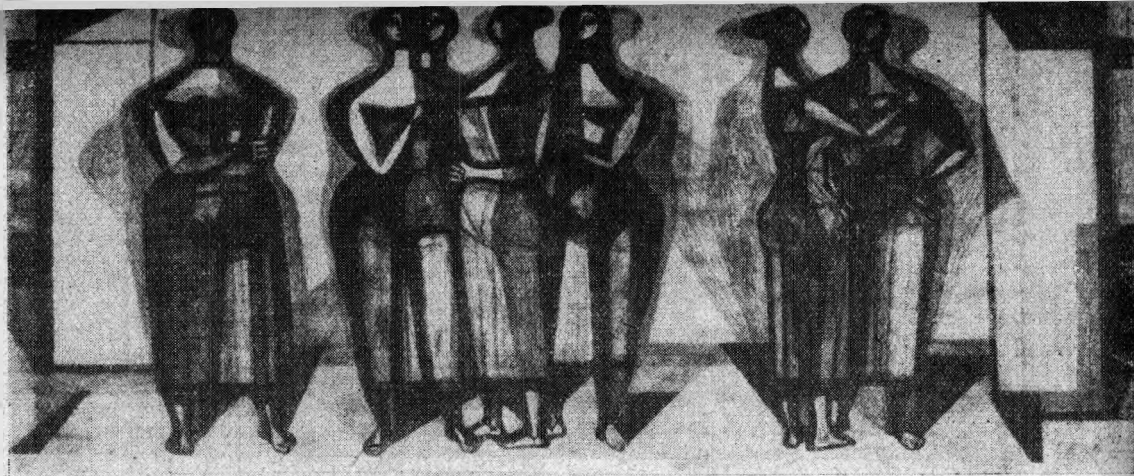
– Távolról sem. Megértetek. Az impresszionizmus, majd még inkább az expresszionizmus túlon túl sokat bízott a képzeletre. Elhanyagolt, olykor semmibevert tárgyi valóságokat. Szertelen csapongásában a szabadságát vélte megtalálni, holott börtönbe került. A saját korlátoltságának falába ütközött. Az absztrakcióba való menekülés tehát szükséges kitérő volt és a rendszerező kubizmus út a visszakanyarodáshoz. Az elsatnyult, beteggé vált természetlátás gyógyszerének bizonyult.

– Hogy mit köszönhetek a kubizmusnak? Kinyitotta a szememet és fölébresztette a lelkiismeretemet. Túl vagyok már rajta. Nem köt hozzá semmi. De nélküle nem fogna el megilletődött borzongás, ha esetet, vagy kihegyezett ceruzát veszek a kezembe. Ha egy vonalat húzok, ha felteszek egy színt. Nagy felelősség terhét viselem azért, hogy festő lehetek. Akárhányszor úgy érzem, összeroppanok a súlya alatt. Ilyenkor segít rajtam *Bach*. Vagy leülök a pianinóm elé, vagy kinyitom a zenéjét. Ilyenkor koncentrálok csak igazán. Munka nálam a zenehallgatás is, nem szórakozás, pihentető elterelés a lényegtől. Nem lehetünk eléggé éberek, hogy szem elől ne tévesszük a valót, amely mindúntalan kisiklik, ha már-már kapkodunk utána, hogy elérjük. Fáradtság? Gyötrelem? Kimerültség? Nem számít. Fő, hogy megállás nélkül előbbre lépünk. Meg ne torpanjunk és vissza ne csúszunk. Ha elborít a homály és tapogatódzva sem igazodunk el, tévelyegve botorkálunk, látszólag egy helyben, csak tartunk ki azértis! És derengeni fog. És a pokol kínja után mienk lesz a megismerés gyönyöre is.

Résiek pillantásom legújabb képeire. A sok komor mélybarna és fekete után élénk cinóbervörösekre és halvány árnyalataira. Az egyik legfrissebb, még munkában lévő: menetelő csoportot ábrázol. Mintha egy cél irányában megindulna. Feltartóztatlanul és vidáman. Egy szív, egy dobbanás. Aki nézi, felsejken hirtelen, a csoport lendülete ragadja magát. Benne van a csoportban. Ő maga a csoport. Egymaga néz szembe önmagával. Rejtett arcú Barcsaynak, aki álarcosan jelenik meg alkotója előtt is? Ne keressük a jelentését. Értjük be azzal, hogy hosszan fogva tartja a tekintetünket és végül, ajándékkul, felüdít.

– A komplementer-színek problémájával foglalkozom mostani alkotó-korszakomban. Korunk művészete lemondott a természet atmoszférikus szépségeinek a kutatásáról. A látszat mögötti és az emberben formálódó valóság rendje izgatja. A színek a festő hangszerei. Tudnia kell bánni velük. Kezdet előtt gondom van a színben való építményre. Kiindulok például abból, milyen lehet két ellentétes színnek az aránya. Minden színnek van világos és sötét kicsengése, legyen az akár meleg, akár hideg szín. A színek nemcsak teret nyitnak, hanem mozgásérzetet is keltenek. A színeknek ez a mozgása nemcsak előlről a mélység felé, hanem a képsík egyik irányában is kiaknázható. A vörös felingerel. A zöld megnyugtat. A cinóber magabiztos erőt képvisel. A lila valószínűtlen hangulatával átszellemíti a környező világot. A barna komorít, a rózsaszín a tiszta öröm, az ifjúság szépségének kifejezője. A narancssárga jóságos fölényt sugároz, lilás szikrákkal pedig a legmagasabbrendű szellemiséget árasztja. A sárga keveredve fehérrel: kivilágosít, de veszít a tűzéből. A fehér és a fekete ellentéte kirobbantja a drámát. De keveredve: semlegesít, vagyis elszürkít. Rendesen egy szín vezet engem festés közben. Így pl. eluralkodik bensőmben a világos, vagy a sötét *okker*. Ez a meleg szín külső dolgok hatására lép fel az alakítás, az átértékelés igényével. Napfényes nyári reggel van, levél se rezdül a fákon. Halk szellő suhan alig észrevehetően és magam se tudom, miért, incselkedik velem a boldogság. A látvány, amit megörökíték a vásznon, talán nem is sárga, hanem zöld. De ennek a nyári reggelnek a hangulata mégiscsak okkersárga és ezért az egész képet ebbe a színbe ágyazom.

Tovább nézem legújabb képeit, ezeket a simafelületű fára festett, sajátos színötleket, amelyekben a fegyelmezett rend, a különböző részletmegoldások kikísérletezése, színnek, vonalnak konstruktív összhangja, a szépség meghatározhatatlan törvényei szerint megvalósuló szerkesztése: mindenekelőtt a *formájával* tűnik fel és tartalom, bármely szándékolt, vagy belemagyarázott jelentés nélkül is, a *látványával* gyönyörködtet.

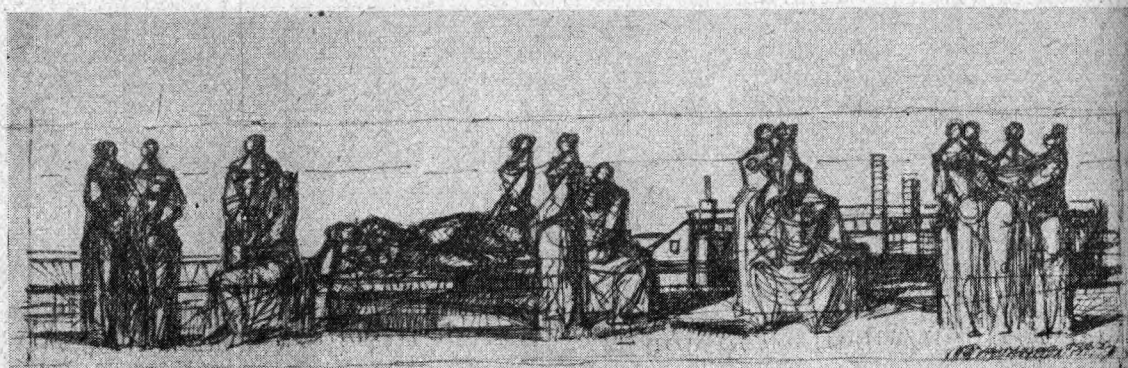

Barcsay Jenő: Mozaikterv

– A látvány semmit sem ér, csak a forma örök! – állapítja meg. – Festés közben tisztul a forma. Munka alatt lassan alakulnak át a tárgyak formákká, jelekké, amelyek egyszerűsített tükörképek. Szemlélődés közben is festek. Az élet benyomásai ösztönöznek művészi kifejezésükre. Nincsen jelentéktelen, nincsen fölösleges a természetben. A semmibebevés nagy könnyelműség. A dombok, a fák, a házak egymásnak barátai. Csak együtt képesek élni. Összetartozásukat éreznie kell a festőnek, különben nem viheti át élményszerűen a hatásukat, szellemi kisugárzásukat a képre, mert csak lefesti, ahelyett, hogy megfestené őket.

Megintcsak visszatérek legújabb képteremtésének a vizsgálódására. Változatosságuk ellenére is meglep hangulatuk egyensúlya, egyenletesség, nyugalom és derű a kifejezésükben. A ridegségig kérlelhetetlen szigor, a kidolgozás elképesztő tisztasága, a megmáshíthatatlan és megismételhetetlen, egyszeri és végleges forma: változatlanul észlelhető ezeken a kompozíciókon is. Mégis, mi az, ami megkülönbözteti őket a korábbi alkotásoktól? Miért hatnak közvetlenebbül, csaknem meghitten? A fényük, a belső ragyogásuk lett szembeszökő! Megszoktuk azelőtt, hogy a Barcsay-képek első találkozásakor nem vonzanak, inkább taszítanak. Meg kellett előbb barátkozni velük, hogy fokozatosan, egyre elmélyültebben feltárják szépségüket, megnyerjék a rokonszenvünket. A mostaniak azonnal barátkoznak, nyíltak és közlékenyek. Nem azért, mintha a fajsúlyuk lenne könnyebb. Sőt, ellenkezőleg. Bár első látásra is tetszenek már, huzamosabb szemlélődés után azonban még jobban tetszenek. Titkot árulnak el a fényükkal, mely korántsem látszathé, sikkbontó csillogás, amely teret, mélységet kápráztat a síkban. Ezek a színek puritán színek, tartózkodók, hívalkodás nélkül homogének. Öszinték. A síkban terülnek szét, simán és feszesen. Ott érzik otthonosan magukat és onnan világolnak, ha kell, szikráznak. Titkuk van. Immár sugallatosan, az évtizedeken át fáradhatatlanul felgyülemlett erőtartalek fölöslegéből, könnyedén, játékosan születnek. Olyan szemfényvesztés ez, amit szorgalom, szívósság és lelkiismeretesség fedez ércnél maradandóbban. Ime, Barcsay, aki síkká sűrítette a teret, beleprézelte a sima felületbe, ugyanerre a varázslatra képes a fénnel is?

Barcsay Jenő: Kompozíció

Az íróasztalán hatalmas kéziratköteg, bőséges foto-ábrákkal.

– Legújabb elkészült írásom. Megrendelésre német, francia és angol nyelven fog rövidesen megjelenni. A „*Művészeti anatómia*” és az „*Ember és drapéria*” után, sorrendben ez a harmadik könyvem. Címe: „*Tér és forma*.” Nem tanmenetszerű, hanem vallomás-sorozat a tér és a forma festői átírásáról és a kompozíció kérdéseiről. Kiindul az egyszerűből (vonal), hogy kiteljesedjék a bonyolultban (kompozíció). A művet az ember megjelenítésének módja koronázza meg. Egész eddigi életem munkásságának som-mája.

– Konstruktív és a lírai időszakok váltakoznak és kiegészítik egymást az életemben és a vele szorosan szövődő művészetemben. A természet volt az én igazi tanítómes-terem. Gyermekkoramat a Mezőség hatalmasan torlódó, fátlan dombjai között töltöttem és a betűvetéssel együtt tanultam meg eligazodni a kopár dombok vonalírásában. Erdély után azért éreztem mindjárt otthonos magam Szentendrén, ahol már több mint harminc éve, tavasztól ősziig tanyázom, mert visszatérnek és megerősödnek gyermek-kori élményeim, amelyekkel egész életre telítődtem.

– Sík és vonal azok az elemek, amelyek nélkül térről és formáról beszélni nem lehet. A sík a festő szemében nemcsak a mértani értelemben vett sík, vagyis az a felület, amelyen egy, vagy több egyenes bármely irányban akadálytalanul mozgatható, hanem sík az az ívelt falfelület is, amely kupolaként borul rá az építészeti térre és sík a rajzlap és a vászon síkján kívül a falfelületek megannyi sima területe is. Sík helyett helyesebb sima felületről szólni, hiszen a síkot azok a festő-eszközök érzékeltetik a legtisztábban, amelyek tökéletesen rásimulnak, tehát a vonal és az egyenletesen kitöltött színfolt. A különböző színek – a meleg közelít, a hideg távolít, a háttér felé – már teret nyitnak a síkon.

A gyermek szeme nem lehet tisztább és sóvárgóbb, mint Barcsayé, amint kitergeti előttem élete főművét és arról beszélhet, ami legkedvesebb neki.

– A vonal nem a valóság eleme. Csupán a látásunkban jelentkeznek. A természetben nincs vonal. Csak a formák átfordulása tűnik fel szemünkben vonalnak. Ilyen vonalak a természetben a szántóföldek barázdái, amelyek ráfeszülnek a föld domborulataira, a házak falsíkjai, tetőzetének metsződései, az utak ívelő vonalai és más, vonalban látott jelenségek, nem is beszélve a kétségtelenül élénk íródo jelenségekről, mint a körvonalban jelentkező gömb és a legfőbb vonal: az emberi arc profilja. Az ember a művész egyik legősibb kifejezőeszköze: hibátlan erővel képes az indulatot, a mozgást, a szilárdságot, a szerkezetet érzékeltetni. A vonal művészi szempontból kettős jelentőségű: indulatainak egyenértékű megjelenítése mellett ábrázol is. Kifejezi a látvány vonalait és a festő temperamentumát.

Dióhéjban összefoglalja ezután a könyv tartalmát. Beszél a vonal felhasználásáról, az egyenletes és az egyenlőtlen vastagságú, valamint az ívelő, görbülő vonalak hatásáról. Azután a sík és a fényárnyak viszonyáról, a pozitív és a negatív foltokról, vagyis az ábrázolókról és a háttér kimaradó foltjairól, a sötét (yang) és a világos (yin) foltokról, a foltok függőleges, vízszintes és ferde irányú kiterjedéséről, a foltok kövérségéről és soványágáról. – A vonal díszít, a színfolt ritmizál.

– A kép alakját a mondanivaló határozza meg. A természetben látható formákat nem használom fel, mert érzésem szerint azok nem illeszthetők be a kép formai követelményei közé. A látvány formái nem azonosak a festői átköltésekkel. *Századunk problémája: a téri forma hogyan jeleníthető meg a síkban.* Ez a probléma a kubizmus veszőparipája. A röneszánsztól a kubizmus térhódításáig, *Cézanne* korszakalkotó kezdeményezéséig, a festők a fény-árnyék problémáival a síkban elérhető térhatást megoldottnak vették. Hagyományos megoldás volt a sík feloldása, a sík feledtetése. De lehet a téri formát úgy átírni, hogy a síkon megjelenve, megtartsa, sőt sugallja a síkot.

A téri forma síkba való átírásának fejtegetése után elemzi a forma és a tér, a sík és a lezárt tér viszonyát, majd foglalkozik a felülethezással, az úgynevezett faktúrával, végül kitér, összegezésként, a kompozícióra, mely festői eszközökkel megformált élet.

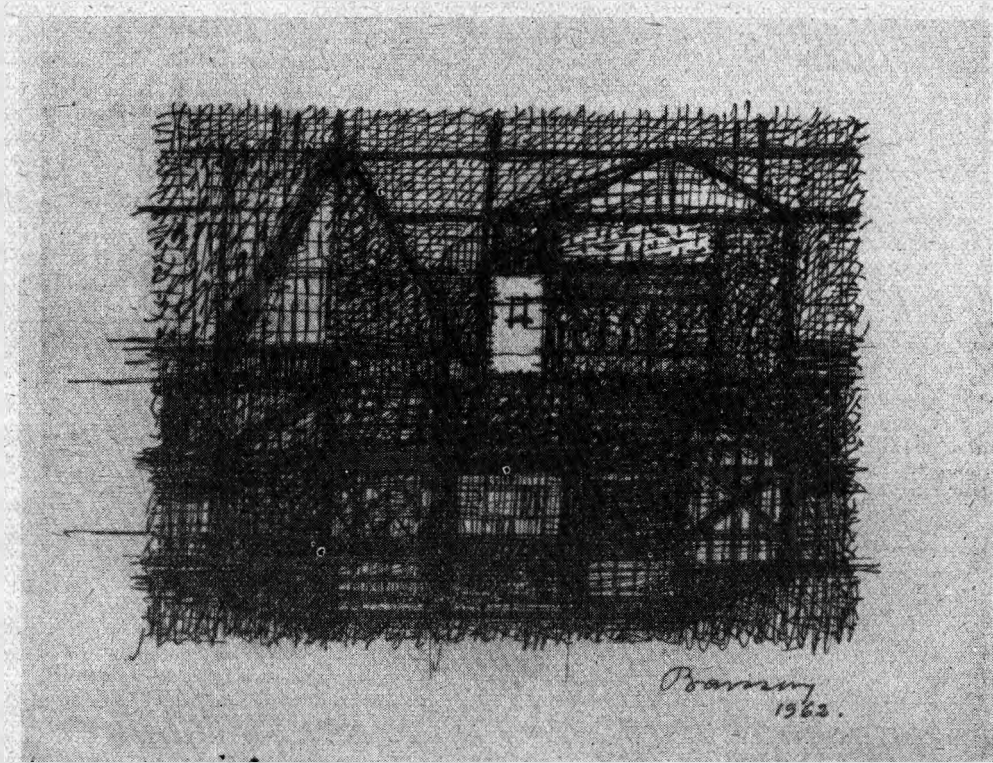
– Melyik az a kompozíció, mely az életet és a művészetet válságos időszakában fordulópontot, diadalmasan megtalált útírányt jelez?

– Az 1949-ben lelki összeomlásból szabaduló, gyötrelmes vajúdasok után világra-szült kompozícióm tussal és ceruzával, a „*Mozaikterv*”. Ezt az alkotásomat hét és fél-szer három méter nagyságú mozaikban a *Miskolci Nehézipari Műszaki Egyetem* aulá-jában fogják a közeljövőben felállítani. Ez a kompozíció az emberi alaknak a saját terével való összekapcsolásával, a térnek, a síknak és a formának szintézise. Alkotás közben még nem tudtam, mi készül a kezem alatt, csupán családi bajok miatt átélt kínzó gyötrelmeimtől igyekeztem munkába merülve szabadulni és a tudatom alatt va-júdó művészi problémáim gordiuszi csomóját keresztülvágni.

Hét – ritmusa szerint egy-négy-kettő – hatalmas, tagbaszakadt asszony áll egy-mással beszélgetve. *Genthon* István kitűnő elemzése szerint: „a fény mintha két, szélre állított reflektorból áradna rájuk, mert árnyékot jobbra is, balra is vetnek. Ezek az árnyékok azonban inkább csak összekötő formák a nagy tömbök között. Színek nin-csenek, a mű fekete, szürke és fehér, ami grafikai jellegűvé teszi az erősen kontúrozott kompozíciót. A fejek madarakéra emlékeztetően kicsinyek, a csipők terebélyesek. A kompozíció ritmusa kínlódó és nehézkes. A formák töredeztettek. Mégis, az egész szinte megfoghatatlanul sugározza, hogy itt valami megindul, új folyamat kezdődik, amely a kubizmus absztrakt spekulációjára rá akarja építeni az új, tárgyias művészetet.”

Így sikerült Barcsaynak a sík rendjébe kényszerítenie az emberi alakot is. Egyik legújabb kompozíciójában, együtt jelennek meg álló, ülő, fekvő csoportokban az embe-rek a környező és a távoli tárgyak, háztömbök társaságában. Engem, különösképpen, – vagy nagyonis természetesen? – *Velasquez* csoportképeire emlékeztet. És hozzásegít, **hogy még jobban szeressem, még jobban megértsem a múlt nagy mestereit.** Azt teszi Barcsay művészete is, mint minden igazi alkotás: megtanít jobban, intenzívebben, vagyis odaadással, áhitattal nézni és látni...

HAITS GÉZA

Barcsay Jenő: Konstruktív táj

A SZENTENDREI MŰVÉSZEK KIÁLLÍTÁSA

A múzeumi hetek keretében Szentendrén ismét megrendezték a hagyományos festészeti kiállítást, amely ezúttal eltért a szokásos elvektől. A rendező, 'Haulisch Lenke művészettörténész érdekes kísérletet tett arra, hogy a „szentendrei festészet” hagyományával együtt mutassa be. Ha ez az elgondolás nem is sikerült teljes egészében, csak részben tudható be az előkészületek elégtelenségének; igazi oka valószínűleg a feladat nagysága volt. Töredékességében és esetlenségében is – hogy mást ne említsünk, több számottevő művész hiányzott a kiállításról – a tárlat nagyon érdekes és izgalmas élményt nyújt.

Együtt látva több generáció műveit, köztük olyan egykorúakét is, akiknek egy része jelenleg is alkot, másik részének élete már a háború éveiben lezárult, kiderül, mennyire heterogén jelenségek halmazából tevődik össze a „szentendrei festészet” nevezetű kategória, és feltehetőleg, akik használják e megjelölést, mást és mást értenek alatta. Ha ez a kiállítás nem is felel meg a kérdésre, de felhívja a figyelmet arra, hogy a nagybányai festészet, az alföldi festészet kérdéseinek taglalása után figyelmet érdemel a szentendrei is, amely modern művészetünkben nagyon számottevő, egyes képviselőivel irányító szerepet játszik.

A telep 1926-ban alakult meg hivatalosan „Szentendrei Festők Társasága” címen. Tagjai eleinte Réti István főiskolai tanítványaiból álltak. De előzőleg és ezekkel egy időben festettek Szentendrén idősebb generációhoz tartozó mesterek is; a század elején Ferenczy Károly, a tizes években Fényes Adolf s élete végén, a harmincas évek közepén néhány hónapig Tornyai János. Tőle láthatunk is ezúttal egy csendéletet. Ennek érzéki, vaskos, naturalista hangja azonban kicseng a környezetből, hasonlóképpen, mint Diener-Dénes Rudolf derűs impresszionista tájképéé.

Ha ezektől a határjelenségektől eltekintünk – hisz mindkét művész már érett, alig alakítható szemlélettel jött Szentendrére – a többi művész bármennyire különbözik is, egy közös vonással bír, amely kinél rejtettebben, kinél dominálóan, de általában jelen van: az a rendezettség, építményesség igénye a kompozícióban, vagyis a konstruktivitás. Átszövi az igény a lágy, leginkább a posztimpresszionizmus felé hajló műveket, csakúgy mint a különös összefüggéseket észlelő szürrealisztikus jellegűeket. Kérdés, vajon maga Szentendre városa, mint motívum, tervszerűtlenségében és „festői” rendetlenségében mégis szervezettnek ható dombos alakzataival, egymás fölé emelkedő kockaházacskáival, vagy a részletek, egy utcakép, egy parasztház homlokzata, egy tűzfal ösztönös logikájával hatott-e így szükségszerűen a különböző beállítottságú és különböző előzmények után idekerülő művészekre.

Talán egy művész a kiállítottak közül mentes ettől a befolyástól. Annyira belső világában él, hogy csak azok a benyomások hatolnak tudatába, amelyekre álmoképei rezonálnak. Paizs Goebel Jenő gyermeki tisztaságú észletei, fantáziájának kalandjai az emlékezet sík vetítövásznán jelennek meg. A látogatók nagy örömeire szolgál, hogy a nyilvánosság előtt már hosszú ideje elzárt, tragikusan fiatalon elhunyt művésszel most találkozhatnak. Itt látható Ónarcképe a mesebeli palazzo pompás terrasza előtt, mesebeli színpompájú madarakkal, az elvarázsolt kertben a „Madárdal”-t hallgató nő, a „Szentendrei öreg híd” a kristályosan csobogó, titkokat felfedő patakvízzel. A részletek pontos realitása a színek költőiségébe burkolva megfoghatatlanná válik, s a kompozíció naiv látású elrendezését, a merev frontális és oldalnézeteket felmelegíti az a hihetetlenül nyüzsgően vibráló élet, ami a közönséges járó-kelő számára holt tárgyakat is áthatja.

A konstruktív szerkesztés a szentendrei festők társasága alapító és törzstagjai munkáiban a legtisztább. Czöbel Béla nagyméretű interieurje, a legújabb évek munkája, amellet bizonyít, hogy nagyívű életművében – bár most az eleven színek minden eddiginél nagyobb szerephez jutottak – a tárgyak meghatározása és körülhatárolása önmagukban és egymáshoz való viszonyukban fontos maradt. Barcsay Jenő a harmincas, a negyvenes és a legutóbbi évekből származó műveivel viszonylag sokoldalúan jele-

nik meg. A 30-as évekből származó barna tájképén a vonalaknak túl nagy feladat jut: ezeknek kell szervezniük a korlátlanul szétterülő síkokat formába és rendszerbe. Későbbi utcarészletén a formák sokkal aktívabbak, a felületek mozgalmassak, az absztrakt elemhez, keretező kontúrjukhoz való viszonyuk a kölcsönösségen alapszik.

Kmetty Jánost, a telep egyik törzstagját három kisméretű kép képviseli, témában, motívumban is egyszerűek, a kubizmushoz kapcsolódó magyar konstruktív irányzat jellegzetes termékei. A néhány színnel és formával gondosan mérlegelt kompozíció nem hidegen számított, a kékes tónus hangulati asszociációja, a tárgyak válogatásának érzelmi motiváltsága szövi át a szerkesztést. Kmetty képeivel, anélkül, hogy közvetlen érintkezés állt volna fenn, még egy sor művész alkotása van közelebbi, távolabbi rokonságban. A telep egyik alapító tagja, a nyilvánosság előtt ritkán látott Rozgonyi László egy kisméretű képe a telep kertjének részletét ábrázolja finom, tartózkodó eszközökkel. A Szentendréhez csak periférikusan kapcsolódó Perlrott Csaba Vilmosnak hasonló tárgyú képe szép Cézanne-os értelmében felfogott kompozíció. A néhány évvel ezelőtt meghalt Deli Antal kertiészlete nagy, részletezés nélküli fekete-fehér formáival a Nyolcak komponálási felfogásával rokon. Bene Géza nagyméretű tuss-tájképe és kis olajképei egy-egy változata a sík felület szerves természeti formákkal való kompozíciós megoldásának.

Ismét más szín az egyidőben a bauhausi absztrakt konstruktívizmushoz közelítő Schubert Ernő tájképe. Kompozíciójának sík elvont formái a termékeny föld barnáiból, a terep alakulataiból, a kis házak fehér faltáiból szerveződnek.

Göllner Miklós, Főnyi Géza, Miháltz Pál, Vaszkó Erzsébet csendes, magányos pillanatok hangulatának festői. Kedvelt eszközük a puha, bársonyos átmeneteket biztosító pasztell. Csendeleteik, interieurjeik, szentendrei tájaik azonban nem oldódnak fel e hangulatok megfoghatatlanságában, a sötétbe ágyazott és erőteljesen felvillanó színek és formák határozott ritmust alkotnak.

Ilosvay Varga István Szentendre állandó lakosa, aki témaanyagát majdnem teljes egészében innen meríti. Ezúttal két utcaképét látjuk, jellegzetes szűk kivágatot élesen határolt falak és tetők konglomerátumából.

Modok Mária, a kis szentendrei közösségben mindig meglehetősen magányos jelenség volt. Ezúttal is különválók. Képeinek témája a dunai táj, de csak mint indíték, lökés a színek és formák játékos variációjához. A két festmény, amit láttunk, közbeeső állomás volt Modok Mária festői pályája, amely a modellfestéstől a festői elemek mind kötetlenebb alakítása felé halad.

A kiállítás egyik fő érdeme, hogy teret adott a szentendrei festészet speciális ágának, amely épp úgy e város élményeiből táplálkozik, mint a többi, de nem városképi szépségéből, hanem abból, amit mint szellemi inspiráció nyújt. Egy csoportban láthatók Vajda Lajos, Korniss Dezső, Bálint Endre, Szántó Piroska képei.

Rajtuk a tárgyak nem a látszat szerint, nem külső vizuális összefüggésükben, hanem a belső meglátás parancsa szerint szerveződnek. Innen ered montázs-jellegük. E festők Szentendre speciális helyzetében megkövesedett sajátos kultúráját érezték a forrásnak, amelyből táplálkozhattak. Különösen hatott rájuk a népi élet kialakította formaanyag, de azok a tárgyak is, amelyek a pusztulás jelei s az elmúlás jelképei (a szerb kereskedőváros hajdani virágzásának főként ilyen emlékei maradtak meg). A harmincas évek közepe, amikor Vajda és Korniss elkezdték munkájukat, már felkeltette bennük a világméretű pusztulás tragikus sejtését. Az ortodoxiájában szokatlan épségben megőrzött gazdag népi motívumkincs, sokszor nem népművészet a szó műzeális értelmében. Vajda mércéje az a fok volt, amelyben a tárgy vagy forma, akár a nagy művészetből „csúszott le”, akár mesteremberek, sőt a gyáripar találmánya, a népi élet szerves eleme lett s egyúttal képes ezt jelképesen ki is fejezni. Így jelenik meg Vajda kisméretű akvarelljén, mint Szentendre tökéletes szimboluma egymáson átmontírozva a különböző, de összetartozó egymásbafonódott szellemi tartalmak és életkeret kifejezői: a templomtorony, s a mindennapi élet tartozéka, a tányér, amely kerekességében a zártság és tökély kifejezője is, s a paraszti élet egyéb, cseppet sem díszítőnyes tárgyai.

A szerb ikonok szigorú felsőbbrendűségükkel s formai szabátosságukkal a tiszta etikájú modern embereszmény megfogalmazásában inspirálták.

Korniss Dezső a bodobácsbogárból alakít maszkszerű formát, amely merevségében szokatlan és riasztó, de amelynek ilyen jellegét rögtön fel is oldja a megfestés kellemes hatású szépsége: a dekorativitásban való öröm. Másik kiállított képén – „Un combat vain et cruel” címűn – tárgyak személyesülnek, indulatok tárgyiasulnak. Általában ez a metamorfozis Korniss festői fantáziájának egyik sajátossága.

Szentendre, mint emlékkép, s már nemcsak önmagában, hanem a köré épült Vajda-i művészi szellemi koncepcióval egyetemben él Bálint Endre két festményén, amelyeket nem is íthón, hanem több évi távolléte idején Párizsban festett. A „Mulandó falak” és a „Temetőben” egyrészt a távoli, konkrétságokban már elmosódó emlékezet lírai, szomorú, nosztalgikus vetületei, az emlékezteté, amely oly erős volt, hogy legyőzte a modern művészet központjában forrongó ezernyi új festői probléma kísértését.

Szántó Piroska pasztellje a „Fénylő domb” témájában hasonló a kiállítás több előbb ismertetett tájához, de megkülönbözteti azoktól átszellemültsége: nem a táj festőisége, nem is a benne rejlő konstruktív lehetőségek ragadják meg, hanem a természetnek e tájból diadalmasan sugárzó szelleme, amelynek felismerésével a dombvonalat kozmikus értelművé nő.

Távolabbról kapcsolódik e körhöz, s inkább sorsközösség révén a Vajdához hasonlóan tragikus életű Ámos Imre. Képein a valóság és a vízió fonódik egybe. Harag, mintegy segítségért kiáltó színekben jelenik meg templom, angyal, ház, s minden szédítő forgásba kezd a közeli pusztulás érzetének iszonyában.

E kiállítás az élményen túl amit nyújt – ismételjük – nyilvánvalóvá teszi, milyen időszerű lenne megfelelő helyen, megfelelő számú helyiségben egy szervezeten előkészített szentendrei kiállítás, amivel kezdetét vehetné a szentendrei festészetet elemző tudományos munka.

KÖRNER ÉVA

ILLÉS ÁRPÁD FESTŐMŰVÉSZ KIÁLLÍTÁSA

Hosszabb idő óta – mióta a Műcsarnok főnnáll, mindjobban tért hódított az a nézet, hogy a kép azonos a pusztán látvánnyal, sőt a festőt még a látott dolgok valóságos összefüggései sem érdekelhetik, csak mint „tünetemény”, mint színek és formák összecsendülése. A festő egyedüli feladata pedig megtalálni a *módszert*, ahogyan a tüneteményből képet „alkot”. A maga módszerét mindegyik festő egyedül üdvözítőnek tartja és erről a platformról vitatkozik társaival, jobban mondva nem is vitatkozik, hanem kinyilatkoztat, urbi et orbi – és kiátkoz. Az ilyen festőt hovatovább már a látvány maga is egyre kevésbé érdekli, megelégszik néhány konvencionálissá vált témakategóriával, mint tájkép, csendélet, akt-tanulmány, néhány untig megismételt zsáner-jelenet, pl. parasztlányok tereferéje, rohanó szekér, stb. A két világháború között ez a szemlélet uralkodott el képzőművészetünk hivatalos berkeiben, ez lett az egyedül üdvözítő zsűri-norma, sőt ez ment át a magyközönség szemléletébe is. Társadalmi szempontból az egész folyamat a problémátlan és felszínes kispolgár szemléletét és életérzését tükrözte és szolgálta ki. Sajnos, olyan mélyen belegyökerezett a széles néptömegek szemléletébe, olyannyira konvencióvá vált, hogy a kommersz képtermelés területén lényegében a helyzet ma sem változott: az újonnan berendezett lakásokba többnyire az untig megszokott témák kerülnek a falra, közönségünk legfőljebb a modernebb bútorokhoz modernebb eszközökkel – jórészt absztraktabban és dekoratívabban – igényeli a kommersz tematikát: tájat, csendéletet, aktot, stb.

Ugyanakkor lehetetlen nem látni, hogy a magyar festészet legnagyobb tehetségei nem elégedtek meg ezzel a szemlélettel, tudatosan vagy öntudatlanul szembeszegültek vele. Mednyánszky nem igényelt kevesebbet magától, mint hogy festészetével kifejezze egész világképét. Csavargó-képei mind egy-egy sikoly a kor társadalmi igazságtalan-

sága ellen, erkölcsi azonosulás a megalázottakkal és megszorítottakkal. Sőt, egy-egy alak ürügyén a lélek olyan mélységeibe világított, ahova eddig csak Dosztojevszkij. Életveszélyre fittyet hányva, nem azért töltött hónapokat az első vonalban a legvéresebb frontszakaszokon, hogy kalandvágyát kielégítse, hanem azért, hogy a leghitelesebben dokumentálja a háború borzalmait és követelje: az emberiség egyszer s mindenkorra szakítson az emberölés minden fajtájával. Efajta képei messze túlmutatnak a pusztá látványon, a legérzékenyebben tükrözik alkotójuk érzelmeit, problémáit, egész világnézetét, csakúgy, mint Ady versei és Gorkij drámái. Ugyanezt elmondhatjuk a két világháború között Derkovits és Rudnay művészetéről is.

Kiállításlátogató közönségünk jelentős részében ma is él annak igénye, hogy a kép ne csak a pusztá látványt adja, hanem alkotójuk – sőt a néző – alapvető életérzéseinek, gondolatainak legyen tolmácsa, ugyanúgy, mint egy vers vagy dráma. Bizonyítja ezt Illés Árpád, a Fényes Adolf teremben rendezett kiállításának kiemelkedő látogatottsága. Ez az érdeklődés nem képalkotása modernségének szól, nem azoknak a szakmai vívmányoknak, melyek Illés Árpád kiemelkedő fölkészültségéről tanúskodnak, – ez, mondhatnánk, a szakma „belügye”. Ezt az érdeklődést nyilván az eredményezte, hogy Illés képeiről már az első felületes pillantásra is lerí, hogy szerzőjük korunk mélyen érző és gondolkodó fia és indulatát, belső meditációit mindenféle eszközzel próbálja kifejezni. Az emberségnek ez a fölfokozott igénye teszi Illés képeit a kor jelentős dokumentumaivá, még ha megoldásaival nem mindenben érthetünk is egyet. Leginkább akkor nem, ha ez a komoly igény lankad és a szerző belefeledkezik a „bűvészkedésbe” és nagy technikai felkészültségének csillogtatásába. De az ilyesmikért bőven kárpótolnak a nagyszerű, elmélyült meditációk, – érdekes, hogy a legnagyobb közönségsikerük is ezeknek volt, mint pl. *A kozmosz*, *Atombáború*, a *Halálfélelem* víziójának, *G. herceg* krúdyas hangulatának, a *Gulácsy emléke kísért*-nek. Utóbbinak különösen azzal, hogy egyáltalán nem utánózta Gulácsy festésmódját, a maga szubjektív átélésében mégis tökéletes lélektani hitelességgel idézte föl a boldogtalan piktör emlékét. Általában a hangulat a főerőssége Illésnek. Hangulati erejük miatt felejthetetlenek az ilyen képei, mint a *Holdfény*, *Erdő*, *Karácsony*. Néha már-már a zene képi megfelelőjét keresgéli ahogy pl. a Debussyt idéző *Elsüllyedt katedrális* vagy a titokzatos varázsú *Égő csipkebokor*. Figyelmesen szemlélődve rá kell jönnünk, hogy Illésre nem is annyira a hazai vagy nyugati piktúra volt a legmélyebb hatással, hanem a keleti: a kínai-japán és az indiai, ezt színezése – ti. szereti a kiegészítő színeket – és sajátos dekoratív festésmódja árulja el. Gondolkozásában is ez a keleti miszticizmus az idegenszerű és ugyanakkor izgató. Ha irodalmi megfelelőjét keressük, lehetetlen nem Weöres Sándorra gondolnunk, akinek költészetén ugyanilyen mértékben érezhető a keleti inspiráció.

Búcsúzóul mit ajánlhatnánk szerényen a festőnek? Több embert, illetve emberit a képeire. Mintha maga is érezné ezt, erre utalnak legújabb képei, köztük főként a remekbesikerült *Szülföld*: gyengéden tűnődő arc, homlokából, mint korona nőnek fel a szülföld, a gyermekkor álommá távolult emlékei: fák, házak, szeretett helyek.

JÁNOSY ISTVÁN

EGYSÉGES MŰVÉSZETSZEMLÉLET VAGY MARXISTA ESZTÉTIKA*

Érdekes vitacikk jelent meg a Jelenkor októberi számában Major Máté tollából. E tanulmány azzal az igénnyel íródott, hogy segítsen eloszlatni a művészeti életünkben jelentkező zavarokat. Dicséretes a szerző e nemes szándéka. Szerintem azonban a cikk ahelyett, hogy világosságot teremtené a vitatott kérdésekben, még inkább zavarokat idéz elő számtalan vitatható, nem egyértelmű megállapításával. A magam részéről ezekkel a megállapításokkal kívánok vitatkozni. Egyben elnézését kérem az olvasónak, hogy a vita közben felhasználom az egyes kommunista pártok vezetőszerveinek értékeléseit, határozatait az érintett kérdésekben.

Kezdem a szerző bevezető sorainak elemzésével. Idézem a szerző gondolatait: „Nap mint nap találkozunk olyan fogalmakkal, meghatározásokkal, mint például „ellenséges művészi tevékenység”, „idegen, káros, polgári”, sőt „revizionista nézetek, eszmék”, vagy „dekadencia”, „formalizmus”, „öncélú modernkedés”, „kísérletezés szabadsága”, „szocialista realizmus”, stb. stb., melyek mindegyikének megvan a maga, egyedül helyes értelme, tartalma, csak éppen (ma még) mindenki úgy érti, és úgy értelmezi őket, ahogyan akarja, ahogyan az „értés”-re, „értelmezés”-re intelligencia, műveltség, szemléletbeli „örökség”-e állapota, emberi érzékenysége és magatartása alapján éppen képes.”

Ez a megállapítás lényege, hogy nálunk az idézett fogalmaknak, meghatározásoknak megvan a maga egyedüli helyes tartalma, de ezt senki sem veszi figyelembe, mindenki úgy értelmezi ezek tartalmát, ahogyan műveltsége, intelligenciája, szemléletbeli öröksége, emberi érzékenysége, magatartása alapján erre képes.

Szerintem e megállapítás hibás. Először azért, mert nem differenciál a szerző. A »mindenki« túlságosan differenciálatlan laza, szétfolyó kategória. A »mindenki« fogalmat differenciálni lehetne bizonyos csoportokra, hogy így megfoghatóbb legyen. Én például legalább a következő csoportokat különböztetem meg, a »mindenkin« belül. 1. Azokat, akik a marxista esztétika alapján állnak. Ezek számára e fogalmaknak, meghatározásoknak alapjában véve azonos tartalma van. 2. Azok, akik még a polgárió kispolgári esztétikai alapon állnak. Ezek számára is megközelítően azonos tartalma van e fogalmaknak. 3. Azok, akik az előző két irányzat keverékét képviselik. Részben elfogadják a marxista esztétikát, részben a polgári esztétikát képviselik. 4. Vannak, akik nem ismerik, nem is értik az esztétikát, de azért valamilyen zavaros, hiányos fogalmaik vannak arról. Lehetne talán még részletesebb differenciálást is végezni, de nem szükséges. Az említett csoportok közül most már melyik képviseli az egyedüli helyes tudományos álláspontot? Nyilvánvalóan a marxista esztétika alapján álló csoport. A többieknek lehetnek részlegesen helyes ismeretek, több vagy kevesebb mértékben, de sok helytelen, hibás felfogással keverednek ezek. Ilyen módon a szétfolyó megfoghatatlan, »mindenből« »mindenfél« értelmezésből kézzelfoghatóbb, konkrétabb értelmezés lesz. Ez szükséges azért, hogy a vitákban lássuk, hogy ki milyen alapról vitatkozik és kivel. Másként a vita ténylegesen szétfolyó, megfoghatatlan, zavaros, haszontalan lesz. Sajnos van ilyen jelenség a jelenlegi művészeti vitáinkban is.

Ezzel a felosztással azt a célt is elérhetnénk, hogy a különböző értelmezések, álláspontok okait, pontosabban felismerhessük. Mert milyen okokkal a szerző magyarázza a különböző értelmezések, álláspontok alapját, okait szintén nem elfogadható. Több szempontból is vitatható a szerző álláspontja.

Először is nem jelöli meg differenciáltan, hogy miben látja a különböző értelmezések alapvető okait, miben a mellékes, nem döntő tényezőket. Szerintem a különböző értelmezések alapvető okait nem a műveltségi, intellektuális, érzékenységi stb. tényezőkben kell keresni. Ezek csak mellékes tényezők. Az alapvető oka a különböző értelmezéseknek abban van, hogy kinek, milyen a viszonya, hozzáállása a szocializmushoz, a munkásosztály, a nép nagy és nemcs ügyeihez. Továbbá milyen a viszonya a proletariátus világnézetéhez, a marxizmushoz. Ezek alapvetően meghatározzák valakinek a művészeti nézeteit is. Ezek után vizsgálhatók a többi tényezők, a műveltség, intelligencia, érzékenység stb. Ez annál is fontosabb, mert ha az utóbbi tényezőkből vezetem le az

* Hozzászólás Major Máté vitacikkéhez, mely a Jelenkor 1963. X. számában jelent meg.

az emberek művészeti állásfoglalását, úgy nem marxista módon járok el, helyet engedek a relativizmusnak, a szubjektivizmusnak, ami ellentmond a tudományosságnak.

A szerző a továbbiakban hasonló „megfoghatatlansággal” felteszi a kérdést, hogy ki tudja megmondani, miben és hol jelentkezik az ellenséges művészi tevékenység? Hol, miben és hogyan kezdődik a dekadencia? Mi a formalizmus? Mi az öncélú modernkedés? Mit jelent valóban a kísérletezés szabadsága, hol vannak annak határai? Mit jelent a szocialista realizmus különösen az építő művészetben, vagy a zenében? Ma még nem tudunk e kérdésekre egyértelmű választ adni. Művészetelméletünk ezért zavaros, éles ellentmondásokat mutat.

E kérdésfeltevessel sem lehet egyetérteni. A dolog nem úgy áll, hogy senki nem tud semmit. Senki nem tud választ adni a feltett kérdésekre. A marxista esztétika alapján véve minden érintett kérdésre kielégítő, tudományos (nem abszolút)-igényű választ ad. A marxista esztétika nagy képviselőinek műveiben, tanulmányaiban, a marxista pártok értékeléseiben, megállapításaiban megtalálható a szükséges válasz.

Néhány kérdésre az alábbiakban megkísérlem a válaszadást a marxista esztétika alapján.

Hol, miben és hogyan kezdődik a dekadencia? Mi a formalizmus? Mi az öncélú modernkedés? Mit jelent valóban a kísérletezés szabadsága, hol vannak annak határai? E kérdések szorosan egybekapcsolódnak. Így próbálom vizsgálni őket. Mi legyen az elemzés kiindulópontja? Szerintem csak a művészet társadalmi szerepe lehet. De ez sem általában, hanem a szocializmus építésének időszakában. Csak erről a kiindulópontból lehet alapvetően helyesen megválaszolni az érintett kérdéseket. De akkor el is tűnik a relativizmus, a megfoghatatlanság a kérdések feltevésében.

Kezdjük a dekadencia, a formalizmus társadalmi okainak vizsgálatával.

A dekadencia, a formalizmus ott és akkor jelentkezik, ahol és amikor a művész meghasonlik az őt körülvevő társadalommal. Amikor meglátja, hogy az általa képviselt osztály érdekei ütköznek a társadalom érdekeivel. Ilyen viszonyok közt a művész nem tud vagy nem akar egyértelműen állást foglalni az uralkodó rend, az uralkodó osztály érdekei mellett. De ugyanakkor nem látja, vagy nem akarja látni a társadalom feltörekvő haladó erőit, vagy nem bízik ezekben az erőkben sem. A művész belső ellentmondásba kerül. Csalódik az eddig tökéletesnek, vagy legalább is jónak hitt társadalmi rendben. Saját osztályában. Ugyanakkor nem látja a kivezető utat az ellentmondásból. Egyénileg nem akar a rosszra ígert mondani, magát azonosítani a mindjobban konzervatívabbá váló osztállyal. Hol a kivezető út számára? Elfordulás a társadalmi problémáktól. Semlegesség az osztályok harcában. Visszavonulás a művészet „belső világába”. Úgy gondolja, hogy van ilyen „belső világ”. Művészi tevékenységében most már nem a mű társadalmi mondanivalója, eszmeisége lesz a döntő, hanem a belső szépség, tökéletesség, egyszerűen a forma tökéletessége. A forma győzedelmeskedik a tartalom, az eszmeiség felett. Az alkotás fő célja most már a formával való büvészkedés, új eszközök, formák, kifejezőmódok keresése stb.

Erre utal Plehanov már 60 évvel ezelőtt egyik jelentős tanulmányában.¹ „A művészet a művészetért iránti hajlam ott alakul ki, ahol a művész és az őt körülvevő társadalom ellentétbe kerül egymással.” „Már az impresszionisták teljesen közömbösek voltak műveik eszmei tartalma iránt...” számukra meggyőződés volt, hogy „...a képen a fény a főszereplő”. „Az olyan művész, aki figyelmét az érzetek világára korlátozza, közömbös marad az érzetek és gondolatok iránt.” Hasonló megállapítások sokasága található meg a szerzőnél az idézett könyvében.

E megállapítások 60 évvel ezelőtt a kapitalista társadalom művészeti válságára vonatkoztak. Vajon napjainkban is hasonló-e a helyzet? Sőt a szocializmus viszonyai között is érvényesek-e a formalizmusról, a dekadenciáról mondottak?

A helyzet nem teljesen azonos. A kapitalista művészet még inkább bomlik, a dekadencia, a formalizmus mindteljesebben jellemzi a Nyugat művészetét. A formalizmus mind vadabb hajtásait találjuk a Nyugat művészeti életében. De a lényeg azonos. De mi a helyzet a szocialista országokban? Úgy gondolom a leírt okfejtés a mi viszonyaink közt is érvényes az írók, a művészek bizonyos csoportjaira. Nálunk sokkal mélyebb társadalmi változás ment végbe. Teljesen lelepleződött a reakciós burzsoázia, a maga eszméivel, életfelfogásaival, egész világnézetével. Másik oldalon egy gyökeresen új társadalom alakul ki. Új eszméivel, új életfelfogásával, új világnézetével. Ez a gyökeres fordulat úgy hat a művészek bizonyos csoportjaira, hogy nem tudnak ma még egyértelműen állást foglalni a múlt és a jelen között. Még könnyebb az állásfoglalás politikailag. Nehezebb a művészeti, erkölcsi kérdésekben. A régi művészeti elveit, alkotói módszereit teljesen nem tudja még elvetni. Az új szocialista művészeti elveket, alkotói eljárásokat meg még nem tudja teljesen elfogadni. Így megvan nálunk a társadalmi talaja a dekadencia, a formalizmus jelentkezésének. Ezt még tetézi az a nyugati hatás, ami a művészeket éri hazánkban is. Mindezek eredménye egyes íróknál, művészeknél a társadalmi kérdésektől való elfordulás, közömbösség a társadalom nagy kérdései iránt. Teljes meggyőződéssel nem tud, vagy nem akar egyértelműen állást foglalni a

¹ Művészet és társadalmi élet. Lásd: Plehanov: Irodalom és esztétika. Kossuth Kiadó, 1963.

szocializmus, a munkásosztály ügye mellett a művészi alkotásaiban. Számára az alapvető így nem a művészi alkotás szocialista eszmeisége, tartalma lesz, hanem a formai oldalra helyezi a súlyt. Sokuknál az öncélú kísérletezés, modernkedés kerül előtérbe.

Más tényezők is hatnak még a formalizmus, a kísérletezés, a modernkedés irányába. A mi új, magasabbrendű társadalmunk művészi alkotásainak eszmeiségét tökéletesebb formákkal kell kifejeznie. Továbbá a társadalmi haladás meggyorsuló üteme is készteti a művészetet új korszerűbb kifejezési eszközök, formák keresésére stb.

Én a magam részéről a kísérletezésnek két irányát jelölném meg. Egyszerűen azt jelölve ezzel, hogy kinél mi a kísérletezés célja. Egyik irány: a szocialista tartalom kifejezésére szolgáló legjobb, legtökéletesebb formák keresése. De itt a tartalom, az eszmeiség van előtérben. Ezt nevezném pozitív iránynak. Erről állapítja meg az MSZMP VIII. kongresszusa is a következőket: „A párt és népünk számára a művészi alkotás eszmeisége, mondanivalója, a szocialista tartalom a legfontosabb.”²

Vagy további megállapítás, ami a kísérletezésre vonatkozik. „A szocialista realizmus magába foglalja a kísérletezés szabadságát, a különböző stílusirányzatok létjogosultságát, a témák és formák változatosságát. Elutasítjuk azonban a dekadenciát, a formalizmust, a valóságtól elforduló öncélú modernkedést.”³

A kísérletezésnek a formák keresésének ezt az irányát követi művészeink jelentős tábor, nem felelve a tartalom meghatározó szerepét.

Van a kísérletezésnek egy másik iránya is hazánkban. Ez azoknál a művészeknél jellemző, akik nem azonosulnak a szocializmus, a nép ügyével. Akik nem akarnak, vagy még nem tudnak állást foglalni alkotásukkal a dolgozók szent ügye mellett. Számukra a kísérletezés ténylegesen öncélú modernkedés. Forma a forma kedvéért. Vagy rosszabb esetben a formalizmus magasztalása, dicsőítése ürügyén a szocialista eszmeiség lebecsülése, tagadása, sokszor kigúnyolása.

Ezek sokszor hallatlan naívsággal csüngenek bizonyos nyugati irányzatok karjaiban. Kritikátlanul dicsőítik a dekadenciát, a formalizmust, az absztraktot, s nem veszik észre, hogy a burzsoáziahoz kerültek közel, vagy már az ő eszközeiké váltak. Itt érvényes a marxizmusnak az a megállapítása, hogy a formalizmus, a burzsoá ideológiai hatás tükröződése művészeti életünkben. Ezekről mondja Gomulka elvtárs az LMP VIII. Plénümán – 1963-ban: „A burzsoá ideológia befolyása megnyilvánul az esztétika terén is abban, hogy a forma uralkodó szerepét hirdetik és az úgynevezett művészi kísérletezést a művészet szinte egyedüli céljának tekintik.” Majd tovább: „Egyes művészek mégis megelégednek társadalmi kötelezettségeikről, megelégednek saját népükről és annak szükségleteiről, szemüket kizárólag Nyugatra függesztik, ott keresnek alkotói ihletet.”

De a kísérletezés korlátlan szabadságát hirdető ilyen művészeknek szól az SZKP Központi Vezetősége nevében Hruscsov elvtárs által mondott néhány megjegyzés is. „Nem lehetünk semlegesekek a formalizmussal szemben.” „Népünknek harcos forradalmi művészetre van szüksége.” „Akik a dolgozók oldalán nem vesznek részt a küzdelemben, lényegében a burzsoáziát segítik.” „Az absztrakt és formalista irányzat... a burzsoá ideológia egyik formája.”⁴ S még hasonló megállapítások sokaságát találjuk az említett beszédben.

Elnézést a seok idézetért, de azt akartam vele illusztrálni, hogy nemcsak hazánkban értelmezik sokan rosszul a művészi kísérletezés szabadságát és célját, hanem más szocialista országokban is van hasonló jelenség. Másrészt azt is láthatjuk az idézetekből, hogy egységes a kommunista pártok elmarasztaló ítélete is a formalizmusról, az absztraktról, a szocialista művészettől idegen burzsoá tendenciákról.

Talán még érthetőbbé válik a marxizmus álláspontja a formalizmus, az absztrakt irányzattal szemben, ha a művészeti alkotásokat a cél és eszköz dialektikája szempontjából elemezzük. A művészetben is érvényes a cél és eszköz egységének az elve. Itt sem lehet szakadás cél és eszköz között. Ebből viszont következik a már ismertetett marxista álláspont. A művészet célja: a társadalom szolgálata. A tömegeket kell segítenie önmaguk megismerésében, a helyes állásfoglalás, a cselekvés kialakításában. De ezt csak úgy lehet elérni, ha helyesek az eszközeink, amelyeket alkalmazunk. A tömegek számára a tőlük idegen, érthetetlen eszközök és formák, egyszóval a valóság érthetetlen megjelenítése nem szolgálhatja a célt, sőt, ellentmond a célnak. Gondolom, ide is vonatkozik a cél elsődlegességéről szóló tanítás, amely nem zárja ki a cél és eszköz dialektikus egységének fontosságát a művészetben sem.

Ebből kiindulva könnyebb lesz a kísérletezés kereteit, célját, határát is megjelölni. Szerintem ott a kísérletezés határa, ahol a művészi alkotás még a tömegek ügyét, a szocializmus építését

² Az MSZMP VIII. kongr. beszámolójából.

³ Az MSZMP VIII. kongr. határozatából.

⁴ Gomulka elvtárs előadása: Nemzetközi Szemle 1963. 10. szám.

⁵ Hruscsov: A szovjet irodalom és művészet kérdései. Kossuth Kiadó, 1963.

hatásosan szolgálja. Ahol a forma még nem megy a tartalom rovására. Ahol nem teszi érthetlenné a tartalom megértését a tömegek számára.

S gondolom, hogy a korszerűség, modernség követelménye sem léphet túl e kereteken. Mert hogyan lehet korszerű a kornak szóló alkotás, amit a kor tömegei nem értenek meg, ami számukra idegen „bükkfa nyelven” van írva, vagy kifejezve.

Szerintem attól sem kell félni, amitől sok aggályoskodó művész fél, hogy a korszak lényeges problémáit ábrázoló alkotás majd elveszti – egy későbbi korszakban – aktualitását, korszerűségét. A klasszikus művészi alkotások maradandósága éppen abban van, hogy koruk problémáit nagy szenvedélyességgel, mélységgel, tudták ábrázolni. Korszerűségüket nem elsősorban a különleges formáknak, eszközöknek köszönhetik, hanem alkotásaik maradandó mondanivalójának, annak, hogy koruk igazságát, mélyen, megrendítően ábrázolták.

Én csak ebben a felfogásban tudom elfogadni a kísérletezés, a modernség, a korszerűség értelmezését. Vagyis ki tudja jobban, szebben, megragadóbban, szenvedélyesebben, a tömegek számára közérthetőbben elmondani korunk, a szocializmus igazságát, úgy, hogy a mű hatására a nép fel- és megismerje önmagát, s ösztönözze önmagát, a szebb, a jobb, az igazabb élet megteremtésére.

Viszont jó néhány művészi alkotás, legyen az a legképtelenebb formai megoldásokat hordozó, nem korszerű, mert nem mond semmit a tömegek számára. De akkor kinek van rá szüksége?

A szerző a továbbiakban arra utal, hogy a művészeti életben dúló eszmei zűrzavar oka többek között az, hogy az ideológusok és filozófusok „féltudásúak” a művészet területén éppúgy, mint a múlt század végén „féltudásúak” voltak a természettudomány területén. Ezért sincs egyértelmű álláspont. Szerintem vitatható ez az általános megállapítás az ideológusokról és filozófusokról. De tételezzük fel, hogy ez így van. Még akkor is alkalmas a sok „féltudású” ideológus és filozófus arra, hogy „féltudásukat” összeadva alapjában véve helyes megállapításokat tegyenek az esztétika területén. Nos, ha még ehhez hozzá adjuk azokat a marxista írókat, művészeket, akik esetleg „féltudásúak” az ideológia és a filozófia területén, úgy még inkább megvan minden lehetőség a helyes esztétikai elmélet megalapozására. A szerző tovább azt állítja, hogy e „féltudású” ideológusok és filozófusok hajlamosak a magukkal hurcolt, kispolgári, polgári ízléshez, képzelethez, szemlélethez igazítani, ezek igazolására felhasználni a marxista-leninista elmélet alapvető igazságait. De a helyzet fordítva is lehetséges. Vannak és lehetnek olyan „féltudású” írók és művészek is, akik a maguk polgári, kispolgári, művészi ízlésüket, nézetüket, szemléletüket, mint a marxista esztétika álláspontját akarják elfogadtatni, azt a marxista esztétika részévé tenni. E régi nézetekre a „modern”, „korszerű” címkét ragasztva törekednek érvényesíteni ezt a vonalat.

Más hibájuk az említett ideológusoknak és filozófusoknak – a szerző szerint –, hogy az irodalomra többé-kevésbé érvényes megállapításokat mechanikusan, vulgárisan ráerőszakolják a művészet többi ágaira is.

Valószínű, hogy vannak az említett fajta ideológusok és filozófusok, de jobb lett volna konkrétan utalni, hogy kik ezek, mert így feleslegesen bántjuk a nem ilyen ideológusokat is, ami nem hasznos dolog már a közösen megoldandó feladatok szempontjából sem. Végül a párt művészetpolitikáját és művészetelméletét talán még sem ezek az ideológusok és filozófusok dolgozzák ki, így abban meg lehet bízni.

A szerző a továbbiakban a művészeti viták, zavaros nézetek fő okát abban látja, hogy nincs tisztázva a művészet fogalma, terjedelme. Nincs tisztázva az sem, hogy a művészet egyes ágai milyen mértékben szolgálják az alapot, a társadalmat. Vagyos melyik szolgálja ezt teljesen közvetlenül, maximálisan és melyik minimálisan.

E problémák megoldását szolgálná az egyetemes művészet rendszerének megalkotása. Ha kialakul az egységes szocialista művészet-elmélet, az lehetővé teszi, hogy a ma különbözőképpen értelmezett, ideológiai zavarokat okozó fogalmak valóságos tartalmukban megvilágosodjanak, lényegében azonos értelmezést kapjanak, szándékolt és valóságos félreértések kiküszöbölődjenek, szakmai, ideológiai viták megszűnjenek, stb.

Az alábbi nézetekben – szerintem – több hiba rejlik. A művészeti viták és zavarosságok oka nem az egyetemes művészet-tudomány hiányában van alapvetően. A viták fő oka az írók és művészek még korántsem egységes világnézete. A belső és külső osztályharc hatása az írók, művészek egyes rétegeire, mind világnézeti, mind szakmai kérdésekben. Nincs a művészeti életben sem békés egymás mellett élés. Sőt azt mondanám, hogy az utóbbi években nemzetközi méretekben nagy nyomás nehezedik a szocialista országokra. A politikai kudarcok sorozata után az imperialisták eszmei, művészeti síkon próbálnak sikereket elérni.

Viszont ha ebben van a viták fő oka, akkor a megoldást is itt kell keresni. Döntő dolog az írók és művészek széles körében a marxista meggyőződés erősítése. Ha meg lesz a marxista meggyőződés, könnyebb lesz a művészeti kérdésekben is egyetérteni. Ehhez viszont vitákra van szükség. Tehát nem kell, nem is lehet a vitákat megszüntetni. Az MSZMP VIII. kongresszusának

⁶ Az MSZMP VIII. kongresszusának beszámolójából.

beszámolója is erre utal.⁶ Segíteni fogjuk a még nem szocialista világnézetű alkotók eszmei átalakulását is. Nem formális egységre van szükségünk. Az igazi egységet megteremteni csak elvi alapon, szívós meggyőző munkával lehet, a marxizmussal szemben álló, attól eltérő felfogások ellen vívott következetes eszmei harcban.”

Ezzel nem azt akarom mondani, hogy ne legyenek viták művészetelméleti kérdésekről. Van itt is még sok tennivaló. De egységes álláspont kialakítása, csak egységes világnézeti alapon lehetséges.

További megjegyzésem a szerzőnek arra a kérdésfeltevésére vonatkozik, hogy a művészet köteles-e szüntelenül a valóság mélyebb mozgatóerőinek feltárását, a szocializmus eszméjének hirdetését szolgálni? S az ilyenfajta állandó erőfeszítés kifárasztja-e a művészt és a befogadót egyaránt?

Ha a művészet be akarja tölteni nagyszerű hivatását a szocializmus építésében, úgy ezen nem lehet sokat vitatkoznunk. De nézzünk néhány idevonatkozó megállapítást. Hruscsov:⁷ „Az irodalom és a művészet a munkások és parasztok érdekeit köteles szolgálni.” Vagy Gomulka elvtárs megállapítása: „Filmgyártásunknak nem lehet kizárólag a kísérletezés a célja, nem alkalmazkodhatik a művészretek elit érdeklődéséhez, hanem elsősorban a dolgozók millióinak kulturális és szórakozási igényét kell kielégítenie, fontos eszmei és nevelő feladatokat megvalósítania.”

Hasonlóan foglal állást a mi pártunk is. „Művészeink, íróink gyorsan változó életünk hiteles, pártos ábrázolásával szolgálják szocializmust építő népünket.”

„A művészi alkotás töltse be nemes hivatását, segítse a szocialista ember nevelését.”⁸ „A művészeknek tudniuk kell, hogy a szocializmus a tömegek eszméje, és aki a tömegekhez szól, annak meg kell találni az utat a dolgozó milliók gondolataihoz és érzelmeihez.”⁹

Gondolom, egyértelmű és világos a párt állásfoglalása. Ami a szerző ama kételyeit illeti, hogy ilyen alkotások túlzottan kifárasztják a művészeket is és a közönséget is, szintén vitatható, több szempontból is. A közönséget megközelítően sem „fárasztja ki” úgy egy tartalmas, nemes gondolatokat, érzéseket fakasztó, mély eszmeiségű alkotás, mint például egy absztrakt festmény kuszált vonalai, pontjai, hiába keresett összefüggései stb. Az viszont természetes, hogy az igazi művészeti alkotás jótékony fáradtságot idéz elő a nézőnél. De ez a fáradtság éppen az átélés, a befogadás, a nemes érzések és gondolatok megjelenésének, erősödésének a következménye. Ettől nem kell féltelnünk a nézőket.

Az igazi művészi alkotás közben a művész is elfárad. Ez igaz. Sőt sokszor jobban elfárad, mint a népét szolgáló, érte dolgozó munkás, paraszt, orvos, pedagógus, politikus, stb. De az író és művészi pálya sohasem volt fáradtságmentes tevékenység. A művészet hivatás. A nép szolgálatának, nevelésének felelősségteljes, áldozatvállalással járó hivatása. Aki ezt nem akarja vállalni, ne lépjen erre a nehéz útra. Jelenleg hazánkban nem az a fő veszély, hogy túl sok az igazi művészi alkotás. Sőt ellenkező tendencia is érvényesül.

Sok a könnyű (lehet, hogy nehezen, nagy fáradtsággal született) semmitmondó művészi termék és ez jobban elfárasztja a nézőt, az olvasót, mint a jó, tartalmas, könyv, film, festmény stb.

A szerző a további fejtegetéseiben vizsgálja azt a kérdést, hogy a zene, valamint a nem figurális szobrászat, festészet hogyan és kik számára mond valamit. Utal arra, hogy az absztrakt művészet is mond valamit azoknak, akik értik, akik nem „botfűlűek” vagy nem „botszeműek”. Vagyis ismerik az absztrakt formanyelvét. Így ez is besorolható a nemes értelemben vett művészeti ágak közé. Lehet, hogy én is a „botszeműek” csoportjába tartozom, – s velem együtt ebben az országban még közel 10 milliónyian –, de én nem találok az ilyen művészeti alkotásokban a tartalmat. Így aztán két út lehetséges.

Vagy mi emelkedünk fel az absztrakt alkotások megértésének színvonalára, vagy a művészek fejazzék ki magukat közérthetően, úgy, hogy azt mi „botfűlűek” is megértsük. Az utóbbi út hasznosabb lenne. Fokozatosan kellene népünk művészeti ízlését emelni, s talán így eljutnánk a formalista alkotások „megértéséhez” is, ha van mit megérteni bennük.

Panaszkodik a szerző amiatt is, hogy a marxizmus alapján mereven elzárkózunk a „non-figuratív” művészetnek tanulmányozásától, belső törvényeinek megismerésétől is. Azt hiszem, hogy ez nem egészen így van. A marxista esztétika művelői foglalkoznak e „művészet” tanulmányozásával is. Csak ilyen alapon születettek meg a már említett értékelések az effajta művészeti alkotásokról. A párt VIII. kongresszusa is hangsúlyozza a stílusviták szükségességét, szabadságát, de az alkotások eszmeiségét, tartalmát helyezi előtérbe. Elutasítja az öncélú modernkedést, a formalizmust, a dekadenciát.

⁷ Lásd az előbb említett anyagokat.

⁸ MSZMP VIII. kongresszusának beszámolója.

⁹ MSZMP VIII. kongresszusának beszámolója.

Végül szeretném hangsúlyozni, hogy az itt leírt gondolatokkal, megjegyzésekkel nem az volt a célom, hogy a szerző által felvázolt egységes művészetszemléletre vonatkozó elképzeléseket utasítsam vissza. Bizonyára van ebben az elgondolásban hasznos és pozitív elem. Sok kérdést kell még tisztázni, s a szerző elképzelései is ezt akarják segíteni. Az itt közreadott vitacikkkel csak néhány – szerintem – helytelen megállapítással óhajtottam vitatkozni, elsősorban önmagam számára tisztázni néhány kérdést, de talán mások számára is segítettem ebben.

BENKŐ LÁSZLÓ

A TELJES HORIZONT

Elemi erővel tört felszínre és vett nem csillapodó hullámokat a korszerű művészettel kapcsolatos probléma. Még ha az eddigi vitaanyag nem is csillantott volna elének sok új szempontot és konkrét megállapítást, a mozgás önmagában is nagyon sokat jelent. Sokan és egyre többen látják a művészet és a tudomány képviselői közül, hogy a vita tárgya korántsem a kor divatja, hanem talán a leglényegesebb problémája századunk művészeti kérdéseinek. A technika, a tudomány új korszakát az atomenergiának, a mesterséges égitestek teremtéséhez szükséges erőknek és pályáknak felismerése és tudatos alkalmazása jelentette be. A korszerű művészet hajnala talán éppen ezekben a vitákban dereng és izzik fel, mert körvonalazni, tisztázni akarják az átfogó világképet. Éreznünk kell és érezzük is, hogy ha már tudatosan alkalmazzuk új szemléletünket, a világ igazabb, szebb, mélyebb lesz körülöttünk.

A gyűlő, egyre gazdagodó vitaanyag nagy része tisztázni igyekszik az alapfogalmakat, s a két-féle világkép között látott árkot vagy szakadékot kívánja áthidalni vagy betemetni.

A művész hozzászólók írásából kiejlik egy ilyen elválasztó határ: a művészet minden ízében emberi, antropomorf, a tudomány világa hideg, dezantropomorf. Ilyen szemlélet könnyen olyan kompromisszumos szintézist képzelhet vagy képeltethet el megoldásként, mint például zeneműveket mesterséges égitestekről, verseket dezoxiribonukleinsavról, képeket az atomi szerkezetek világáról, hogy így tágítsa teljes körre horizontunkat.

Azért nem lehet ez a probléma megoldása, mert maga a probléma is más. Nem azt kell keresnünk, hogy mi választja ketté világunkat és a két fél közé milyen hidat feszíthetünk, hanem azt kell meglátunk, hogy a kettő a lényeg mélyén találkozik, sőt elválaszthatatlanul egy.

A költőnek ismert Imre Farkas természettudományos egzaktssággal felépített hozzászólásában gyanújának adott kifejezést, hogy talán elvben nem is lehet elválasztani tudományt és művészetet. Nem tartunk még ott, hogy matematikai egyértelműséggel állítsuk: valóban nincsen erre elvi lehetőség. De ismert volt-e az energia megmaradásának tétele akkor, amikor a francia akadémia elvetette az örökmozgó létezésének lehetőségét? Hiszem, hogy születik olyan új Meyer, aki a mi szétválasztási álmproblémánkra is bebizonyítja a lehetetlent.

Az alábbiakban néhány adalékkal szolgálhatok annak számára, aki majd pontot tesz – ha tehet – a világméretű vita végére.

Bevezetésül és indoklásul: a vitában eddig is találkoztunk csillagászok nevével. Ez bizonyára nem véletlen. Számtalan természettudós állítja, hogy a csillagászat tanította meg gondolkodni az embert. A kopernikuszi forradalom négyszáz év óta egyik rejtett mozgatója volt más forradalmaknak és több áttételében ma is gyűrűzik. Ez az ősi tudomány napjainkban különösen erős világkép-formáló szerephez jutott: gyakorlati tudománnyá válva közelebb került az emberhez, és az űrhajózás korában kozmikus tágítja szemléletét. Most írja ki belőlünk az utolsó nyomait az ő- és középkortól örökölt geo- és homocentrikus világképnek, amelybe évezredek óta, születésünk óta beleszoktunk, belenőttünk. Végezetül: a csillagászat, amely végső fokon a világ minden létezőjét magába foglaló egzakt természettudomány, évezredek át volt művészi ihlet forrása. Ezért is feltűnően alkalmasnak látszik minden szintű közvetítő szerepre tudomány és művészet között.

A. Eddington, angol idealista csillagász egy hasonlatával ráhibázott a lényegre. Azt írta egy helyen: ismeretlen partokra érkezünk s a homokban ismeretlen lábnyomokat fedezünk fel. Hosszas kutatás után rájövünk arra, hogy azok saját lábunk nyomai.

Műszereink mintegy 10 milliárd fényév távolságig kutathatják át a körülöttünk levő világot. De bármilyen eszközzel, bármilyen messze és bármilyen hullámhosszon érkeznek el kérdéseink a természethez, a feleletben már eleve benne vagyunk, mert a kérdést is mi tettük fel, és mi vagyunk a felelet interpretálói is. Legegzaktabb tudományos megállapításainkból is kiérezhetjük az emberi lét melegét. Régen istencink is emberszabásúak voltak, ma egész világunk antropomorf, ha úgy tesszük: humán.

Kétségtelen, hogy a mindenségben rajtunk kívül is élnek értelmes lények. Lehet, hogy egy másik világ lakói a rádióhullámok rezgéseit „látják”, a fényt nem. Mit érzelnék egükön? A mi műszereinkkel csak egy-két évtizede felismert létezésű rádióforrásokat (ún. rádiócsillagokat), amelyek közül nagyon sokat nem is lehet azonosítani optikailag észlelhető objektumokkal. Ezek a lények tehát merőben más képet kapnak és alakítanak ki a világegyetemről, a természetéről, mint mi. Nem fűzzük tovább a csábító, fantasztikus témát a feltételezett más világban élő lényekről. Csak még annyit róluk: bizonyos, hogy nem éreznének át művészi élményt Beethoven vagy Liszt, de még Bach vagy Bartók művei hallatára sem. Szinte felesleges elképzelnünk, hogy mennyire kilátástalan erőlködés lenne Michelangelo vagy Rodin, Rembrandt vagy Picasso, vagy akár Homeros vagy Aragon művészetét bemutatni vagy méltatni előttük.

Tudományunk és művészetünk egyaránt emberre szabott, s mint ilyen, a szó legtágabbi, kozmikus értelmében nem lehet egyetemes. Ez azonban még nem bizonyítja, hogy a kettő elválaszthatatlan ötvözetbe olvad.

Egy függőhíd tollrajzát néztem. A papír csaknem szétszakadt a művészien érzékeltetett erők hatására, melyek az odavetett vonalak hídláncaiban feszültek. Meg vagyok győződve, hogy a művész – ha nem is értett a statika számításaihoz – tökéletesen átérezte a szerkezetben fellépő húzó- és nyomóerők nagyságát és egyensúlyát, s éppen ezért lett jó a rajza.

Szobrászműhelyben készülő portrét néztem. Tudtam és éreztem, hogy az agyagarc pofacsontot fedő része keményebb például az ajkagnál. A szobrász tudta és érezte a csontot a hús, a bőr alatt. Ezért volt jó a portré.

Olvastam a Hábetler család természetudományos objektivitású elemzését. A regény hazai példát mutatott a Tüskés által is kiemelt jelentőségű flaubert-i impassibilité-re, mely a legesélyesebb művészi módszere a korszerű prózának. Módszerét tekintve ezért tartom megtámadhatatlannak, jó-nak a Rozsdatemetőt.

A zene absztraktabbnak tűnő területéről is vehetek példát. Kikerülve a Négy Évszak vagy a Pastorale természetközelségének taglalását, egy Bach prelúdiumra gondolok, mely oly logikus felépítésű, tökéletes arányú és hibátlan megoldású, mint egy elegáns levezetés. Nem érdekel, hogy Bach hadilábon állt-e a matematikával vagy sem, de tudom, hogy éppen ilyen lírai lett volna lelkiállapota, ha egy-egy levezetés közben átérzi a matematika szépségét. Ezért kap meg annyira Bach zenéje.

Teljesen, vagy csaknem teljesen mellékes, hogy a művészen tudatos-e alkotásának tudományos oldala. Az ecsetet fogó, agyagot simító, az írógép vagy az orgona billentyűit ütő művészujjak idegeinek érezniök kell az egzakt világ csontvázát, amely nélkül híd, fa, ember menthetetlenül összeomlik, ha hitelesen akarják ábrázolni.

Ez a szituáció megfordítható: „A fizikai produkció lelkiállapota lírai állapot” (Einstein). A csillagászat szolgáljon konkrét példával.

Belinszkij egy orosz költőnről írja: „Szinte egyik versében sem veszi le szemét az égről és a csillagokról, de semmi újat nem vett ott észre, nem úgy, mint Leverrier, aki felfedezte a Neptun bolygót... Leverrier nagyobb költő, mint Zsádovszkaja úrhölgy, ha nem is ír verseket... De mit láthat meg az égen korunk költője, ha a legáltalánosabb fizikai és asztronómiai ismereteknek is híjával van?”

Milyen volt Belinszkij költő-Leverrier-je? Számoljon be róla a kortárs: „...nem vett magának annyi fáradságot, hogy távcsövét vévén kezébe, meggyőződjék róla, hogy a bolygó csakugyan ott van... A csillagok nem voltak előtte mások, mint az erők központjai... A mindenség megismerésének lényege rá nézve egyenletekben, formulákban, logaritmusi sorokban állott, s a sebességek és erők matematikai elméletével foglalkozott csupán.” (Flammarion.) Az irodalomkritikus mégis meglátta a tudománytörténet egyik legszárazabbnak ismert tudósa számolva-felfedező munkája mögött húzódó, letagadhatatlan költői ihletettséget.

Sem a művész, sem a tudós nem alkothat hiteleset, maradandót, ha valamilyen módon nem érez át a horizont másik felére. Kétségtelen, hogy a két alkotó embertípus világszemlélete eltérő. Ez viszont csupán műveltség, lexikális ismeretanyag kérdése, ami – a szó legmélyebb értelmében – nem érinti a lényegét: a mai ember művészi-tudományos, teljes horizontját. Fel kell ismerni, hogy a műveltség nem azonos a világszemlélettel, bár a kettő közötti egymáshatás determináló erejű. A most kirajzolódó, minden ízében korszerű világkép, bármelyik oldala felől közeledjék hozzá valaki, óhatatlanul belekóstoltat, behatolásra készítet a másik felére is.

Talán már nincs messze az idő attól, hogy egyenlőségjelet tegyünk a tudós és művész, tudomány és művészet közé. Lehet-e ilyen magas szintű egység? Lehetetlen-e a szétválasztás?

Hoc est demonstrandum.

PONORI THEWREWK AURÉL

ÚJABB BERZSENYI DOKUMENTUMOK
A KAPOSVÁRI ÁLLAMI LEVÉLTÁRBAN

Már jómagam is hinni kezdtem, hogy a somogyi levéltárban aligha található újabb Berzsényi dokumentum azokon kívül, amelyeket a korábbi években már publikáltam a különféle irodalmi folyóiratok és évkönyvek hasábjain. (Dunántúl, 1955. IV. évf. 1. sz., Irodalomtörténeti Közlemények 1956. LX. évf. 4. sz., Petőfi Irodalmi Múzeum évkönyve 1958.) Szerencsére, tévedtem. A szorgos levéltári rendezések, a kutatókat segítő tematikai feltárások, ismét újabb Berzsényi leveleket emeltek ki a százados iratok rendjéből, és – ime – frissiben bocsátják az irodalomtörténészek rendelkezésére.

Az elmúlt hónapokban hat újabb Berzsényi dokumentum került elő levéltárunkban, amelyek közül három eredeti, három pedig jelentős Berzsényire vonatkozó irat. A hat közül négy gazdasági jellegű, kettő pedig, a költő halála utáni közmegebecsülésére vonatkozóan tartalmaz értékes művelődéstörténeti adatokat.

Vegyük sorra – időrendben – az eredeti Berzsényi leveleket. Az első 1828. január 7-én datálta Nikláról (akkor még Mikláról) és címezte Sárközy István alispánhoz, akihez állandó kapcsolat és jóbarátság kötötte. Ismeretes, hogy a nagybajomi Sárközy-kastély, a Dunántúli valóságos szellemi és irodalmi központja volt a XIX. század első felében, amelyben hazánk csaknem minden számottevő írója és neves embere megfordult.

A levél teljes szövege így hangzik:

*„Tekintetes Vice-Ispány Úr,
Nagytiszteletű Uram!*

Parancsolatja szerint Tekintetes Vice-Ispány Uramnak alázatosan jelentem, hogy a coronationalis [koronázási] költségeknek megkettőztetett lefizetését ezennel elfogadni kötelességemnek tartom s egyszersmind alázatos tisztelettel maradok

Tekintetes Vice-Ispány Úrnak,

Nagytiszteletű Uramnak

Mikla, Január 7 dik

1828.

*alázatos szolgája
Bersényi Dániel.”*

A második levelet hivatalos minőségében, mint a Berzsényi István javak „zártartója” (sequester) írta Berzsényi Istvánnénak, született Váczy Borbálának (akitől kezdve az addig lutheránus Berzsényiek katolikussá lettek) Pusztakovácsiba 1830. december 22-én. A levél érdemi részéhez ismernünk és tudnunk kell, hogy a Berzsényi-család vagyoni helyzetét, annak két tagja: idősebb és ifjabb Berzsényi Istvánnak közismerten könnyelmű vagyonkezelése nagyon megrendítette. A költő az atya öccsének özvegyét: Váczy Borbálát feleségül vevő Berzsényi István árváinak volt a vagyoni zárgondnoka s levele megírására ilyen minőségében került hivatalosan a sor.

A levelet teljes terjedelmében ide iktatjuk:

„Kedves Asszony Néném!

Mint hogy még a közelebbi múlt nyáron özvegy Bersényi Istvánné Asszonyságot az eránt biróiképen megintetni méltóztatott, hogy azon adósság fejébe, mellyel néhai Bersényi József Úr árva, a fent nevezett Asszonyság árváinak tartoznak, Kedves Asszony Néném Perpatvar nélkül kívánna fundust assignálni; [fundust: értéket, vagyont kijelölni]

én T. Bogyay Fő szolga Biró Urat az offeralt [felajánlott] Gombai szőlőnek törvényes meg betsülteése végett már régen meg kértem; Ki azonban, hivatalos foglalatosságai miatt mindeddig reá nem érhettém, midőn a napokban ezen betsü véghez vitelére általam újabban is meg kérettegetett volna: azt nyilatkoztatta ki előttem, hogy ezen érdemben Kedves Asszony Nénémnel beszélgetvén, úgy értette, hogy most ismét barátságos módon nem akarna Asszony Néném fundust assignálni. Melyre nézve, mivel a Tekintetes Özvegy Asszonyosság árváit a Marczali Plebanus Ur részére exequalni [végrehajítani] fogják, s én ezen executiót [végrehajítást] mindaddig elhalasztatni kértem, míg én is viszont fundust kaphatok; ezennel az eránt megkérdezni kívántam édes Asszony Néném, hogy a Birói megintés következtetésében méltóztatik e fundust adni, vagy a dolgot perre eresztetni? S ha a barátságos kielégítés szándéka Asszony Nénémnek, tessék T. Bogyay Fő Biró Urat megkérni, hogy arra terminust tegyen, s engem tudósítson, mert az említett executiót már tovább hallasztani nem akarják. A hozzám megküldött vád és intő leveleket exhibeáltam [előadtam], a testimonialisokat [bizonyágleveleket] majd meg fogom küldeni. Tapasztalt szíves úri bajlandóságaiba zárt tisztelettel vagyok igazi atyafi szolgája Kedves Asszony Nénémnek Bersenyi sequester.
Mikla, Dec. 22. 830."

A harmadik Berzsényi levélnek Bogyay Elek megyei alügyész volt a címzettje Pusztakovácsiban.

„Kedves Barátom Uram! Klinecz és Hottó Urak között történt czivódást igaz ugyan, hogy f. e. apr. 11-én investigáltam [nyomoztam], de az investigatio írásba foglalva még nincs, s így azzal heventében, több sürgetős dolgaim miatt nem szolgálhatok; azonban ezen vizsgálódás nem ad kövér anyagot a vádlevélnek, mert inkább pro parte Illustrissimi Domini Hottó [Hottó uraság javára] ütött ki, azért véleményem szerint az actiót egyedül a folyamodás pusztja kitételeire lehet építeni, az investigatio pedig a per érdeméhez fog csak tartozni. Vörös Lászlóné és Klineczné Asszonyok között mi történt, semmi tudományom nincs a dologban. Az egész Uri Ház szíves tisztelete mellett nagy becsű Uri barátságába ajánlott, vagyok Miklán, Aug 3-án. 1834. Igaz szolgája s barátja Bersenyi."

E levél információkat is közlő, baráttian félhivatalos hangjáról elégséges annyi tudnunk, hogy a költő a megye táblabírája is volt.

A további három dokumentum Berzsényi Dánielre való vonatkozásokat tartalmaz. Az egyik, idősebb Berzsényi István és Stephaits Gáspár kiscsombai 1820. júl. 28-án keltezett szerződése. A szerződésben Berzsényi István felmondotta a költő 1810-ben „originalis zálogos levéllel” használatba vett kiscsombai szántóföldekből, rétekből és belső-ségből (intravillánium) álló birtokrészét. Miután „Dáni uraság” részére a Somogyba érkezés utáni első esztendők gazdálkodásának eredményei még nem tették lehetővé adósságának törlesztését, s „pénzszüke idejében jószágához nyulni nem kívánván”, birtokát a zálogból kiváltani nem tudta, így az 5000 forintot kitevő zálogos summát Stephaits Gáspár, Somogy megye főszolgabírája fizette ki Berzsényi Istvánnak.

Am jóval nagyobb művelődéstörténeti beccsel és tanulsággal szolgálnak az 1843-ban alapítani szándékolt „Berzsényi koszorú” iratai. [Ezen iratok megyei közgyűlésben tárgyalta jegyzőkönyvi adatainak közlését lásd: Berzsényi Niklán c. írásomban. Somogyi Írás 1961. áprilisi száma.]

Az 1843. május 3-i népes megyei közgyűlésen váratlanul megjelent Döbrentei Gábor író, a Magyar Tudományos Akadémia első titkára, a Buda kerületi országos főbiztos, a Sigray főispán által kinevezett somogyi táblabíró, a Berzsényi kultusz ápolója és országos mozzatója. Nem üres kézzel jött a megyébe, hanem Berzsényi összes műveinek egy példányát hozta magával, hogy azt a költő özvegye, gyermekei és a maga nevében – táblabírói tisztjének halála jeléül – a nagy közönség részére is megnyitott Megyei Könyvtár részére adományozza.

Az adományozó levél ekként fogta rövidre a hét éve halott költő méltatását és szellemi hagyatékának Somogyban – nagy szó! – való jelentőségét és elismertetését.

„Berzsényi Dánielnek csak neve említésére, tapasztalatom szerint, tisztelet érzelme futja meg Tekintetes Somogy vármegye lelkes fiainak kebelét, mivel élénken érzik, hogy e lantos költő a Magyar nemzetnek egyik büszkesége; olyan, minőt Európa mívelt birodalmai közül egy sem hagyna már, dicsőítés nélkül, mert megtanulák a lángészt, országuk fiának szívesen vallani.

Berzsényinek megdicsőült árnyéka pedig, ez iránta lévő figyelemért évszázakon túl is a legkitünőbb hálával, szeretettel fog lebegni e nemes Vármegye mostani s jövőendő Kain és Rendein azzal, hogy a mint költelmeit [költeményeit] kerek Magyarországon nemzedékek nemzedékeinek ifjai lelkesedéssel olvasandják, mindig Nemes Somogy vármegyének neve leszen említve, mint a melyben élt s hánvai nyugszanak.”

A nagy számú májusi gyűlés Döbrentei könyvtári ajándékát és „írást” örömmel fogadta s „minden jó és magasabb fogalmak iránti buzgalmak által lelkesülve Berzsényinek emlékét örökítendő” négytagú bizottságot (tagjai voltak: Somssich Pál, Záborszky Alajos és Imre és Döbrentei Gábor) küldött ki egy adakozás útján létrehozandó s tudományos munkák jutalmazására szolgáló „Berzsényi koszorú” alapítására. Az alapítvánnyal a megyének kettős célja volt, egyfelől a halott nagy költő „emlékének örökítése”, másfelől a hazai tudósok értékes és hasznos műveinek elismerő és buzdító jutalmazása.

A „Berzsényi koszorú” (mai szóhasználatunkban: Berzsényi díj) kuratóriumának a szerepére a megye a Magyar Tudományos Társaságot kérte fel azzal a kikötéssel, hogy az, a díj kiosztására a megyét meghívni, és a díjazott művek két példányát a Megyei Könyvtár részére megküldeni köteles legyen.

A jó szándék azonban a gyűjtőívek tervezett kibocsájtásánál többre aligha jutott, mert a koszorú és a díj további sorsáról semmi tudomásunk nincsen, hacsak az nem, hogy Döbrentei négy évvel későbbi levelében ismét figyelmeztette a megyét az 1843. évi májusi közgyűlési határozat végrehajtására.

Végül is csak a felállítandó Berzsényi szobor gyűjtésére futotta a somogyi energia. E gyűjtőívek sovány végösszegéről beszél a hivatkozott hatodik Berzsényire vonatkozó dokumentum is, amelyben 1847. febr. 12-én – alispáni felszólításra – Döbrentei elszámolt arról a 20 pengő-forintról, amelyet a fővárosban gyűjtött nagynehezen a Berzsényi szoborra. Levelében elpanaszolta a gyűjtés nehézségeit, „mert – mint mondotta – a két városban (Pest és Buda) igen megsokasodva folynak többféle a segedelem kérések, s tölem némelyek mintegy félni kezdenek jöttömkor, hogy ismét kéregetni fogok.” (A levél nagyrészt a két Berzsényi szobor kivitelezésére szolgáló információt közölte a megyével; a Nemzeti Múzeumban a carrarai márványból 200–240 aranyért felállítandó szobor megmintázására Czélkúti Rudolf Itáliában tartózkodó gyulafehérvári szobrászművészt ajánlva, míg a megyei közgyűlési teremben a 600 pengőforintért felállítandó szobor kivitelezésére pedig Ganz budai érc- és vasöntő mestert.)

Amikor e jelentős irodalom- és művelődéstörténeti adatokat tartalmazó újabb Berzsényi dokumentumokat közreadjuk, buzdítjuk a megye mai vezetőit arra, hogy – 120 évvel később is – rendkívül hasznos és szükséges volna, ha „A mezei szorgalom” huszadik századi előremutató eszméit a maga korában elkiáltó európai méretű nagy költőnk emlékeztetere – Rippl-Rónai díjunk mellé – odaállíthatnánk a Berzsényi díjat is, a megye legértékesebb tudományos munkáinak a jutalmazására.

KANYAR JÓZSEF

MIKES LAJOS

Mikes Lajossal – aki Osvát Ernő mellett a XX. század első évtizedeinek legnagyobb befolyású magyar kritikusa és felfedezője volt – még *Az Est-lapok* nagyarányú „irodalmi akciója” előtt ismerkedtem meg. Kevéssel előbb érettségiztem, és kezdő joghallgató voltam. Sok verssel a zsebemben ültem végig Timon Ákos, Szentmisklósi Márton és az idősebbnél-idősebb jogi professzorok nagyon prózain hangzó előadásait. Közben arra gondoltam, milyen jó volna Osvát Ernővel vagy Mikes Lajossal találkozni.

Úgy kerültem Mikes Lajoshoz, hogy az öreg Hoitsy Pál, a hajdani polihisztorok egyike, – akinek *A szimbolizmus az irodalomban* című, még gimnazista-koromban megjelent, első tanulmányomat ajánlottam – nagyot tévedve azt hitte: főképp versíró leszek, s helyes volna, ha Mikes Lajos is látná költeményeimet. Kiválasztott közülük néhányat és kíséreléssel eljuttatta Habár Mihályhoz, a *Pesti Napló* nagyhatalmú segédszerkesztőjéhez, aki abban az időben ugyan már egy sort sem írt, de kitűnő karmesterként jelentős szerepet játszott *Az Est-lapok* reggeli orgánumának irányításában. Arra kérte Habár Mihályt, hogy mutassa meg ezeket Mikes Lajosnak, *Az Est*, a *Pesti Napló* és a *Magyarország* legfőbb irodalmi szerkesztőjének.

Ma is őrzöm egyik fiatalkori versem, az *Aggok látogatása* kéziratán Habár Mihály és Mikes Lajos margójegyzeteit.

Az egyik széljegyzet így szólt: „Kedves Mikes Úr, legyen szíves, nézze meg, tud-e ez az úr. A kéziratokat, ha nem közölhetők, visszakérem. Tisztelettel üdvözlő Habár.”

Válaszul ezek a sorok érkeztek: „Kedves Habár Úr! Sós Endre úr nem tehet ségtelen ember. Biztatható is, de nagyon sok még verseiben a technikai zökkenés. Ezt meg kell tanulni. Ha fiatal ember – mert lehet, hogy már öreg! –, akkor pár hónap múlva küldjön újra verseket. Ha már öregúr, akkor hagyja abba a versírást. Igaz híve dr. Mikes”.

Megsértődtem, hogy a kitűnő kritikus sok „technikai zökkenés”-t talált verseimben és „öregúr”-nak gondolt. Csak sokkal később kerestem fel, *Az Est-lapok* „irodalmi akciója” idején.

Késő estére járt már, amikor bejutottam hozzá. Több tucat öreg, fiatal és még fiatalabb költőt és prózaíró-t kellett kibőjtölnöm városzobájában.

Jóízűen kacagott – pedig már nagyon fáradt lehetett –, amikor bemutatkoztam, előszedtem széljegyzeteit és azt mondtam: eljött az „öregúr”. Hozzátettem, hogy nem hagyta abba a versírást, sőt, elhozta új műveimet is.

Nagyon sokáig beszélgettünk. Kettesben. Aznap Fodor József nem ült benn a szobájában. Mikes Lajos úgy kifaggatott, mintha nyomozást vezető detektív vagy kihallgatást végző vizsgálóbíró lett volna. Soha senki sem beszélgetett velem valamely szerkesztőségben ilyen részletesen irodalomról, tervekről, céljaimról. Utána átvette és a zsebéből kifizette *Vágyfosztó éjjél* című versem, amelyet rövidesen közölt is a *Pesti Napló*-ban, majd felszólított, hogy üljek ki megint a másik szobába, és ha végzett, kísérjem el az Andrássy útra. Legalább másfél órán át várakoztam rá, és akkor elindultunk az Andrássy út egyik kávéházáig, ahol Laczkó Gézával volt találkozója. Búcsúzáskor engedélyt adott, hogy időnként felkeressem és vele tartsak. Ötször-hatszor jártam még nála a szerkesztőségben, és néhány más esti sétáján is vele lehettem. De a *Vágyfosztó éjjél* után nem közölte le több versem, hanem felszólított, hogy írjak karcolatot vagy novellákat. Hozzátettem:

- Lehet, hogy néhány évig szépíró akar lenni. A végén kritikus és esztéta lesz. Ha több hiba maradt is *A szimbolizmus az irodalomban* című tanulmányában, mégis tetszik nekem az a bátorság, amivel ilyen témához nyúlt...

Amikor hibáim iránt érdeklődtem, sorra cáfolgatta állításaimat. Úgy ismerte a világirodalmat, mint kevesen. Részletesen vitatta Ady szimbolizmusáról szóló fejtegetéseimet is. Nem titkolta, hogy nem szereti Ady szimbolista verseit.

- Ady kuruc versei az igaziak! Nem a szimbolista versek, hanem a kuruc versek biztosítják halhatatlanságát! - mondta ellentmondást nem tűrő határozottsággal.

Később leányának, Mikes Margitnak, *Édesapám* című cikkében olvastam: „Az Ady-Mikes barátságnak a költő legszebb kuruc versei emeltek elpusztíthatatlan emléket, mert ezek legjobb tudásom szerint apám hatása alatt születtek.”

Lehet, hogy így volt.

„A közelmúlt idők irodalmi alakjai között egy megrajzolásra váró portré az övé” - írta nekrológiájában Krúdy Gyula, aki a „rejtélyes doktor” címet adta Mikes Lajosnak, feljegyezve róla, hogy milyen különös tekintélyt élvezett a hajdani New York Kávéházban, az Abbazia Kávéházban, a kettő közötti Nagykorút-szakaszon és az Andrassy út padjain vitatkozó „szentek és bolondok” között ez a polihisztor.

De nemcsak ezt a pillanatnyi tekintélyt kellett volna megörökíteni. Mikes Lajos - akinek életrajzát talán Krúdy Gyula tudta volna igazán jól megírni és csupán azért nem írta meg, mert ő is elköltözött az élők sorából - irodalomtörténeti jelentőségű szerepet vállalt olyan évtizedben, amikor nem volt hálás feladat a haladó írók felkarolása.

„Mikes doktor” az úgynevezett „hármaslappal”, az *Est-lapok* szerkesztőségében dolgozott, és kellemes, szórakoztató lényével a lapulajdonos főszerkesztő közelébe tudott kerülni. Miklós Andor annyira megkedvelte Mikes Lajost, hogy még egyszer nyíltan kifejezett antikapitalista nézeteit is eltűrte. Azt sem bánta, hogy a kommun alatt *Nem lesz bankett* címmel darabot írt a Nemzeti Színháznak, élesen leleplezve a kapitalizmus bűneit.

Mikes Lajos személyi varázsának hatására Miklós Andor - akít pedig csak a pénz megszerzésének mámore kötött le és aki talán három komoly könyvet sem olvasott egész életében - hozzájárult, hogy a „doktor úr” nagyarányú irodalmi akciót szervezzék. Az *Est*-nél, a *Pesti Napló*-nál és a *Magyarország*-nál. A lapulajdonos főszerkesztő elhitte Mikes Lajosnak, hogy az ismert írók szerepeltetése és a fiatal tehetségek felfedezése biztosítja a „hármaslappal” tekintélyét és Miklós Andor mecénási halhatatlanságát; hogy Miklós Andor másik vállalkozása, az Athenaeum rengeteg hasznot szerez majd a felkarolt és népszerűsített szerzők műveinek kiadásával; és Gombaszögi Fridának, a kitűnő drámai hősnőnek, Miklós Andor feleségének, mindenképp segítségére lesz művésznői karrierjében az írói „hátrvéd”.

Igazuk van azoknak, akik hozzáteszik ezekhez az érvekhez, hogy Miklós Andor fiatalkorában verseket írt, és a rossz költeményeket Mikes Lajosnak juttatta el közlésre. Mikes Lajos mindig visszaküldte azokat, mint közölhetetleneket. Miklós Andort most nagy elégtétellel tölthette el, hogy végső fokon tőle, a hajdan visszautasított költőtől függ az új költők verseinek sorsa, s ugyanakkor magában talán megköszönte Mikes Lajosnak, hogy annakidején visszautasította a verseit, s ezzel - költő helyett - vagyont kereső közgazdasági újságíróvá csinált belőle.

Mikes Lajos hihetetlen lendülettel fogott hozzá a rászoruló írók felkarolásához. Csakhamar a haladó magyar irodalom búcsújáró-helye lett az a szerkesztőségi szoba, amelyben működött. Zsúfolásig megteltek a szekrények szükséges és szükségtelen kéziratokkal. Fodor József *Halbatatlanok nyomában* című cikkében beszámol arról, hogy Mikes Lajos nem sajnálta a pénzt, és bőségesen adott az íróknak. Tömegével vette a verseket, novellákat, cikkeket.

- Hadd menjen a kapitalisták pénze - ez volt a gyakori mondása, Fodor József feljegyzése szerint. - Jobbra úgysem mehet ez a pénz, mint irodalomra.

Voltak írók, akiknek a kézíratait el sem olvasta. Karinthy Frigyesnek egyszer sürgősen kellett pénz, és a *Talpra magyar*-t írta le prózai sorokban, Mikes Lajos ezt is megvette tőle. Ahogy Fodor József mondta: „Amolyan adsza-nesze viszony alakult ki” közöttük.

Az *Est-lapok*-nál nem számított az az összeg, amelyet regények, novellák és versek vásárlására fordítottak. Egyetlenegy budapesti nagybank és két-három iparvállalat évi közgazdasági átalányából három ilyen irodalmi mecénáskodást is bőségesen vállalni lehetett volna. Az íróknak pedig nagyon kellett a pénz, hiszen a Tanácsköztársaság hősi bukását követő ellenforradalmi évtizedben a *Nyugat* koldusszegény volt és kevéssé nyújtott megélhetési bázist a toll embereinek; újabb progresszív folyóiratok kiadására alig nyílt lehetőség; a fiatalok sorsa bizony kilátástalannak látszott.

Móricz Zsigmond egyszer riportot írt Mikes Lajos fogadó-délutánjairól. „Ha az ember beült hozzá délutánonként –, olvassuk Móricz Zsigmond riportjában – búcsújárás volt az ajtaja előtt. Volt a magyar irodalomnak egy igen keserves korszaka, a forradalmak után, amikor íróember egy krajcárt nem kereshetett sehol. Akkor Mikes Lajos Az *Est* kincstárnoka lett, és éveken át minden fiatal s pénzsűkiben levő öreg író sorfalat állt az ajtaja előtt.” Nincs ezekben a sorokban semmi túlzás. Én is tanúskodhatom róla. Ugye, nem csoda, hogy az öreg és ifjú írók egyaránt sorfalat álltak Mikes Lajos szobájának bejárata előtt? Már a külső köszöntés is kellemes volt, hiszen az első felfedezettek egyike, Fodor József, a költő, látta el a „hadsegéd” feladatait, és fogadta bátorító szóval az érkezőket. Hol benn ült a „doktor úr” szobájában, hol kijött az írók elé vagy kikísérte őket.

Mikes Lajos minden tehetséges – vagy: legalább is tehetségesnek látszó – magyar író ismert. Hadd idézzem újból Móricz Zsigmondot: „Mindenkibe belelátott, mindenkiről pontos és helyes ítélete volt, minden szentnek őrangyala volt és amikor a rábízott kassza kimerült, a saját zsebéből toldotta meg...”

Gelléri Andor Endre nagyon szépen örököltette meg *A doktor úrnál* című emlékezésében, hogy miképp fogadta Mikes Lajos őt és első kéziratát.

Úgy törődött a hozzá forduló magyar írókkal, mint apa a gyermekeivel. Ha hiányzott a lakbérük, megszerezte a lakbért. Ha nem volt rendes ruhájuk, gondoskodott a ruhájukról. Szanatóriumba küldte nemcsak a beteg írókat, hanem az írók beteg szüleit is. A Tátrába utaztatta az írók vérszegény gyermekeit.

A gyengetüdejű Fenyő Lászlót Kőszegre küldte szanatóriumba, a még gyengébb tüdejű Sárközi Györgynek annyi pénzt szerzett, hogy Capri szigetére mehetett.

Mikes Margit emlékezései beszámolnak arról, hogy zálogba csapta az óráját, mert tíz koronát akart kölcsönadni egy költőnek, vagy eladta néhány darab fehérneműjét az első házalónak, mert nyaraláshoz kívánta segíteni az egyik drámaíró.

Ugyancsak lányától tudjuk, hogy mindent megtett a tehetségek érvényesülésének előmozdításáért.

– Halló, – telefonálta egyszer egy kiváló írónak, akivel éppen feszült viszonyban volt – halló, kérlek, tudom, hogy mi most haragban vagyunk, de az nem baj, egy igen tehetséges fiatal költő érdekében szeretnék kérni valamire, aztán, ha akarod, majd tovább folytathatjuk a haragot...

Babits Mihály szerint: Mikes Lajos „intim nevelőapaként” ismerte az írók minden ügyes-bajos dolgát; attól sem riadt vissza, hogy magára vegye az írók átvethető gondjait, mégpedig nemcsak az anyagi vonatkozású gondokat, hanem a lelki konfliktusokat is; egy apa józanságával, megmentő humorával nyúlt az ilyen kényes kérdésekhez. Amikor Mikes Lajos egy alkalommal a beteg Babits Mihály lakásáról távozott, a költő így emlékezett meg erről a látogatásról: „A feleségem azt mondja: úgy jött Mikes bácsi, mint egy varázsló, aki rendet csinál a zürzavarban. Rendet teremtett a külső zürzavarban és a belsőben is: szavai eloszlatták a csüggedést, föllélegzést adtak a gondoktól, hitet a munkára; hányszor és hányszor, míg a *Halálfi* elkészült.”

Móricz Zsigmond, Babits Mihály, Krúdy Gyula, Karinthy Frigyes, Szomory Dezső, Tóth Árpád, Lakatos László, Heltai Jenő, Révész Béla és Laczkó Géza barátja és állandó anyagi és erkölcsi támasza volt; Csinszka versek írására bátorította; Reinitz Bélának gyakran küldött pénzt bécsi emigrációjába, ahol meg is látogatta; Szabó Lőrinc, Fodor József, Bálint György, Pap Károly, Gelléri Andor Endre, Illés Endre, Erdélyi József, Kodolányi János, Dernői Kocsis László és sok más akkori fiatal neki köszönhette felfedezését és határozott felkarolását; de ezek a nevek csak „ízeltőt” adnak abból a gárdából, amelynek gondozását a „doktor úr” elvállalta.

Amikor Szabó Lőrinc és néhány más fiatal író nem talált többé elég teret képességeinek kifejtésére Az *Est-lapok* keretei között, Mikes Lajos segítséget nyújtott saját zsebéből a *Pandora* megalapításához. Mecénása volt az első világháború utáni évtized egyik legérdekesebb, sajnos, egészen rövidéletű folyóiratának.

Igazat írtak, akik az utolsó polihisztorok egyikének nevezték őt a régi Magyarországon. Polihisztori képességeit lexikon-szerkesztésre is felhasználta... Igazuk volt azoknak is, akik megállapították, hogy másokra pazarolta nem mindennapi tehetségét, amelyről elbeszélések és angol, német nyelvtanok kötetei tanúskodnak... Mint fordító, egész kis könyvtárravalót hagyott hátra Andersen, Armstrong, Balzac, Bölsche, Byron, Cooper, Dickens, a Goncourt-fivérek, Grimm, Heyermanns, Ibsen, Kipling, Mark Twain, May Károly, Poe, Romain Rolland, Schopenhauer, Shakespeare, Shaw, Strindberg, Verne Gyula, Wells és mások műveiből.

Külön kell megemlékeznünk Szendrey Júlia rehabilitálásáért folytatott munkájáról. Bár a rehabilitáció nem győzött meg minden szempontból mindenkit, tiszteletet érdemelt az a harc, amelyet úgy vívott meg Petőfi Sándor halott hitveséért, mint egy középkori lovag.

1930-ban feleségéért és gyermekeiért az osztrák fővárosba utazott. Ott halt meg váratlanul. Veje, Szabó Lőrinc nyomban odament. Amikor távozott az Alserkirche halottaskamrájából, *Húsz óra múlva* című versében ezeket írta:

Odakint Bécs morajlik, idegen
emberek, millió meg millió.
Bent csönd, és egy halott. Megmérgezett
fülem nem fogja, szemem nem hiszi
az életet, zajt, mozdulatokat:
kísértet minden túl e négy falon.

Mikes Lajos holttestét Budapestre hozták. A fiatal írók kegyelme később emléktáblával jelölte meg a Bors utcai házat, ahonnan kora reggel munkába indult, és ahová késő éjszaka tért haza dolgozni. A főváros gondozásába került emléktábla azt hirdeti: „E házban lakott 1921-től 1930-ig Mikes Lajos író és szerkesztő, a világháború utáni súlyos esztendőekben atyái barátja és első hivatott vezére az induló új magyar irodalom munkásainak.”

SÓS ENDRE

SZÉLJEGYZETEK A HÍD MARGÓJÁRA

Egy ismeretlen folyóirat

„A Híd 1934-ben indult, de csak két évvel később vált döntővé a kommunista írók befolyása a szerkesztőségben. Attól kezdve egészen 1941-ig, amikor sok szerkesztőjüket letartóztatták, s néhányukat meg is ölték a Horthy- és egyéb fasisták, ez a havi folyóirat élénk tevékenységet fejtett ki a vajdasági magyarok jogfosztott tömegei közt és jelentős szerepe volt tudatosításukban és csatarendbe állításukban. Ezek olyan tények, melyekkel majd mások, nálam illetékesebbek foglalkoznak bővebben.”

Az idézet Oskar Davičo-nak a noviszádi *Hid* 1962. évi 6. számában megjelent, a hősi múltra emlékező tanulmányából való. Sajnos, sem a *Hid* múltját, sem jelenét illetően nem lehetünk Davičo-nál illetékebbek. Ellenkezőleg. A jugoszláviai magyar folyóirat, amely mostanában ünnepli születésének harmincadik évfordulóját, mintha kiesett volna az itthoni köztudatból. A *Hid* minden jelentősebb magyarországi könyvtárban fellelhető, olvasói sem hiányzanak, de léte tudomásulvételének írásos nyoma alig található. Másfél éve Bata Imre írt okos jegyzetet az *Alföldre*, nemrég a *Tiszatáj* egyik folyóiratszémájében olvashattunk néhány sort – évekre visszamenően nem tudunk egyébről. Előttünk tehát egy baráti és szocialista országban magyar nyelven, magyar olvasónak megjelenő, rangos és jól szerkesztett „Művészeti és társadalomtudományi havilap”, amelynek sem anyagával, sem íróival nem tartunk kapcsolatot. Kárunk kölcsönös. A *Hid* a magyarországi élettől és irodalomtól erősen elszigetelve működik. Mi harcostársat és vitapartnert egyaránt veszünk benne.

E jegyzetek írójának a kétoldalú ismeretlenség egyetlen szempontból hasznos. Évek óta rendszeresen olvasom a folyóiratot, de elveiről, műhelyéről, szerzőiről nem tudok többet, mint amennyit a nyomtatott szöveg elárul. Többnyire annyi támpont sincs, hogy eldönthessük, a műveiben régtől ismert költő, tanulmányíró kezdő-e, vagy pályáját betetőző. A *Hid* esetében tehát nem fenyeget a veszély, hogy észrevételeinket az irodalmi élet hínárosan, klikkek szövetsége és ellentéte befolyásolja, egyszóval mindaz, amit irodalomon kívüli jelenségnek szokás mondani. Szerencsés eset: az ember pusztán az írásos szöveg alapján gondolkozhat és mondhat véleményt, a „sine ira et studio” eszményi tárgylagosságának ígéretében.

Egy támpont azonban előtanulmányok nélkül, a *Hid* anyagában is adva van. A folyóirat a jugoszláviai magyarság kulturális orgánuma. Ez a jugoszláviai magyarság szocialista hazájának tekinti Jugoszláviát, kultúrája, mint egész társadalmi léte – ezt különben a *Hid* olvasása nélkül is tudjuk – egyenrangú az ország más népeivel. Ez a természetes otthonosság, a teljes-jogúság magátólértetődő tudata, magyar nyelvűség, jugoszláv állampolgárság és szocialista szemlélet harmónikus egysége, a *Hid* műveinek és szerzőinek egyik legjellemzőbb és legrokonszenvesebb vonása. Innen érthető, hogy a jugoszláviai magyar irodalom igényeiben, lehetőségeiben és megvalósulásában a mai szerb és horvát irodalom képéhez hasonlót mutat. Azzal a különbséggel, hogy a magyarnyelvű irodalomnak kevesebb az írója és kevesebb az olvasója. S hogy ez nemcsak mennyiségtani kérdés, azt a folyóirat anyaga – szemlénkhez a két utóbbi évfolyamot néztük át újra – tanulságosan bizonyítja.

Modernség és provincializmus

A közelmúltban elhunyt író-festő, B. Szabó György – a *Hid* egyik legérdekesebb, legnyugtalanabb szellemű esszéistája – két nagy tanulmányt is írt fenti téma ürügyén. A *Rapszódia négy szólamra az emberről, a tárgyakról, a művészetről és önmagunkról*; *Változatok provincializmusunk témájára* már címében megjelöli központi tárgyát, a *Félbeagyott írások* egy fejezete is ezzel foglalkozik. Szemes Dezső *Helyzet és magatartás* c. cikke – amelyet, igaz, még ugyanabban a folyóiratszámban a szerkesztő Major Nándor élesen elutasít – ugyanide vág. A jugoszláviai magyarnyelvű irodalom – az ún. vajdasági irodalom – házatáján a provincializmus nem először kísért. Jónéhány éve, ha olvasói emlékezetünk nem csal, a *Hid* írásos gyakorlatában is jócskán megvalósult. A provincializmus akkor a hagyományos fogalmat jelentette, az irodalom egy földrajzilag-néprajzilag zárt közösség világáról és világának szólt. Hangját, műfaját is megtalálta a tárca-novella, az életkép, a tájra-családra-szerelemre-hazára tekintő lírai vers harmonikus alakzataiban. Azóta gyökeres és szerencsés fordulat következett be, ha jól emlékszünk, a szerzői névsor is alaposan kicserélődött: a *Hid* elmúlt két évfolyamán végigtekintve effajta provincializmusnak nyomát sem találni. Ellenkezőleg, a folyóirat szépirodalmi anyagának, elméleti írásainak és fordításainak tetemes része a modern világirodalom legújabb, legkihívóbb avantgarde-jának szellemében fogant.

A „modernség” szerencsétlen, s végeredményben használhatatlan gyűjtőfogalom, Belzebubtól Franc Kalkáig mindenki belefér; idézőjelben is csak jobb híján alkalmaz-

zuk. Ha a *Híd* szépirodalma „modern”, akkor e modernséget nem elveiben, inkább gyakorlati megvalósulásában érezzük olykor bizonytalanoknak, hiteltelennek. B. Szabó György hosszan ír erről, tehermentesít az elméleti észrevételektől. A „modernség”, ha esztétikai megvalósulása esetleges és készen kapott elemekre épül, csak kellékeiben múlja felül a hagyományos provincializmust.

A *Híd* szerzői gárdája nem túlságosan népes. Nem készítettünk statisztikát, mégis úgy sejtjük: ha leszámítjuk az idegenből fordított, a magyarországi és az emigráns szerzőket, legfeljebb három tucat jugoszláviai magyar író nevét jegyezhetjük fel az elmúlt két évfolyamban, beleértve a legrövidebb recenziók szerzőit is. A *Híd* havonként százszázhusz oldalon jelenik meg; a noviszádi Forum szép számmal adja ki a helyi szerzők műveit. Vagyis, némileg leegyszerűsítve, úgy képzeljük, hogy kissé kevés írónak tetemes papírmennyiség áll rendelkezésére. Ennek eredményeként a szerzők általában sokat írnak; s amit írnak, a jelek szerint általában nyomdafestékhez jut. Egyszóval mintha némileg hiányozna a minden jelentős irodalomhoz szükséges kiválasztódás, rosta; az írók egészséges konkurrenciája. Úgy képzeljük továbbá, hogy a *Híd* íróinak egy része igen fiatal, pályája kezdetén álló; ezt nem biográfiai kutatások, hanem a művek alapján tételezzük fel. Felkészült, sokoldalúan művelt, tehetséges fiatalok; többségük máris jó tanulmányokat ír; többségük még nem ír jó szépirodalmat, legfeljebb érdekes kísérleteket.

Továbbá. Az ún. „modern” irodalomnak, vagyis a századközépi avantgarde-nak van egy országhatárokon átnyúló, lírában-prózában egyaránt megjelenő tartalom- és forma-készlete, s stílárius kelléktára. Fogékony, sokat olvasó és tehetséges pályakezdők ezt viszonylag könnyen elsajátíthatják. De a művek olvastán hamarosan észrevesszük, mennyi az író saját hangja-világa, s mennyi az átvett, megtanult, szervetlenül befogadott idegen elem. A *Híd* számos szépírójánál ez a kettéválás igen tanulságosan kiütözik.

Versek, novellák

Verset a *Híd* minden számában találni, nem is keveset, a líra azonban a jugoszláviai magyar irodalom alighanem legbizonytalanabb műfaja mostanában. A versek zömére vonatkozó kifogásainkat kínzó őszinteséggel fogalmazták meg B. Nagy György tanulmányai, főként az „ibolyaszínű költői divatot” emlegető passzusok. Legtalálhatóbb egyetlen tömör mondata: „a magány szó és szövegkörnyezete verseikben: a magány tagadása.” Vagyis arról lehet szó, hogy e költészet tárgyi-formai világa gyakran és érezhetően nem a költő szuverén élménye, hanem csak felvett hangulat, szerepjátszás, divatos módor. A *Híd* versei olvastán, a költők ars poeticájára gondolva az embernek Kassák Lajos (állítólagos) kategorikus felháborodása jut eszébe, a fiatal József Attila verseiről szólva: képzelje, rimel! Mintha a „modernségnek” valami kialakult kánona lenne kötelező, ami ellen valamirevaló költő nem véthet. A kánonok pedig nem tesznek jót az irodalomnak; akkor sem, ha a „modernség” eltüntetését, akkor sem, ha egyeduralkodóvá tételét hirdetik. A *Híd* számos versének nem az a baja, hogy „pesszimista”, hogy a magány és céltalanság közérzetét fejezi ki, hogy nem sokra bicsúli a rímet, hogy elveti a ritmust, szótagszámot. Inkább az a baja, hogy erőtlenséggel, belső hitel nélkül mondja, amit mondani kíván, vagyis egyszerűen nem elég jó vers. Két év költői anyagából legjobban Ács Károly szonettkoszorúja tetszett, a *Máglya*; s talán nem véletlen, hogy Ács Károlytól két év alatt mindössze ezt a remek versciklust olvashattuk. A termékenyebb, a három-négy számonként új versekkel jelentkezők egyenetlen színvonalúak. Brasnyó István, Tolnai Ottó, Pap József feltétlenül tehetséges, de egyelőre nagyon kiforratlan költők. Lehet, hogy nem több az olvasó egyéni ízlésénél, ha főként az összefogottságot, a szilárdabb, keményre kalapált vers-struktúrát hiányoljuk a *Híd* lírikusainál. Ennél objektivebb igényű észrevétel, hogy alkalmanként szükség lenne a szerkesztő szigorúbb ceruzájára: az adott versekben „immanens” szemmel nézve is sok a túlírás, a szó- és képszaporítás, a szerkesztetlenség, a versépítés pongyolasága. Említsük meg a nagyon tehetséges Domonkos Istvánt, akinek *Bartókja* az utóbbi két évfolyam egyik legszebb verse. Más műveit viszont Juhász Ferencre em-

lékeztető hatalmas kompozícióval és szózuhataggal alkotta meg, egyelőre Juhász Ferenc képi fantáziája és nyelvi ereje nélkül. Összefoglalva: a *Hid* lírikusait leginkább a belső élmény hiányának, ezt kompenzálva a szószaporításnak és a káotikus versképletnek a veszélye fenyegeti. Viszont tehetséges és – érzésünk szerint – pályájuk kezdetén álló költőkről van szó, akik a nagyobb önfejlődés és a szigorúbb mérce kettős igénye esetén még sokat adhatnak.

A *Hid* szépprózája sokkal ígéretesebb. A novella és a kisregény „objektívebb” törvényekre épül, mint a vers, kevésbé eltanulható műfaj. Ha a költőket gyakran csak a versek fölé írt nevük különböztette meg egymástól, s a névtelen művek könnyen összetéveszthetők, a prózáíróknál ezt nem érezni. Közös erényük, hogy írásaikban nyomra sincs az ál-realista, esetleges riportelemekkel megtűzdelt, felszínesen „életszagú” ábrázolásmódnak. Alaposan kimuhkált, megszerkesztett, erősen gondolati töltésű *fiction*-prózát írnak szinte valamennyien. Ezen belül aztán sok az eltérés, Major Nándor regényrészleteinek tárgyias „mikrorealizmusától” Deák Ferenc érzékletes költőiségén át Tolnai Ottó szürrealista futamaiig. Gyenge novellát – sok kimondottan rossz verssel ellentétben – nemigen találni a szemmel tartott két évfolyamban. Egyetlen ellenvetésünk, hogy gyakran mintha ágyúval vadásznának verébre. Az elbeszélések, regényrészletek világa jelentéktelenebb, mint a megalkotásukra fordított művészi erőfeszítés. A *Hid* novellista-tanulmányírói elvben igen meggyőzően fejtegetik a prózai ábrázolás totalitásának lehetetlenségét, a mikro-területek feltérképezésének fontosságát, a művészi gyakorlatban azonban nem ilyen egyértelmű a kép. A *Hid*, s az egész jugoszláv irodalom legfőbb ihletője, az antifasiszta ellenállás epikus témaköre és morális pátosza a fiataloknál már nem élmény, csak emlék. S ami a helyébe lépett: a kisémbri létezés szürke vegetációja, a belterjes pszichologizálás gyakran nem emelkedik a középszerű fölé. Ha gyenge írásra nem találunk példát, az ellenkezője is ritka: a kiugróan jelentős teljesítmény. Mondhatjuk úgy is, a *Hid* novellái mindig színvonalasak, de nem mindig elég érdekesek, olykor unalmasak is. Bizonyos életkoron alul igazán jelentős prózát nehéz írni, s a *Hid* elbeszélői közt alighanem sok a fiatal: nem is annyira a sok ifjúsági téma, serdülő-kaland vall erre, inkább a látásmód, például a szerelem kamaszmitizálása és bestializálása. Ezért nagyon szerencsés, hogy a folyóirat szép számmal közöl szociográfiát, riportot, egyéb dokumentum-prózát. Nyers valóság-tartalmuk olykor izgalmasabb olvasmány némelyik novella lélektani finomságainál. Mert e téren a rendszeresen fordított és jól válogatott nyugati prózáírók még előbbre tartanak.

Esszé

A *Hid* vitathatatlanul legjobb, legérdekesebb írásai: tanulmányai. Ha folyóiratot szerkesztenék, a *Hid* lírikusait némiképp megrostálnám; prózáíróit szívesen látnám; esszéistáit minden számban, rendszeresen szerepeltetném. Ami annyit is jelent, hogy költőik általában az itthoniak alatt maradnak; elbeszélőik érdekes színfolttal egészítik ki az itthoniakat; tanulmányíróik az itthoniak legelső, nem túl népes sorába tartoznak, felülműlják a folyóiratainkban szereplő átlagot.

Az esszé ősi értelméhez látszik közeledni a *Hid* hasábjain. Nem az irodalmi tanulmány „laza”, önfeledten szubjektív, stil-mütyürekkel díszített fattyúhajtása, mint azt ellenzői vélik; nem is kis újság-fecsegség, ahogy a műfaj satnyább képviselői közt nemzetközileg elterjedt. Átfogó műveltség, autonóm és elemző gondolkodás, írói közelítés egységéből születik a jó esszé, s a *Hid* tanulmányírói gyakran elérik ezt a szintet. Figyelmeztessünk egyik legvonzóbb sajátosságukra: filozófiai képzettségükre és látásmódjukra. Okosan és mélyen gondolkodnak, közben megmaradnak az esszé-műfajban, nem öltöznek a szaktudomány páncélos terminológiájába.

A *Hid* esszéírói közül Major Nándort és Bori Imrét olvassuk a legszívesebben. Major filozófus-alakat; rendszeres rovatában könyvektől a gyermekgyilkosságig a legkülönbözőbb témaköröket végigcserkészi, színvonalasan, tanulságosan, anélkül, hogy a kötetlenség magamutogatássá, vagy locsogássá hígulna. Bori Imre inkább esztéta; alighanem ő a *Hid* legavatottabb irodalomértője, műemlékezője. Fejlődése meglepő: pár év előtti tanulmánykötete – *Az ember keresése* – közepes volt, kicsit iskolás, újabb esz-

szeit mintha új szerző írta volna, főként a Németh Lászlóról szóló két nagyívű tanulmányt, meg a Radnótit, Déry Tibort elemzőket. Emlékezetes még a novellistának is tehetséges Bányai János két kitűnő tanulmánya Miroslav Krležáról, élvezetesekek Tomán László éles és szellemes kritikái.

Az érték objektív kategória; e tanulmányok rangját önértékük adja, függetlenül attól, hogy minden szempontjukkal egyetértünk-e, vagy sem. Magam például Major és Bori számos esszéjének számos tételével szemben ellen-tételekre tudnék hivatkozni. Biztos, hogy Bori képe József Attila utolsó költői korszakáról nagyon egyoldalú, mikor is a verseket közvetlen kapcsolatba hozza a francia egzisztencializmussal, szinte Camus *Sziszifusz*-ból magyarázza; bizonyos, hogy koncepciójával számos ismeretelméleti, esztétikai és filológiai ellenérv szegezhető szembe. Viszont nem kevésbé bizonyos, hogy ez a rangos tanulmány olyan szempontokat vet fel, amelyek más tanulmányíróknak eszébe sem jutottak, s amelyek termékeny vitákra adnának lehetőséget, ha a tanulmányírók tudomást vennének egymásról.

Hogy a *Hid* íróinak miért az esszé a legszínvonalasabb műfaja, nem nehéz kitálni. Zártságukban ott a félelem a lemaradástól, a korszerűtlenné válástól, ezért érzik szükségét az állandó fordításnak, tanulásnak, tájékozódásnak, a legfrissebb események nyomunkisérésének. S ha ez a világaló mohóság a szépirodalomnak nem is mindenben kedvez, az esszé felvirágzásához elvezetett. Ráadásul az esszéírásban mesternek ott a mai *Hid* legfontosabb, legnagyobb hatású írója: Sinkó Ervin.

Sinkó arcképének akár futó megrajzolását későbbre kell halasztanunk, hisz életművét elemezni pusztán tárgyi okokból is nehéz: számos könyve csak horvátul vagy szerbül jelent meg. A prózaíró legutóbb új, önmaga legjobb szintjét idéző novellát jelentetett meg a *Hid*-ban; a naplóíró *Az áldozat és a büntetés* és a *Suboticei három napom* 1963-ban dokumentum-prózáját adta közre; a legtanulságosabbnak azonban két irodalomtörténeti tanulmányát tartjuk Kármánról és Csokonairól. Sinkó, mint a novisádi magyar tanszék professzora a nyilvános tanítás műfajának is szánhatta ezeket az egyetemi előadásokból kinőtt esszéket, amelyekben főként egy nálunk szokatlan irodalomtörténeti-esztétikai módszer lep meg. Az esztétikai és az etikai szempontok következetesen együttes alkalmazása; az alkotó egyéniség történelmi determináltságának és individuális állásfoglalásának dialektikája; a művészetek fejlődésének és történetiségének sajátosan egyéni felfogása – csupa olyan jellegzetesség, amelyek érintése ezúttal nem céloz többet, mint felhívni a figyelmet egy jelentős íróra, akivel érintkezésbe lépni kölcsönös tanulságokhoz és nívós véleménycseréhez vezethet.

Ezzel azonban már áttekintésünk utolsó bekezdéséhez értünk.

Iszoláció, vagy hid?

A *Hid* magyarnyelvű irodalma pillanatnyilag vajmi kevés ponton érintkezik a magyarországival. Miközben a magyar irodalom múltja és közelmúltja értékes elemzés tárgya, élő irodalmunkat alig-alig ismerik. Igaz, számon tartják a csúcsoakat, pontosabban a csúcsoak egy részét: Déry Tibor és Tamási Áron novellái, Weöres Sándor versei láttak az utóbbi két évfolyamban napvilágot, Németh László új műveit nagy tanulmányok elemezték. De ezen kívül legfeljebb irodalomtörténetírásaink eredményeit kísérik figyelemmel. Igaz, az utóbbi számokban megszorodtak a mai magyar szerzők műveit tárgyaló recenziók. Ha viszont tudjuk, hogy öt kritika közül három Tabi László humoriskjeit, Millok Éva Kölcsyéről szóló ifjúági regényét és Bárány Tamás *Iratlan törvényét* vizsgálja, az ember elképed a választás esetlegességén.

Aki figyelmesen olvassa a *Hid* elméleti írásait, észre kell vegye, hogy a cikkírók mintha egy fejezettel elmaradtak volna újabb irodalmunk történetében. Némely észrevételek, utalások azt sejtetik, hogy a magyar irodalom fő vonalát még mindig a tíz év előtti vaskorszakban látják megtestesülni: rizsföldek, sztahanovisták, leleplezett el-lenségek séma-paradicsomában. Hogy líránk Juhász Ferenc, Nagy László, Pilinszky műveitől kezdve Garain és Csoórin át a még fiatalabbakig mit alkotott, láthatóan nem ismerik, holott ismeretük tán jelentenék annyit a *Hid* költőinek, mint a különben nagy-rehetségű Ginsberg *Üvöltése*. Hasonlóképpen elképzelhetetlen, hogy a *Hid* fogékony

novellistáit és tanulmányíróit ne érdekelné Lengyel József, Sarkadi, Ottlik, Fejes Endre, Moldova. S folytathatnánk a névsort.

Hogy különélésük a magyarországi irodalomtól nem hasznos, elég egyetlen példával jelezni. A *Hid* írói közt alig akad jó stílusza; nyelvüknek sem ereje, sem képi gazdagsága, sem eleganciája. Stílusuk színtelen-szagtalan, s ez a nyelvi szürkesség a novellák-tanulmányok ezoterikus formai és szerkezeti, sőt tipográfiai keretében kétszerte kirívóbb. Jó esetben világos, szabatos, egyéni jegyek nélküli olvashatunk, kevésbé jó esetben a szöveg idegen nyelvből készült nyersfordításra emlékeztet, amelynek pongyolasága, magyartalansága, temérdek műszava mintha stílusszerkesztőre várna.

Van tehát mit tanulnunk egymástól; van min vitáznunk is. De ennek feltétele, hogy szellemi érintkezésbe lépünk egymással. Kölcsönös érdekünk, hogy a *Hid* valóban híd legyen – a kulturális értékek és a véleménycsere hídja két baráti ország egy-nyelvű irodalma közt.

SÜKÖSD MIHÁLY

EGY PÁLYÁZAT TANULSÁGAI

A Jelenkor Szerkesztősége és a KISZ Baranya megyei Bizottsága az elmúlt évben – a folyóirat öt éves fennállása alkalmából – országos pályzatot hirdetett a középfokú iskolák tanulói számára. A pályaművek beérkeztek, rangsorolásuk megtörtént, s az eredményt a lap legutóbbi száma közölte. Most a pályázat tartalmi értékelése és a közérdekű tanulságok számbavétele következnek. Mivel a dolgozatok egy része a szerkesztőség munkájával közvetlenül is foglalkozott, más részük pedig belső munkatársainak a folyóiratban megjelent írásait is elemezte – a tanulságok összegezése független munkatárs számára vált szükségessé.

A pályaművekben 16–18 éves fiatal olvasók fejtik ki véleményüket. Számos megállapításuk közérdekű, s nyilvánosságot érdemel, hiszen a Jelenkor egyes írásait bírálva egyrészt – napjaink irodalmának olvasói – a folyóirat értékeléséről adnak képet, másrészt – s ez talán még fontosabb, – *önmagukról*, érdeklődésükről, ízlésükről, problémáikról és vágyaikról vallanak.

A vallomások általánosíthatósága, érvényességi köre természetesen korlátozott. 29 pályamű anyagát vehetjük figyelembe, ezek szerzői többségükben általános gimnáziumok tanulói, technikumból és más középfokú iskolából néhány dolgozat érkezett csupán. A különbség valószínűleg nem annyira a két iskolatípus országos számarányát tükrözi, sokkal inkább a magyar nyelv és irodalom oktatásának lehetőségeit, illetve korlátait.

A pályázók lakóhelyének megoszlása (a 29-ből 14 pályamű Pécsről, 15 más városból érkezett), a pécsiek fele-aránya aligha csak mechanikus következménye annak, hogy a folyóirat Pécsen jelenik meg. A dolgozatokból kitapinthatóan figyelembe kell vennünk a fiataloknál különösen jelentős személyes ismeretség tényét, a közvetlenebb kapcsolatot író és olvasó között, amelyet főként szerzői estek, író-olvasó találkozó alkothatnak meg. Alkotónak és alkotásnak szinte feltétel nélküli azonosítása a művekhez erősen érzelmi oldalról közeledő fiatal olvasók azonnal szembevető tulajdonsága. „Az emberek nemcsak olvasni szeretnek, hanem ezen túlmenően csillapíthatatlan a vágyuk, hogy az író is megismerjék. Fáradhatatlanul kombinálnak, a sorok mögött az alkotót keresik, és számtalanszor felvetik a kérdést egy írás elolvasása után: vajon milyen lehet az életben?” – írja *Terbe Klára*, dolgozatának bevezetésében. Az egyik pécsi leánygimnáziumban az ősszel megtartott író-olvasó találkozó fontos serkentője lehetett annak, hogy ebből az iskolából küldték be a pécsi pályázatok jelentős többségét.

A nem pécsi pályázók lakóhelyének nagyfokú „szóródása” a folyóirat országos elterjedtségére enged következtetni: Budapest és Szentes, Kapuvár és Sárospatak, Eger és Szeged postabélyegzője jelzi az országos „feszítávokat”. A fentiekkel azonban itt sincs ellentmondás: a budapesti gimnazista szívesen ír a talán személyesen is ismert budapesti költőről, a szegedi szívesen vitatkozik a szegedi kritikussal.

A pályázók erősen érzelmi beállítottságát még az „ifjú olvasók” kategórián belül is erősíti a nemek szerinti megoszlás figyelembe vétele: 24 leánytanuló, s csak 5 fiú küldött be dolgozatot.

Iskolásokról lévén szó, bizonyára belejátszott a vélemények kialakulásába a pedagógus, s itt ott a szülő is. Nem közvetlen segítségről van szó, s ez így természetes is: ez nem csökkenti a gondolatok általánosíthatóságát. Egy-egy tanári indításra utalást is találunk a dolgozatokban. *Pálfi Erzsébet* így vall a Jelenkorral történt megismerkedéséről: „Szeptemberben új magyar tanárnőt kapott az osztály. Mindenki szorongva várta az első találkozást... A következő órán tudomásul kellett vennünk, hogy havonta négy folyóiratot kell elolvasnunk.” Lehetne kérdéseket felvetnünk, de a dolgozat megírásának ténye önmagában is tanúsítja: így is vezethet út a mai irodalomhoz.

A pályázók három téma közül választhattak. Az első igényelte a legmagasabb fokú általánosítást (Mi a véleménye a folyóirat eddigi munkájáról?), ennek kidolgozását csak két pályázó vállalta. Legtöbben (21-en) a második témát választották (A folyóirat melyik írása tetszett leginkább és miért?), a harmadikra ismét csak hat vállalkozó akadt (Ismeresse és értékelje a Jelenkor egyetlen szerzőjének a lap közelmúlt számaiban megjelent írásait!). Az arány reálisnak látszik, s talán nemcsak azért, mert a második kérdés igényelte a legkevesebb általánosítást. Az első még rendszeresen olvasó diákkal szemben is túl magas igénytel lép fel, a harmadik körét pedig erősen szűkíti az, hogy a Jelenkor néhány egymást követő számában elég ritka a szerzők ismétlődése. S mindenek felett: az igazi olvasói élmény közlésére valójában csak a második látszik alkalmasnak.

Ha a legkedveltebb második témán belül a választott műfajok arányát vesszük szemügyre, igen elgondolkodtató, hogy lírai vers elemzésére a 21 közül mindössze három pályázó vállalkozott. Még akkor sem lesz sokkal kedvezőbb a kép, ha hozzávesszük, hogy a harmadik témát feldolgozók fele, tehát további három is költőt választott. Hosszú lenne s messze vezetne ennek minden okát felkutatni, a legfőbb tanulság azonban alighanem a szerkesztőnek szól. A többi hasonló terjedelmű folyóirattal is összevetve mintha a Jelenkor versrovara kissé túlméretezett lenne. Számonként átlagban 18–20 verset közül, a legutóbbi évfolyam első hat számában 114 vers jelent meg! E sorok frója olvasott néhány kilónyi a szerkesztőséghez lektorálásra beküldött, többnyire közölhetetlen versekből, s tudja, hogy nem lehet könnyű válogatni. Az is köztudomású, hogy a folyóirat nemes feladatot vállalt sok fiatal, kezdő költő nyilvánosságra segítésével. De mégis: az egy-egy számba jutó néhány jelentős, közéleti ihletű s formailag is kísértet vers egyensúlyban tarthatja-e a többit? Nem kell-e néha túl sokáig lapoznia egy fiatalnak például, ha olyan verset szeretne találni, amelyben önmagát, vívódásait és töprengéseit, hitét és távlatait ismerheti fel?

Mert a három pályázó verskiválasztásából ilyen igényre lehet következtetni. Két dolgozat Bokros János: Aki dolgozik c. versét elemzi. Elemzésük hitelét a versben felvetett kérdés teljes szubjektív átélése adja. Az emberi élet értelméről van szó – a halál horizontjában; pontosabban: a közösségért munkálkodó s a télettségben eltöltött életet követő halál különbségéről. A vers felépítése, a képek rendszere, ellentétessége megkerülhetetlenné teszi az alternatívát, s önvizsgálatra kényszerít. Kovács Klára írja: „... az ember megborad és önmagába néz. Vájon az én eddigi életem milyen volt, tétlen avagy munkálkodó? Tettem-e valamit embertársaimért? ... S a halálom vajon milyen lesz? Fényesen török-e el, mint a penge, vagy az éhes vadak lesik-e, hogy tétlen, búzokádó életemnek végeskadjon? S ekkor az emberben megszületik egy elhatározás ...” *Thiering Etelka*, a legértékesebb elemzés írója így összegez: „Nem lehet elolvasni a verset anélkül, hogy az ember ne gondolkodjon rajta, ne próbálja feloldani a hasonlatokat, az esetleg bizzar, oda-nem-illőnek látszó szókapcsolatokat és jelzőket. Nyilván – minthogy lírai, bár gondolatébresztő költeményről van szó – nem mindenki egyforma gondolatokat kelt, de nem is ez a fontos. A lényeget mindenki megérti: »Dolgozz!«”

Kundl Edit Nyerges András: Diagnózis c. versét választotta. Látszólag tárgyilagosan elemez, de már a jellege is árulkodik: „Vallomás – magamról”. A magányból az élet értelméig ível itt is a gondolatsor. „A magány, a közösség felé tapogatózás, a közösségben való feloldódás reménye – többnyire ezek a tényezők az alappillérek, a váz, amelyre Nyerges András legtöbb verse épül ... A magányérzet megfogalmazásával párhuzamosan még egy gondolat vetődik fel a költőben, ... : az élet értelmének keresése ... A felvetett kérdés ... mindanyajunkban elég sokszor felmerült. A költőnek azonban van határozott, kitűzött célja ... a fiatalkori lendület, a felszabaduló energia, amelyet tapasztalat szerint sokkal inkább az érvényesülni, mint az alkotni vágyás köt le, nála szerencsésen ötvöződik: alkotva érvényesülni. Sőt bizonyos feltételt is szab: csak egyenesen, mint a jegenyék!”

Alapvetéseikben hasonlóak azok a dolgozatok is, amelyek a harmadik témán belül kapcsolódnak a lírához, s Csorba Győző és Pákolitz István verseit elemzik. Az elemzések talán kicsit szürkébbek, inkább csak ismertetések, de a „nagy kérdések” – néha kedvesen-túlzó megfogalmazásban – itt is elő-előbukkannak. Kovács Edit írja egyik Csorba-vers kapcsán: „Segítsünk élni, igen nagy és nemes cél, mert élni nem könnyű. Nem élni könnyebb sokszor, mint élni.” Az „Idéző” c. verset pedig így kommentálja: „Igen, az életben a legnagyobb dolog a halál. Hogy miért? Mert a halállal mindennek vége. Az elmúlás véget vet örömmnek, vágyaknak, fájdalomnak egyaránt.”

Nem lehet véletlen, hogy a második témán belül epikai művet választók többsége is olyan írásokkal foglalkozik, amelyekben az emberiség létének vagy pusztulásának problémái, legégetőbb társadalmi kérdéseink, vagy közvetlenül az ifjúság élete tükröződik. Rendkívüli téma- és problémá-érzékenységet tapasztalhatunk, s nem a külsőségek, hanem a belső gondolatlásiránt. A Bertha Bulcsu: Változatok egy témára és Thierry Árpád: Nagyvárosi rekviem c. írásával foglalkozó számos dolgozat bizonyítja ezt leginkább. „Emberek találkoznak, szeretkeznek, meghalnak ... és mindez miért? Emberek, akik nem tudnak, és nem is szándékoznak beleilleszkedni a fennálló társadalmi rendbe. Kik is ezek az emberek? Miért is ilyenek? – teszi fel a kérdést az egyik legsikerültebb Bertha-elemzés szerzője, *Gellér István*. S hadd idézzük még néhány mondatát az összegezésből: „Lemák Lukács-hoz hasonló emberek még elég sokan vannak. Éppen ez az, ami érthetetlen és ami

elgondolkodásra kényszerít. Egy olyan társadalomban, amelynek alapeleme az optimizmus, mégis megtalálhatók azok az egyének, akik a pesszimizmust, az önmarcangolást vallják hitüknek. Fialatok, a párizsi clochardok filozófiáját vallják magukénak. A kollektív életben, a munkában még vegetatív jóérzést sem találnak."

Petri Ferenc is főként Lemák Lukács jellemével kapcsolatban vet fel igen figyelemre méltó – s az író számára sem tanulság nélkül való – kérdéseket: „Szánalmas figura, de meg kell vallanom, nekem rokonszenves is egy kicsit. Van bátorsága a játékhoz. Amit tesz, azt meggyőződéssel csinálja.” Talán még elgondolkodtatóbbak befejező sorai: „Bertha látszólag felmenti hőseit, megmutatja az arcukat emberközérből, hogy aztán elpusztítsa őket. A művésznek képeket beszél. És itt árulkodnak a képek. – Ma még megmenekültem – gondolják. Bertha ezzel a pillanattal mond el legtöbbet róluk. Megsajnáltatja őket, hogy aztán összedöntse a homokvárat, amelyben élnek.”

Ezzel ellentétben, de ugyancsak figyelemre méltó *Ausmann Anna* gondolatsora a novella megoldásával kapcsolatban. „Szükségszerű és törvényszerű-e (Lemák) halála mindkét novella végén? Az olvasóban önkéntelenül is felmerül az a kérdés, nem tehet-e az emberiség valamit ezekért az elveszettnek hitt és elveszettnek jóslott tévelygő társaikért. Induljunk ki abból a kijelentésből: »Ember vagyok«. Véletlen-e ennek gyakori hangoztatása, nem rejtőzik-e emögött valamiféle nosztalgikus vágy... az igazi emberség felé, s ha ez így van – jogos-e ennek az embernek a halála? S ha még azt is figyelembe vesszük, hogy a Lemák Lukács-féle figura sajnos nem egyedül, elszigetelt jelenség uálunk még ma sem, akkor különösen nem érezhetjük egyetlen és kizárólagos kiútnak a halált.”

A harmadik téma keretében is foglalkozott egy dolgozat Bertha Bulcsu írásaival. Ebben a Válatzatok... nem kerül ugyan szóba, de a tanulsága ide kívánczik. Három Bertha-novellát ismertett ez a pályamű: a Hőség-et, a Lányok napfényben-t, meg a Harlekin és a ködhajók-at. Az első kettőnek az elemzése, ha nem is nagyigényű, de tiszta, világos ismeretekről vall. Az erősen szimbolizáló típusú Bertha-novellák közé tartozó harmadikról azonban ezt írja többek között: „Az író ezt a novellát talán arra szánta, hogy megmutassa, hogy még az egycsek véleménye szerint »elvetemült« mai fiatalok között is vannak olyanok, akik egészséges, egyenes úton haladnak. Olyanok, akik ismerik egymást annyira, és éreznek egymás iránt olyan mély, őszinte és önzetlen barátságot és tisztetletet, hogy elindulhassanak együtt egy éjjel egy olyan korántsem veszélytelen útra, mint a Balaton keresztülhajozása.” Nem célunk most az író alkotómódszerének problémáit boncolgatni, egy kérdést azonban igényel az idézet. Bertha Bulcsu szimbólumokra épülő novellái közül az a csoport, amelyben a szimbolika nem annyira a tudatban már elmosódott, de elevenen ható érzés- és hangulatkomplexus jelzésére szolgál (mint például igen sikerült A fehér csend-ben), hanem legszubjektívebb, leglétfraibb élményeinek kissé erőszakolt általánosítására (ugyanakkor rejtésére) – novelláinak ez a csoportja nem válik-e bizonyos olvasó-rétegek számára mindinkább hozzáférhetetlenné?”

A gondolkodásra kényszerítő közérdekű probléma felvetése vonzott több pályázót Thierry Árpád Nagyvárosi rekviem-jéhez is. A sugárfertőzés következtében leukémiában szenvedő főhősnek és közömbös környezetének szembeállítás, a feloldás nélküli, elkerülhetetlen halál – gondolati háttérben az atomháború lehetőségével – ismét a lét vagy nemlét felkiáltójelét szegezi az olvasónak. *Barna Erzsébet*et az író „őszinte, melegsívű humanizmusa” ragadta meg, *Kapinya Gizella* a „béke” szóban összegezte az író mondanivalóját. Tanulság céljából azonban most egy harmadik dolgozatból idéznék, amely bevezetésében a harmadik világháború, az atom-halál, a világ-katasztrófa fenyegető rémét vázolja fel, s még a nagyhatalmak magatartására is utal, aztán így folytatja: „...nem politizálni akarok, ahhoz én nem értek! De tény, hogy az emberekben mocsorog valami, amit... talán világ-halál félelemnek lehet nevezni.” Ez azért érdemel figyelmet, mert elég általános jelenség: más dolgozatokban is fel-felbukkan – lelkesen és helyesen politizáló fiatalokat is – a tiltakozás a politizálás „vádja” ellen.

Talán a Birkás Endre, Bohuniczky Szeffi és Vasvári László elbeszéléseivel foglalkozó pályázatok mutatják legvilágosabban a fiatalok többségének esztétikai alapállását, a műnek az általuk érzékelt valósággal, életpasztalataikkal való állandó szembesítését. Hogy csak az egyik novella hatásából idézzünk, *Volentér Ilona* „Végre egy igazi paraszt!” jelisével ír Vasvári László elbeszéléséről, *Nagy Anna Mária* pedig így nyilatkozik: „Vasvári László minden bizonnyal jó ismerője a paraszti léleknek, mert én is láttam elkeseredett parasztemberek szótlan, néma viaskodását.” A jelenség nem egyértelmű. Alapjában véve egészséges realizmus igényt nem mutat, amelyhez azonban sokszor nem társulnak az esztétikai formaérzékelés további adottságai.

De nem szabad elfelejtenünk, hogy nem hivatásos kritikusokkal van dolgunk, hanem most formálódó olvasókkal, akiknek legfőbb élménye a művészetben az önmagukra s a világra ismerés öröme. Előfordul itt-ott még üres lelkenedés vagy naív érzélgősség, de a többség elvi megállapításait komolyan kell vennünk és tisztetletben kell tartanunk. Pedig de sokszor érezhetik ezek a fiatalok is a „felöltöttek” megbélyegző általánosításait, a „könnyelmű, felszínes ifjúság” vádját! Többször kicsendül ez a dolgozatokból. *Máté Mária*, Kende Sándor: Testvérek c. regényét „védelve” Bellyei László kritikájával szemben, Behemótték kegyetlenségét igyekszik magyarázni. „Tudunk kegyetlenek lenni, mert nem vagyunk felnőttek, hogy előre megfontoljunk minden lépést... Azért higgyék el

nekiünk, nem vagyunk rosszak. Behemóték sem voltak azok, s én elhiszem nekik, hogy ez is bele tartozik tizenöt éves életükbe, hiszen én is annyi vagyok." *Iván Károly* Harangozó László: Mindegy, mi lesz a lányokkal c. elbeszélééséhez fűződő dolgozatát ezekkel a gondolatokkal zárja: „Miért tetszett nekem ez a mű? Mert önmagamra, a születő új világ problémáira ismertem benne... Önmagunkra és kétélyeinkre ismertem, amit a sokszor elhangzott vád támasztott bennem: »könnyelmű, felszínes a mai ifjúság.« Örülök, hogy ebben a novellában a választ is megtaláltam kétélyeimre, problémáimra. Talán mégsem vagyunk annyira felszínesek, mint ahogy mondják. Nem! Hiszem, hogy nem vagyunk!"

Az első témáról beküldött két dolgozat, *Ablonczy László* és *Szuromi Pál* munkája – ha nem is egyenlő színvonalon – tárgyilagosságával, mértéktartásával, szerény, de megalapozott észrevételeivel hasznos tanulságokkal szolgálhat a folyóirat szerkesztőinek. Munkájuk egyszersmind a fiatal olvasók kisebb hányadának szélesebb területet átfogó, az országos arányokat is érzékelő szintetizáló törekvéseire is következtetni enged.

Nem lenne teljes a pályázatok tanulságai alapján felvázolt kép, ha nem jeleznénk a téves, veszélyes utakat is. Egyik pályázó már-már erőszakos elhallgattatásnak tulajdonítja, hogy igen nagyra-becsült költője nem érte el még irodalmunkban az őt megillető helyet. Még szélsőséesebb megállapításokra jutott egy másik, aki „a kor üvöltő rettegését” és „a bennünket körülvevő kaotikus világot” kiválóan ismerő író művét védelmezve-magasztalva ilyen mondatokat fogalmazott meg: „Ma tűszúrás-ként hat ez a szó: egzisztencializmus, és jaj annak az embernek, akire rásütik az egzisztencialista bélyeget. Miért? Honnan az a nagy biztonságérzet, hogy ez »tőlünk idegen világ, hozzánk nem férkőzhet?« Nevetséges azt állítani, hogy mi – az emberiségből egy porszem – ellent tudunk állni az ár sodrásának. Minden szépítgetés és önámítás nélkül rá kell jönnöd – egyedül vagy. Tévedés azt állítani, hogy a XIX. század az individualizmus kora, sokkal inkább rokon ez a XX. századdal.” Így persze ez a meghatározás sem meglepő: „Ha jól meggondoljuk, a dzsessz is mindennapi életünk egy kis darabkája. A nihil álarcosa. Vad ütemére rángatózva érzed, amint mámorittasan a nullába veszel”. És végül érdemes idézni a figyelmeztetést: „Csalódnia kell annak, aki a sorok mögött politika után szimatol. Ebben az esetben erről szó sincs.”

Az eszmei félresiklás egyik oka mindkét esetben azonos: a rajongásig fokozott tisztelet a művész és alkotása iránt. Figyelmeztető példa lehet ez a fiataloknak – de nem kevésbé az alkotóknak: hatalmas a felelősségük!

Igen, az alkotók, a szerkesztők, a pedagógusok – és a társadalom felelőssége! – talán ez ennek a pályázatnak a legfőbb tanulsága. S az összkép az ifjúságról? A fiatalok többsége érzelmi alapon közeledik olvasmányához, s a művet elválaszthatatlan egységben látja alkotójával. Elsősorban önmagát keresi, legfőbb esztétikai mércéje az átélt valóság. Az elemző esztétika és a politikum közvetlen jegyeit nehezebben érzékeli: mindkettő beleolvad rendszerint a valóság-élménybe, az azonosulásba, s ezeken keresztül hat. Ugyanakkor a fiatal olvasók magukénak érzik korunk és társadalmunk alapvető kérdéseit, felelősséget éreznek a jövőért – s zavarja őket, ha a felnőtt közvélemény általánosítva üresnek és könnyelműnek tartja az ifjúságot. Leginkább azok a művek érdeklők, amelyek az emberiség és jelen társadalmunk sorskérdéseit boncolgatják, vagy közvetlenül az ifjúság életével foglalkoznak. Az ilyen művekhez általában jó érzékkel s magas gondolati igényvel közelednek.

Ha a pályázatnak a bevezetésben vázolt mérete – amely határok közé szorít minden általánosítást – a tanulságok súlyát és érvényét nem csökkenti, akkor a pályázat nem volt eredménytelen.

SZEDERKÉNYI ERVIN

WERNER ISTVÁN

– Gyerekek, tisztelettel közlöm veletek, kutyául érzem magam...

Nyár végén mondta ezt, este a kávéházban. Négyen, öten ültünk együtt; szimpla feketét ivott, mint minden este, elszívta szokásos fél-cigarettyját, aztán kért a pincértől kivételesen egy mignont is, – de azzal átköltözött a szomszéd üres asztalhoz. Átköltözött, s ezzel félbeszakadt az a vita, melyről nem állapítható meg, ki mivel kezdte, mióta folyt, miért, s pontosan az sem, miről, s mit akartunk voltaképp? Ahol megjelent: öt perc múlva feltétlenül az emberi élet értelméről volt már szó; futbalról, irodalomról, vagy szerelemről indult a beszélgetés, mindegy: a torkolat a nagy kérdőjel volt mindig. Mert nem nyugodott. Soha semmibe nem nyugodott bele. Évei száma ellenére ő volt köztünk a legfiatalabb, mert fáradhatatlanul járta a várost éjfélig, mindenről tudnia kellett, s mindenne – világeseeményre és kicsi, egyéni bajra – reagálnia kellett, bele-szólni, nyugtatni, elgondolkoztatni, vigasztalni, tanácsot adni. Érdek nélkül, – illetve

a jó, a jobb érdekében. Ott emelte fel szavát, ahol módjában állt: évtizedekig a sajtó hasábjain, mint a háború előtti Pécsi Napló szerkesztője, – el is hurcolták érte, politikai fogolyként, Mauthausenba, teste meggyengült, s a sokféle hivatlan kór egymásután ke-reste fel. Szívósan, a szellem nyugalmaival s a türelem adta erővel lépett mégis tovább. Csatasorba állt. Közénk s a még fiatalabbak közé. A bontakozó új életben, a szerveződjő friss irodalmi törekvések csúszós és járatlan útjaira ő is rámerészkedett, az új orgánumok szervezői és munkatársi gárdájában mindig készen állt, akár a régebb folyóiratra, a Dunántúlra, akár az újabbra, a Jelenkorra gondolk. Nyugdíjba mehetett volna. De még tanítani akart. Nem rég („idős” fejjel?) végzett újra az egyetemen, még egy diplomát szerzett, hogy magasabb fokon taníthasson tovább. Utána azonnal újabb esti tagozatra iratkozott be. Miért...? Jelzi-e az anyakönyvi adat, a 64 életév mindazt, amit e szám végeessé határoz, s az asztaltársaságban elkezdett vita tud-e folytatódni, kell-e folytatódnia?...

Emlékezni sokféleképpen lehet: kire sírva, másra megnyugodva; a jóra: példaképpé emelve, a hitványra: hallgatva, s a katonára: vigyázz-állásban, – őrá csak egy-féleképp: soha rossz szava senkiről nem volt. Szerette az embert.

KENDE SÁNDOR

SZÉLJEGYZETEK

DUNÁNTÚLI NÉPI ZENEKAROK TALÁLKOZÓJA KÖSZEGEN – TANULSÁGGAL

Köszeg kétségkívül országunk legszebb városává csinosodott az elmúlt néhány esztendőben. A szűk utcáskáin műemlék sorakozik műemlék mellett. A Jurisics Vár díszterme pedig egyik leg-szebb hangversenyterem Közép-Európában, beleértve a csodálatos szép adriai, dubrovnikai játékok színterét is!

Itt rendezte meg a dunántúli népi zenekarok találkozója a Földművelésügyi Minisztérium Vas megyei Központja. 1963. december 7-én öt megyéből hat népi zenekar jelent meg a színpadon. Bár nem verseny volt a cél, mégis elkerülhetetlenül feltűzött a primásokban a nemes mérkőzés izgalma: ki lesz az első, melyik műsorszám aratja a legnagyobb tapsot? A közönség zsúfolásig megtöltötte a régi-régi lovagtermet, és nem fukarkodott a tapssal.

Egy-egy zenekarra mindössze 10 perc műsoridőt terveztek. Számítottunk arra, hogy a közönség úgyis újránéz fog. Ez be is következett. Mindegyik zenekar „zenei névjegyé”-vel kezdett. Mi a zenei névjegy? Amiről behűnyt szemmel is kitalálható, hogy honnét jött, hová való a muzsikusi! A kapuváriak a világhíres Kapuvári Verbunkossal kezdtek, a marcaliak zenekara Somogyból a kaposvári Felber Pál katonanótaszerző „Somogyban, Kaposban” című csárdásával mutatkozott be, a sárbogárdiakról is tudta mindenki a hová-tartozást, mihelyt rázendítettek halkan-csendesen Robert Stolz–Mihály István hangulatos operett-dallamára: „Sárbogárd, Dombóvár szép tavaszi vidék”... a zalai komárvárosiaknak nyugalalmazott tanítója írt egy csárdást: „Híres község Komárváros Zalában”. A banda elénekelt, még pedig meglepően népdali hangvétellel. Talán egy új népdal indult útjára ezzel a sikerült „zenei névjeggyel”.

Kís klasszikus, opera, operett, vagy igényesebb táncszerszám következett ezután mindegyik versenyző vonóján. Vagyis olyanféle mű, amit kottából kellett tanulni (de kívülről előadni!) Első-sorban Bihari és Rózsavölgyi verbunkosai szerepeltek műsoron, vagy késői utánzóiknak, Koczénak, Rácznak kesergői, palotásai és frissei. Ez a műfaj a cigányzenészeknek köszönheti 150–200 éves zenetörténeti múltját: természetes, hogy vonzódnak hozzá, értik és kedvelik is hangvételét, stílusát. De Bihari mellett megzendült Erkel: Hazám, hazám című nagy verbunkos dallama a Bánk Bán-ból, és a Palotás a Hunyadi László című operából, sőt Bartók: Este a székelyeknél című klasszikus műve is, és az est legszebb, legművészebb perceit éppen ez hozta a marcali 4 tagú zenekar elő-adásában, Szalay Lajos primás vezetésével. A nyolc tagú komárvárosi zenekar pedig a Táncverseny-nyel remekelt, melyben hármas ellenpontozással futnak a modern harmóniak, a jóízű dallam, és felette a boszorkányosan gyors variációk. Tolnai Horváth Jenő zenekara, és két ragyogó tehetségű fiatal hegedűse, Lakatos István és Nyári Lajos bravúrosan oldotta meg a nem mindennapi felada-tot. Érezhető volt, hogy a 3–4 perces produkciók mögött sok-sok gondos tanulás lappangott, ez adta meg a biztonságot, az elmélyült művészi kidolgozást.

Hagyományos nóta, népdal és csárdás-dalcsokrot kötött bokrétába ezután a zenekar primása, saját ízlése, hajlama szerint. Mindegyiké más-más volt, és tükrözte temperamentumát, hangulatát, kissé a tájat is, ahonnan jött. A zalaiak gyönyörű balatoni nótacsokrot muzsikáltak, a somogyiak somogyi dalszerzőket szólaltattak meg, a sárbogárdiak a „Moszkvaparti csték”-et idézték, majd csárdások zendületek, például: „A szeretöm dunántúli”, „Vasmegyei gyerek vagyok”... Végül friss-variációkkal tanúságot tett a zenekar primása, cimbalmosa, klarinétosa a rögtönzőképességéről is. Volt egy kikötés: mindegyik zenekar egy sajátos dunántúli népdallal kezdje a nótacsokrárt. – Honnan tanulták a primások? – Egyik elárulta: „Az unokám iskolai énekeskönyvében találtam: a gyerekek kottából leénekelte!”... Így került vissza egy-két régi dallam, a cigányzenekar műsorába, például „Ó mely sok hal terem az nagy Balatonba”... „Kelj fel, juhász, ne aludjál...” Ha a felnövekvő új raj „kéri” a bandától, megis marad a repertoárban.

A hat zenekar ma már ismét az otthonában muzsikál, öt megyében, szerteszét egész Dunántúlon. – Miféle problémákkal küzdenek? Mindegyik primás azzal kezdi a panaszt, hogy kicsi a létszámkeret. Van ahol hárman alkotják a „bandát”, a legtöbb helyen pedig négy fő a „keret”. A múlt századi hagyományok szerint legalább kilenc tagnak kellene lenni, hogy meglegyen a teljes hangszeregyüttes: prím, másodprím, terc, kontra, brácsa, cselló, bőgő, klarinét és cimbalom. Ilyen létszámú cigányzenekar ma tudunkkal csak külföldön működik. Másik panaszuk, hogy helyenként csak a hét három utolsó napjára vannak szerződötve. Mit csináljon a zenész a többi napon? Ha fizikai munkát vállal, eldurvul a keze, elveszti játékos könnyedségét. Végül van zenekar, – éppen a legnépesebb komáromvárosi – amelyiknek egyáltalán nincs szerződése. Ün. „betérő” zenészek módjára muzsikálnak a kocsmában, egy kis borra valóért, amit a vendég jószántából ad. Tinódi és énekmondó társai jutnak eszünkbe, akik egy kis borért is elmuzsikáltak szegények...

Komáromváros mégsem hagyja magát! A Komáromvárosi Petőfi Termelőszövetkezet – Király István igazgató tanító javaslatára – „felfogadta” a kitűnő zenekart olyképpen, hogy az majd ünnepélyes alkalmakkor, zárszámadáskor „kultúrműsort” ad a tagságnak, nemesen szórakoztat. Erre egyelőre 17 000 forintot biztosított a kulturális alaptól. A Járási Tanács további 8000 forintot adott hozzá. Király István felhívta a figyelmet arra, hogy a kulturális alap (az évi jövedelem 3 százaléka!) sokhelyütt felhasználatlanul pihen, illetve nem rendeltetésszerűen költik el. Holott a népi zenekarok kulturális munkájának támogatására is felhasználható volna. Régen egy-egy földesúr tartotta el a népes, igényes zenekart. A régi hagyomány ébred új formában, amikor a föld mai urai is megkövetelik az igényes, szép népzeneét.

Vajon a rádió és a televízió pótolhatja-e azt az élményt, amit az élő zene nyújt? Aligha! Sokkal sokszínűbb az élet, mintsem megelégedne a gépzenével. 3200 magyar falu zeneellátásának kérdését vetette fel a köszegi találkozó, a komáromvárosi biztató példa.

Volly István

EGY „ÚJ” FOLYÓIRAT MARGÓJÁRA

Nem A KÖNYV című folyóiratról készülök írni – még akkor sem, ha harmadik évfolyama végére irodalmi orgánumokat eszünkbe juttató külsővel a szakma szűkebb telephelyeiről, a könyvesboltok és könyvtárak szorosabb falai közül kitelepedett a valódi irodalmi folyóiratok kínálóhelyeire: a sarki standokra, az újságos bódék állványaira. Mert tényleg nemcsak külső formaváltoztatásról van itt szó. A könyves-szakma dolgozói tudhatják leginkább, mennyire csaknem fából-vaskarika-próbálkozás egy szakmai lapot úgy szerkeszteni, hogy a szakmabeliek el is olvassák, de ugyanakkor a szakmán kívül élőket is avassa be valamennyire a szakma titkaiba, ráadásul úgy, hogy élvezze is, izguljon is érte, szurkoljon is neki, – azaz, hogy a hasznélvező kicsit szakemberré is váljon.

De miért? Mi történik itt voltaképp?

Az esztergályos esztergál, – de kinek jutott eszébe közülük, hogy ennek a műveletnek a titkaiba beavassa azokat, akik részére a fogaskereket esztergálja? Miért kell, hogy a hasznélvező értsen is valamennyire a szakmához, – adott esetben: az olvasó az íráshoz?

Csakhogy – hálaistennek! – ez a folyóirat nem írni, hanem éppenhogy *olvasni* akar megantani: azaz hasznélvezni.

Az írás-olvasás (ha frívol is a szó) bizonyos szinten közös *játék*. Az adó- és vevőkészülék egybehangolása hány évszázados, évezredes adósság? Hogyan talált süket fülekre annyi tiszta elme szózata, siráma, vigasza mindig és mindenhol – mert el sem ért azokhoz, akikhez kiáltott, vagy ha el is ért: a fül volt kiműveletlen a hallásra? Fiatal halál, bujdosás, meghasonlás egyfelől, s megidézett, ritkító vérzivatar a szegénység sűrűjében kellett másfelől mindig ahhoz, hogy későn, későn bár, de végre mégis az adás irányába forduljon a vevőkészülék!

De hátha egyszer időben, még „életben” vethetne szikrát a kétféle töltés: az író, s az olvasó?!... Hiszen szikra nélkül miféle láng lobbanhat?...

Végre, végre olyan jelek is mutatkoznak, hogy itt, ott, amott kezdik elhinni, sőt: tudni ezt. Több irányból, és egyre több felelős fórum kezd felmérni, hogy népművelésünk eddigi formája (s mi főbb: a tartalma) nem volt kielégítő. Jószándékú, vitakozó próbálkozások és indulatok torlódnak a tartalmasabb forma kiművelésére.

Ezeknek az eszközöknek egyikévé fejlődhet a KÖNYV is, s egy másik fiatal szenvedély: a Versbarátok Köre. Ez utóbbinak Pécsen rendezett januárvégi klubestje is bizonyítja, hogy a hagyományos író-olvasó találkozók, ankétok és előadások sokszor formális és épp ezért gyümölcstelen estjei után mennyivel meghittebb hangütésig lehet eljutni, ha bizonyos áttételes formában, a két pólus, az író s az olvasó *együttes* lángban lobban.

Persze a tűzhöz el kell jutni – egyiknek is, másiknak is; – az írónak: áldozatok árán, az olvasónak: röggön járván, – mindkettőnek: keservesen és azértis. De hogy ez a két kamasz nekilendülés (azáltal, hogy a jelek szerint A KÖNYV a Versbarátok Köre fórumává is kíván válni) együttesen, egyszerre kétfelől nyújt kezét a tűzhöz vezető derengésben: kétszeres reménykedésre biztat.

Kende Sándor

IDÉZZÜNK PONTOSAN!

Minden idézet akkor meggyőző, ha pontos: a félreérthetetlen fogalmazás egyébként is az írói udvariasság fogalomkörébe tartozik. Vannak idézetek, amelyek közhelyekké váltak, úton, útfélen citálják; érvnek, jellemzésnek azóta se találtak jobbat. Turgyevről például tudjuk, hogy nagytermetű, szép ember volt, választékos modorral, finom ízléssel, átfogó műveltséggel. A róla szóló leírás eléggé közkeletű, s ezt idézi Török Endre is az új Turgyev-kötet (Visszaemlékezések, ízelek, Aurora sorozat) bevezetőjében. „Bájus kolosszus, fehér hajú, kedves óriás, aki olyannak tetszett, mint valami hegyi, vagy erdei szellem. Szép, nagyon szép, csodálatosan szép, szeme kék, mint az ég, oroszosan elnyújtva beszél, ami nagyon jól áll neki.” Eddig T. E. idézete. Nem tudni, honnan vette, a fordítás azonban pontatlan, a forrást pedig végképp rossz helyen jelöli meg: ezeket a sorokat nem Flaubert írta naplójába, mint T. E.-nél olvassuk, hanem a két Goncourt-fivér, 1863. február 23-án. A Bibliothèque-Charpentier 1904-es kiadása szerint az idézett rész így hangzik: „Bájus kolosszus, fehér hajú, kedves óriás, akinek arcán a hegyek és erdők jószándékú szelleme tükröződik. Szép ember, nagyon szép, emberfelettien szép, szemében az égbolt kéksége, kiejtésében az orosz dallamosság bája, melyben van valami egy gyerek, vagy egy néger énekéből.”

Horatiusz szerint „quandoque bonus dormitat Homeros”, – s ha a jó öreg Homérosszal is megtörténik, hogy elszunyókál néha, mással miért ne történhetnék meg? De azért jó, ha idézés közben nem szunyókálunk. Az pedig kötelező, hogy a forrás megjelölésénél ne tévedjünk. A derék Goncourt-fivérektől kár elvitatni ezt a szép jellemzést, főleg akkor, amikor tudjuk, hogy Flaubert nem szeretett idegen tollakkal ékeskedni.

Cs. L.

Helyszüke miatt „Szemle” rovatunk mostani számunkból kimaradt.
